

**Eindrapport
Juni 2010**

Vrouwen en collectieve opvang bij asiel en migratie Naar een gendergevoelig opvangbeleid

is een publicatie van de Nederlandstalige Vrouwenraad en kwam tot stand in samenwerking met de Conseil des Femmes Francophones de Belgique, met de steun van het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen.

Deze publicatie is te verkrijgen bij:
Nederlandstalige Vrouwenraad
Middaglijnsstraat 10
1210 Brussel
t.: +32 (0)2 229 38 19
info@vrouwenraad.be

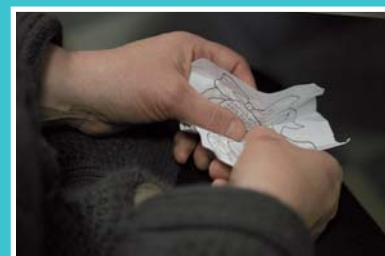
Downloaden kan via
www.vrouwenraad.be

Onderzoek en redactie
Fatma Arikoglu

Foto's
Margrit Coppé

Vormgeving
Pascale Allard

V.U. Nederlandstalige Vrouwenraad

Deel 1	
Opzet van het onderzoek	7
Doelstellingen van het onderzoek	9
Methodologisch kader	10
Algemene onderzoeksmethode	16
Verwerking van de gegevens: kwalitatieve benadering	21
Kwaliteitsbewaking	22
Verloop van het onderzoek	22
Toelichting bij de lectuur van de resultaten van het onderzoek	23
Deel 2	
Theoretisch luik	25
Inleiding	27
Internationale regelgeving	30
Europese regelgeving	35
België	39
Initiatieven in andere Europese landen:	50
bibliografisch overzicht	50
Deel 3	
Participatief luik	51
Specifieke bevindingen in relatie tot het leven in de Belgische asielopvangcentra	63
Deel 4	
Aanbevelingen voor het beleid	93
Deel 5	
Vormingsbrochure	103
Deel 6	
Bibliografische lijst en bijkomende literatuur m.b.t. de thematiek	
‘Vrouwen en collectieve opvang bij asiel en migratie’ Naar een gendergevoelig opvangbeleid’	107
Bijlagen	121

Woord vooraf

De Vrouwenraad werkt al sinds de jaren '90 rond de asielproblematiek vanuit genderperspectief en heeft dit thema toen op de beleidsagenda gezet. In die tijd was er geen aandacht voor de genderdimensie van het vluchtelingenbeleid of voor de specifieke noden en behoeften van vrouwelijke asielzoekers en vluchtelingen. Daar is ondertussen gelukkig verandering in gekomen. Toch is nog lang niet alles zoals het zou moeten zijn.

In 2007 nam de Vrouwenraad deel aan het project 'Age, Gender and Diversity Mainstreaming' onder leiding van het Hoog Commissariaat van de Verenigde Naties voor de Vluchtelingen (UNHCR). Op basis van observaties op het terrein bleek dat er nood is aan de verbetering van de leefsituatie van vrouwen en meisjes in de opvangcentra voor asielzoekers en bepaalde andere groepen. Deze bevindingen volstonden echter niet om een gefundeerd standpunt te formuleren. Daarom besloot de Vrouwenraad om een uitgediept onderzoek te voeren naar de levensomstandigheden van vrouwen in de Belgische opvangcentra. Dit project kreeg de titel 'Vrouwen en *collectieve opvang bij asiel en migratie. Naar een gendergevoelig opvangbeleid.*'

De Belgische opvangstructuren voor asielzoekers hebben de doelstelling om elke begunstigde voor de opvang te voorzien van huisvesting, voeding, medische verzorging, vrijetijdsbesteding, sociale begeleiding en uitleg over de asielprocedure. Asielzoekers en hun leven in de opvangcentra komen vaak in het nieuws: de overbezetting in de centra, noodopvang in hotels... In het maatschappelijke vluchtelingendebat en in het beleid merken we echter dat de genderdimensie nog steeds onderbelicht is. Er is weinig aandacht voor gelijkheid tussen vrouwen en mannen en van gender mainstreaming is nauwelijks sprake.

Daarom omvat dit onderzoeksproject van de Vrouwenraad een sensibiliserende verkenning en participatief onderzoek naar de omstandigheden waarin vrouwen worden opgevangen of vastgehouden, de kwaliteit van de hulp die hen wordt aangeboden, de eerbied voor hun fundamentele rechten en de mate waarin hun opvang bijdraagt tot de gendergelijkheid.

Met dit onderzoeksproject willen we niet alleen bijdragen tot een betere kennis van de levensomstandigheden en van de noden en behoeften van vrouwen in de opvangcentra voor asielzoekers. We willen ook een bijdrage leveren tot hun empowerment door een proces van participatieve evaluatie. Dit houdt in dat we luisteren naar deze personen, hun mening vragen over hun opvang en dat we rekening houden met hun meningen. Op basis daarvan bevat dit rapport ook een reeks aanbevelingen ter verbetering van de levensomstandigheden van vrouwen in de centra.

De wet op gender mainstreaming van 12 januari 2007ⁱ biedt nieuwe kansen en creëert nieuwe verplichtingen voor de aanpassing van het beleid en voor een steviger verankering van een genderdimensie in het opvangbeleid voor asielzoekers en vluchtelingen in ons land, en voor vrouwen in het bijzonder. Met dit onderzoek wensen we de uitvoering van deze wet te ondersteunen en bij te dragen tot de gendergelijkheid en betere levensomstandigheden van vrouwen in de Belgische opvangcentra.

Voor de realisatie van dit onderzoeksproject konden we rekenen op de steun en medewerking van een begeleidingscomité (zie verder) en van de verantwoordelijke(n) en medewerkers van de verschillende opvangcentra die betrokken waren bij het veldwerk. Zonder hun medewerking had dit onderzoek niet uitgevoerd kunnen worden, waarvoor onze oprechte dank.

ⁱ Wet van 12 januari 2007 strekkende tot controle op de toepassing van de resoluties van de wereldvrouwenconferentie die in september 1995 in Peking heeft plaatsgehad en tot integratie van de genderdimensie in het geheel van de federale beleidslijnen (B.S. 13/02/2007).

Via deze weg willen we ook de deelnemers aan de groepsgesprekken nogmaals hartelijk bedanken voor hun inzet en openheid die ze tijdens de focusgroepen aan de dag gelegd hebben.

Aan de vele anderen, zoals o.a. de verslagnemers tijdens de focusgroepen, die hun hulp hebben verleend om dit project tot een goed einde te brengen: bedankt!

Dit onderzoeksproject is uitgevoerd door de Nederlandstalige Vrouwenraad, met name door Fatma Arikoglu, bijgestaan door Maggi Poppe, en gerealiseerd in samenwerking met de Conseil des Femmes Francophones de Belgique en met de steun van het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannenⁱ, en de leden van de Vrouwenraden.

Katlijn Malfliet
Voorzitter Vrouwenraad

ⁱ Het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen (IGVM) is de federale overheidsinstelling die sinds 2002 instaat voor het waarborgen en bevorderen van de gelijkheid van vrouwen en mannen en de bestrijding van elke vorm van discriminatie en ongelijkheid op basis van het geslacht. Het Instituut streeft ernaar om de gelijkheid van vrouwen en mannen vanzelfsprekend te maken in de mentaliteit en in de praktijk. Voor meer info: <http://igvm-iefh.belgium.be/>

Inleiding

Net zoals “de burger” niet geslachtloos is, vormen ook “de asielzoeker”, “de vluchteling” of “de migrant” geen homogene groepen waarvoor één overkoepelend beleid kan worden uitgestippeld. Vrouwen en mannen migreren soms (hoewel niet altijd) om verschillende redenen, gebruiken daarvoor verschillende kanalen, en doen dat in vaak verschillende gezinssamenstellingen. Binnen de ontvangende landen krijgen vrouwen en mannen ook te maken met andere mogelijkheden en obstakels. In het bijzonder in opvangcentra, waar asielzoekers na hun aankomst in het ontvangende land worden onthaald, dient dan ook rekening te worden gehouden met de specifieke levensomstandigheden, behoeften en noden van beide geslachten.

Voorliggend onderzoeksrapport betreft de verkenning van de situatie van vrouwen (en, daarmee samenhangend, van mannen) binnen de Belgische opvangcentra. In het kader van de wet van 12 januari 2007 tot integratie van de genderdimensie in het geheel van de federale beleidslijnen (B.S. van 13 februari 2007) (de zogenaamde wet gender mainstreaming) is een dergelijk onderzoek van groot belang. De strategie van gender mainstreaming beoogt de gelijkheid van vrouwen en mannen binnen de samenleving te versterken door de genderdimensie te integreren in de inhoud van het overheidsbeleid. Beleidskeuzes die geen rekening houden met de socio-economische ongelijkheden tussen vrouwen en mannen, of die steunen op stereotiepe beelden inzake de verwachtingen, bekwaamheden en rollen van mannen en vrouwen kunnen immers onbewust de ongelijkheden tussen mannen en vrouwen versterken. Om een doeltreffend beleid te ontwikkelen, moeten die ongelijkheden echter eerst worden geïdentificeerd, en dat is precies wat dit onderzoeksproject van de Nederlandstalige Vrouwenraad, in samenwerking van de Conseil des Femmes Francophones de Belgique, beoogt.

Het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen heeft het project dan ook met veel interesse ondersteund, en we hopen dat de resultaten ervan kunnen bijdragen aan het optimaliseren van de levensomstandigheden van vrouwen en mannen in opvangcentra. Op lange termijn plukken immers niet enkel vrouwen, maar ook mannen de vruchten van meer gendergelijkheid.

Michel Pasteel

Directeur van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen

Deel 1

Opzet van het onderzoek

Doelstellingen van het onderzoek

De doelstellingen van dit onderzoeksproject zijn meervoudig:

informatie verzamelen over:

- de organisatie van het opvangbeleid voor (vrouwelijke) bewoners van de Belgische en andere Europese centra;
- de levensomstandigheden van vrouwen in de Belgische opvangcentra voor asielzoekers (en bepaalde andere groepen);
- de genderdimensie inzake de organisatie van het opvangbeleid, in het bijzonder de opvangcentra voor asielzoekers;
- de moeilijkheden, obstakels voor vrouwen in relatie tot het leven in de Belgische opvangcentra en in relatie tot het globale asielbeleid;
- 'good practices' inzake het opvangbeleid voor vrouwen met het oog op de potentiële structurele integratie ervan in het beleid;
- 'bad practices' inzake het opvangbeleid voor vrouwen in de opvangcentra met het oog op de structurele eliminatie van die praktijken.

bijdragen tot:

- de 'empowerment' van vrouwen in de opvangcentra voor asielzoekers in het bijzonder en van alle betrokken deelnemers in het algemeen;
- de ondersteuning en uitvoering van de wet op gender mainstreaming van 12 januari 2007.

formuleren van:

- aanbevelingen voor het opvangbeleid voor vrouwen in de asielcentra met het oog op het verbeteren van de levensomstandigheden van vrouwen en meisjes en om bij te dragen tot de integratie van een genderperspectief in het opvangbeleid.

De doelgroep van dit project bestaat uit vrouwen die in de open en gesloten opvangcentra voor asielzoekers (en bepaalde andere groepen) verblijven, ongeacht hun (verblijfs)statuutⁱ.

Aanvankelijk was de bedoeling om zowel minderjarige als meerderjarige vrouwelijke bewoners te bevragen. Op advies van het begeleidingscomité echter werd hiervan afgestapt omdat de thematiek van minderjarige meisjes omwille van de specificiteit van de problematiek een apart onderzoek vergt.

ⁱ Deze doelgroep is dus breder dan enkel vrouwelijke asielzoekers die op een antwoord wachten; hij omvat ook vrouwen van wie de asielaanvraag is afgehandeld maar die een verlenging van hun verblijfsvergunning hebben gevraagd of gekregen en vrouwen van wie de asielaanvraag verworpen is, maar die nog recht hebben op opvang tijdens een overgangsperiode, incl. vrouwen die op basis van het KB van 24 juni 2004 m.b.t. 'het recht op materiële opvang aan een minderjarige vreemdeling die met zijn ouders illegaal in het Rijk verblijft' (B.S.01/07/2004) recht hebben op opvang en samen met hun kind(eren) in een collectieve open opvangstructuur verblijven.

Methodologisch kader

Om de hierboven vermelde doelstellingen te realiseren hebben we een beroep gedaan op verschillende kwalitatieve onderzoeksmethodieken: enerzijds deskresearch in de vorm van informatieverzameling en voorbereidende analyse en gesprekken (theoretisch luik) en anderzijds de methodiek van participatieve evaluatie in de vorm van focusgroepen en interviews/verkennde gesprekken met de betrokken actoren (participatief luik).

In wat volgt worden de verschillende methodieken uitvoerig omschreven.

Theoretisch luik

In het theoretische luik werd de beschikbare informatie verzameld over het opvangbeleid voor (vrouwelijke) bewoners van de centra in België en bij uitbreiding in andere Europese landen. Concreet is gezocht naar informatie over wetgeving/richtlijnen m.b.t. opvang en vrouwen, studies/surveys m.b.t. opvang en gender, modellen of voorbeelden van goede en slechte praktijken. Hiervoor werd o.a. een beroep gedaan op publiek toegankelijke documenten zoals jaarverslagen en de informatie op de websites van organisatoren van opvang, onderzoeksrapporten, commissieverslagen, alsook de belangrijkste nationale en internationale wettelijke bepalingen in het kader van opvang. Aanvullend hebben de leden van het begeleidingscomité interessante informatie verschaft rond (inter)nationale regelgeving m.b.t. opvang.

Zo zijn we tot de vaststelling gekomen dat er veel informatie beschikbaar is over procedurekwesties en specifieke thema's zoals uitwijzingen of (niet-begeleide) minderjarigen, maar weinig informatie over vrouwen en opvang in asielcentra en nog minder over opvang die rekening houdt met de specifieke noden en behoeften alsook de moeilijkheden die vrouwen ervaren in de context van opvang. Het was bijgevolg niet mogelijk om een gedetailleerd vergelijkend literatuuronderzoek op te maken.

De beschikbare informatie werd geanalyseerd vanuit een genderperspectief door o.a. na te gaan in welke mate er aandacht werd besteed aan de gelijkheid v/m en aan gendergelijkheid. Deze gegevens werden gegoten in een bibliografische lijst die relevant kan zijn voor organisaties, personen op het terrein.

De analyse en de verwerking van de informatie leverden ons de basis voor enerzijds de nodige inhoudelijke bagage om het onderzoek zo goed mogelijk uit te voeren en anderzijds ook voor het opstellen van de vragenlijst voor de focusgroepen en voor de vragenlijst voor de interviews/verkennde gesprekken met de centrale administratie, beleidsmedewerkers van de Belgische onthaalcentra, ngo's actief op het terrein van asiel en opvang van kandidaat-vluchtelingen. De bedoeling was om via deze gesprekken van bij het begin van het onderzoek een vrij volledig beeld te krijgen van het onderzoeksterrein en de eventueel daaraan gerelateerde thema's. We hebben op voorhand ook enkele opvangcentra bezocht om een beeld te krijgen van hoe een opvangstructuur er kan uitzien.

Ook de vragenlijst voor de gesprekken met verantwoordelijken/personeelsleden van de opvangcentra (participatief luik: veldwerk), werd opgemaakt aan de hand van de vakliteratuur en werd verder aangevuld met de input uit de verkennde gesprekken/ interviews met beleidsmedewerkers en ngo's.

Zo peilden we aan de hand van open vragen naar o.a. de initiatieven die men onderneemt en/of ondernomen heeft om een genderdimensie in te bouwen in het beleid, het bestaan en/of de afwezigheid van een specifiek beleid voor vrouwen/meisjes, de gebruikte methodieken voor het opzetten van activiteiten/gesprekken met vrouwen, hun perceptie van de (specifieke) problemen van vrouwen en suggesties voor mogelijke oplossingen....

In bijlage 1 vindt u de vragenlijst voor de (verkennde) gesprekken/interviews met beleidsmedewerkers van de centra, ngo's en met verantwoordelijken/personeelsleden van de opvangcentra, alsook de lijst van de gesprekspartners met datum.

In wat volgt omschrijven we uitvoerig de ontwikkeling van de vragenlijst voor de focusgroepen die essentieel is geweest voor het verdere verloop van dit kwalitatief onderzoek.

De vragenlijst voor de focusgroepen

Op basis van de relevante informatie uit het theoretische luik: de wetgeving, de informatie uit de praktijk, de verkennde gesprekken met de centrale administratie, beleidsmedewerkers van de Belgische opvangcentra en met ngo's actief op het terrein van asiel en opvang selecteerden we een reeks thema's die tijdens de focusgroepen aan bod konden komen. Ook met het begeleidingscomité (zie hieronder) werd intens uitgewisseld over mogelijke thema's en vragen. Zo werd samen met het comité gebrainstormd over thema's en vragen die betrekking hebben op het onderzoeksthema.

De gekozen thema's werden in eerste instantie gegoten in een topiclijst en werden vervolgens geordend naar de relevantie van de topics met betrekking tot het onderzoek. Hierbij hebben we rekening gehouden met het advies van het begeleidingscomité.

Uit deze topiclijst hebben we vier concrete hoofdthema's geselecteerd binnen het kader van 'menselijke waardigheid' zoals omschreven in de Belgische opvangwetⁱ en andere wetgeving:

- dagbesteding/daginvulling;
- basishulp/basisopvang;
- geweld;
- zelfbeeld/empowerment.

Deze hoofdthema's werden vervolgens aangevuld met bijkomende subthema's of onderwerpen die aan bod konden komen. De vragen werden zo veel mogelijk op een open en neutrale wijze geformuleerd in begrijpelijk taal. In de vragenlijst voorzagen we ook om bij negatieve antwoorden te peilen naar mogelijke positieve aspecten m.b.t. het besproken thema. Vooraf hebben we de vragenlijst vertaald naar het Frans en het Engels om zo strikt bij de Nederlandstalige standaard te blijven. Deze vertalingen werden ook voorgelegd aan het begeleidingscomité. Op deze manier verkregen we een meertalige gestructureerde vragenlijst/topiclijst die tegelijk ruimte liet voor een open gesprek en zo beantwoordde aan één van de vereisten van de methodiek van de focusgroepen als methode voor het verzamelen van informatie.

Bovendien vroegen we vanuit het perspectief van 'empowerment' aan alle geïnterviewden, zowel bij de verkennde gesprekken/ interviews als bij de focusgroepen, expliciet om bij elk besproken thema of problematiek zelf één of twee voorstellen te formuleren voor het verbeteren van het leven in de opvangcentra. De antwoorden op deze vraag werden gebruikt bij de identificatie van de aanbevelingen voor de opvang voor vrouwen in de asielcentra met het oog op het verbeteren van de levensomstandigheden van vrouwen en voor de integratie van een genderperspectief in het opvangbeleid.

In bijlage 2 vindt u de vragenlijst van de focusgroepen in het Nederlands.

ⁱ De wet van 12 januari 2007 betreffende de opvang van asielzoekers en van bepaalde andere categorieën van vreemdelingen (B.S. 7/05/2007), hierna 'opvangwet'.

Participatief luik

Om ervaringen van asielzoekers en vluchtelingen te verzamelen en te ordenen publiceerde UNHCR 'The UNHCR Tool for Participatory Assessment in Operations' (2006) waarin diverse methoden van participatieve evaluatie beschreven staan. Deze participatieve methode is door UNHCR wereldwijd gewerkt om vanuit een genderdimensie hiaten in de kennis en in het beleid te detecteren.ⁱ Ook in dit onderzoeksproject pasten we deze methode toe voor kennisverwerving, beleidsaanpassing en empowerment.

Aan de hand van de verkregen informatie en kennis wilden wij komen tot een beter beleid op basis van een analyse van de genderdimensie in het opvangbeleid en van een (beter) inzicht in de problemen en obstakels waarmee vrouwen in de centra geconfronteerd worden. Een beleid waarin conform de wet op gender mainstreaming van 12 januari 2007 een genderdimensie geïntegreerd wordt in het opvang van vrouwelijke asielzoekers én een beleid dat tegemoetkomt aan de concrete noden en behoeften van vrouwen en meisjes. Dit verklaart waarom in dit onderzoeksproject de nadruk gelegd werd op participatie: participatie van vrouwelijke vluchtelingen en asielzoekers (vrouwen en meisjes) én participatie van Belgische vrouwen uit Brussel, Vlaanderen en Wallonië, met name, afgevaardigden van de ledenorganisaties van de Vrouwenraden, met het oog op de sensibilisatie van alle deelnemers door bij te dragen tot het kennen, kunnen, hebben en zijn van de betrokkenen.ⁱⁱ

Participatie als methodiek voor kennisverwervende verandering

De participatieve methode is een proces van overleg in gestructureerde dialoog dat toelaat om kennis te verzamelen vanuit de beleving van alle betrokkenen, waarbij ook de kennis, oordelen en opinies van de zwakste groepen op gelijke wijze aan bod kan komen; in casu, vrouwen die in de opvangcentra voor asielzoekers verblijven. Deze methode laat toe om nauwkeurige informatie te verzamelen m.b.t. specifieke risico's of behoeften inzake bescherming die zij ervaren en in de onderliggende oorzaken daarvan, om hun bestaande vaardigheden en potentiële mogelijkheden te inventariseren en om naar de oplossingen te luisteren die zij zelf voorstellen.

Participatieve dialoog laat toe om (de) verschillende gezichtspunten, kennis en visies over eenzelfde zaak bijeen te leggen. Zo draagt ze bij tot een vollediger en realistischer beeld van de omstandigheid of situatie en wordt de mogelijkheid gecreëerd om het beleid realistischer te maken, aangepast aan de noden en behoeften van alle betrokkenen.

Participatie als methodiek voor empowerment en verandering

Participatie is een dynamische consultatiemethode die leidt tot empowermentⁱⁱⁱ van alle betrokken deelnemers. Ze laat toe om veranderingsprocessen op individueel en collectief vlak te ondersteunen.

Empowerment is een individueel proces dat bijdraagt tot het verwerven van een grotere zelfstandigheid, van een vermogen tot zelfbeschikking, van middelen die iedereen de mogelijkheid biedt om meer keuzes te hebben in het leven. Het is tegelijk echter ook een collectief proces waarbij een groep het vermogen kan ontwikkelen om invloed uit te oefenen op maatschappelijke veranderingen waarbij een samenleving evolueert naar rechtvaardigheid en gelijkheid, vooral in de relaties tussen mannen en vrouwen. Kortom, empowerment is een proces dat het vermogen van een individu en/of gemeenschap om zelfstandig te handelen en om keuzes te maken, vergroot.

i Een uitgebreide beschrijving van de participatieve methode 'UNHCR Tool for Participatory Assessment in Operations' vindt u op <http://www.unhcr.org>

ii Een uitgebreidere analyse van empowerment: zie verder.

iii Het thema 'empowerment' komt verder uitvoerig aan bod in het participatieve luik.

Daarnaast verwijst de term ook naar het proces en naar de middelen om dit doel te bereiken: participatie. Participatie is een proces en middel dat leidt tot empowerment, tot het vergroten van 'macht' als verruiming van de keuze- en handelingsmogelijkheden op individueel en collectief niveau door in te spelen op processen zoals 'macht over, macht tot, macht met en innerlijke kracht'.

Participatie als methodiek voor verandering laat toe om meer greep te krijgen op het eigen leven en op de situatie en om in te grijpen op passieve of actieve weerstanden die het gevolg zijn van macht die uitgeoefend wordt over iets of iemand in een verhouding van dominantie en ondergeschiktheid. Dialoog en participatie laten toe de negatieve gevolgen van dergelijke macht te ontmijnen en bestaande weerstanden op te heffen.

Er werd geopteerd voor de methode van focusgroep om de participatieve evaluatie van deze thematiek uit te voeren in België.

Focusgroepen als methodiek voor kennisverwerving

Focusgroepen zijn een algemeen erkende manier voor het verwerven van wetenschappelijke kennis. Hierbij tracht men de invloed van de onderzoeker tot een minimum te herleiden en de communicatieprocessen te laten verlopen op een 'natuurlijke' manier. 'Natuurlijk' omdat de interacties die binnen focusgroepen plaatsvinden nauwer aansluiten bij de alledaagse sociale processen dan die van andere onderzoeksmethodes zoals de schriftelijke vragenlijst of enquête. Aan de hand van focusgroepen willen we een zicht krijgen in de ervarings- en beleavingswereld van de deelnemers aan de gesprekken in de opvangcentra.

De centrale vraag van deze focusgroepen was de persoonlijke beleving van vrouwen in de centra m.b.t. hun levensomstandigheden, hun specifieke noden en behoeften.

Focusgroepen verschillen echter van 'natuurlijke', spontane groepsgesprekken: er is een getrainde moderator die met voorbereide vragen een gesprek opstart én de focusgroep heeft tot doel gevoelens, attitudes en percepties van de deelnemers met betrekking tot een specifiek onderwerp te ontdekken. De manier van aanpak kan variëren naargelang het onderzoek of zelfs voor de verschillende groepen binnen een onderzoek.

De methodologie van de focusgroepen vereist dat aan een minimum aantal criteria wordt voldaan: er moet een gestructureerde topiclijst zijn waardoor de moderator de gesprekken kan sturen in de richting van het onderwerp en ook het doel van focusgroepen is bepaald, maar er is ruimte voor informaliteit, waardoor door de initieel niet-gepercipieerde kenmerken of facetten van een situatie, omstandigheid of organisatie aan het licht kunnen komen. Focusgroepen brengen collectieve betekenissen, processen en normen in een groep of een organisatie aan het licht.

Voor andere vormen van 'maatschappelijke' kennis, bijvoorbeeld historische of feitelijke kennis over organisaties zijn andere methoden aangewezen. Maar volgens o.a. Padilla (1993) genereert deze kwalitatieve methode kennis die gebruikt kan worden als middel om respondenten tot 'empowerment' te brengen om hun situatie te veranderen. Daarom is de methode van focusgroepen bij uitstek geschikt voor dit project, omdat die zowel op kennis en analyse als op het proces, verandering en beleidsverandering gericht is.ⁱ Participatie is hierin uiteraard het centrale element.

ⁱ Een uitgebreidere toelichting over focusgroepen als methode voor wetenschappelijke kennisverwerving vindt u o.a. in Scheepers S. et al., Trajecten van vrouwen in de Belgische politiek (2005-2006). Resultaten van de focusgroepen en voorstel tot empowermentstrategie. Katholieke Universiteit Leuven & Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en mannen, 2007

Focusgroepen en terreinbezoeken

Concreet organiseerden we in dit onderzoeksproject in totaal 12 focusgroepen met vrouwen die in de Belgische open en gesloten opvangcentra voor asielzoekers (en bepaalde andere groepen) verbleven. Het begeleidingscomité, en meer bepaald de organisatoren van opvang (Fedasil, Rode Kruis, Croix-Rouge, Dienst Vreemdelingenzaken), begeleidten ons in de keuze van de centra en bezorgden ons de contactgegevens van de centravereantwoordelijken. Wat betreft de selectie(criteria) van de centra en de deelnemers aan de focusgroepen verwijzen we naar de beschrijving van de steekproef (zie verder). In wat volgt beschrijven we de praktische organisatie van de focusgroepen en de methodologische aspecten die in rekening werden gebracht.

Na overleg met het opvangcentrum bezorgden we aan de mogelijke respondenten een korte uitnodiging (zie bijlage 3) met daarin de doelstellingen en het verloop van het gesprek. Indien nodig verduidelijkte het centrumpersoneel ook mondeling deze uitnodiging.

Voor de aanvang van de focusgroep vond in de meeste centra een onderhoud plaats met de centrumverantwoordelijke en/of met het personeel. In sommige gevallen vond dit gesprek achteraf plaats, al dan niet tijdens de rondleiding. Hierbij werd indien gewenst ook feedback gegeven over de focusgroep, met de nodige aandacht voor de privacy van de focusgroepen. Op deze manier kregen we ook de kans om een secundaire toetsing in te voeren voor de eerste globale vaststellingen die uit de focusgroep naar voren kwamen. Tijdens deze gesprekken werd, eveneens vanuit het perspectief van empowerment, de centrumverantwoordelijke(n) en of het personeel gevraagd om twee volgens hen grootste obstakels of moeilijkheden voor vrouwen in de opvangcentra op te sommen en om twee suggesties ter verbetering van het leven van vrouwen te geven. Voor wat dit laatste betreft vermeldden we duidelijk dat het hier niet alleen ging om het mogelijke, maar ook om het wenselijke. We konden dan toetsen in welke mate dat deze obstakels én de suggesties van de centrumverantwoordelijke(n) en/of personeel aanleunden bij de bevindingen, suggesties en ervaringen van de vrouwen. Dit betekende een bijkomende onderbouwing van de bevindingen en aanbevelingen van dit onderzoek.

Van bij het begin van de focusgroepen werd aan de deelnemers duidelijk meegedeeld dat de deelname aan het gesprek vertrouwelijk en anoniem was en dat geen persoonlijke informatie zou worden overgemaakt aan de Belgische autoriteiten (respect van de privacy). We benadrukten ook dat het gesprek geen invloed zou hebben op hun individuele dossier.

De focusgroepen zelf vonden plaats in de centra gedurende een hele dag (6 à 7 uren, incl. pauze) en werden geleid door een gespreksleider aan de hand van de gestructureerde vragenlijst/topiclijst. De gespreksleider, met ervaring in het bevragen van en luisteren naar asielzoekers en vluchtelingen, werd bijgestaan door twee verslagnemers. Om het gesprek achteraf te kunnen uitschrijven (voor de analyse van de gesprekken) namen deze verslagnemers gedetailleerde notities. Er werd daarbij ook gebruik gemaakt van een bandopnemer. We hebben geopteerd om het gesprek op te nemen omdat dit vereist wordt door de methodiek zodat we tijdens het uitschrijven van het verslag hiernaar konden teruggrijpen. Vooraf werd hiervoor de toestemming gevraagd van elke deelnemer en werd hen duidelijk meegedeeld dat ze tijdens het gesprek steeds konden vragen om geen notities te nemen of om de bandopnemer stil te leggen.

Daarnaast nodigden we voor het sensibiliserend en participatief luik van dit onderzoek de verschillende Nederlandstalige en Franstalige vrouwenorganisaties en de leden van het begeleidingscomité uit om deel te nemen aan één of meerdere focusgroepen (incl. rondleiding). Hun rol was hoofdzakelijk observerend maar zij konden ook vragen stellen wanneer zij verduidelijking wensten over een antwoord van een deelnemer.

Over het profiel van de respondenten verkregen we informatie aan de hand van een kort (anoniem) formulier met de belangrijkste gegevens: leeftijd, nationaliteit of herkomst, moedertaal, opleiding, kennis van andere talen... Vanuit het perspectief van empowerment werd zowel tijdens als aan het eind van elke focusgroep aan de deelnemers gevraagd of zij voorstellen of suggesties hadden voor de besproken problemen of moeilijkheden. Er werd ook een beroep gedaan op ervaren tolken.

's Middags gebruikten alle deelnemers aan het gesprek, ook de niet-bewoners (van het onderzoeksteam), dezelfde maaltijd als de bewoners. Op het einde van de dag kregen alle respondenten een klein geschenk om hen te bedanken.

Na afloop van elk groepsgesprek werd een rondleiding in het centrum voorzien en werd (indien gewenst) een (feedback)gesprek gevoerd met de centrumverantwoordelijke(n) en/of het personeel van het centrum. Tijdens de rondleidingen besteedden we bijzondere aandacht aan de elementen die vanuit het theoretisch voorbereidend luik en ook vanuit de focusgroepen als criteria voor opvang naar voren kwamen

Algemene onderzoeksmethode

Dit onderzoek naar de levensomstandigheden van vrouwen in de Belgische opvangcentra is uitgevoerd bij wijze van steekproef voor de selectie van de centra en de deelnemers. We stelden zowel voor de selectie van de bezochte centra als voor de selectie van de deelnemers aan de focusgroepen of groepsgesprekken een aantal criteria voorop die uitgebreid besproken zijn met het begeleidingscomité (zie verder).

Aanvankelijk werd overwogen, bij wijze van vergelijkingspunt, om ook enkele lokale opvanginitiatieven (LOI's) te bezoeken en hun bewoners te bevragen. Na bespreking in het begeleidingscomité werd hiervan echter afgestapt omdat in de meeste LOI's slechts een klein aantal of geen enkele vrouwelijke bewoner verbleef op het moment van het veldwerk. Bovendien was het binnen het perspectief van het veldwerk niet haalbaar om meer dan één LOI te bezoeken, waardoor de initieel ingeschatte referentiewaarde hiervan slechts gering zou zijn. Dit betekent dat de bevindingen en aanbevelingen die hierna volgen enkel betrekking hebben tot de collectieve opvangfaciliteiten, wat niet wegneemt dat bepaalde aanbevelingen (onder andere m.b.t. gender mainstreaming) ook van toepassing kunnen zijn voor de (meer) individuele opvangstructuren.

Op dit ogenblik zijn er 42 *collectieve open centra* en 6 *gesloten centra* die instaan voor 'de opvang van asielzoekers en van bepaalde andere categorieën van vreemdelingen'.ⁱ

Selectie van de opvangcentra

Voor de selectie van de centra werd gestreefd naar een zo groot mogelijk evenwicht tussen de volgende criteria:

- collectieve opvangstructuren
- open en gesloten centra;
- spreiding over Brussel, Vlaanderen en Wallonië;
- organisatorische spreiding (Fedasil, DVZ, Rode Kruis, Croix-Rouge);
- capaciteit: kleine, grote en middelgrote centra;
- doelgroepen die in de centra worden opgevangen;
- omgeving: landelijk versus (half-)stedelijk.

ⁱ De wet van 12 januari 2007 betreffende de opvang van asielzoekers en van bepaalde andere categorieën van vreemdelingen, hierna 'opvangwet'.

Op deze basis werden uiteindelijk de volgende 12 centra geselecteerd:

Centrum	Ligging	Organisator	Capaciteit	Omgeving
Open centra (OC)				
Broechem	Vlaanderen	Fedasil	300	Landelijk
Jumet	Wallonië	Fedasil	149	Industrie
Klein Kasteeltje	Brussel	Fedasil	720	Stedelijk
Rixensart	Wallonië	Fedasil	138	Half-stedelijk
Brugge	Vlaanderen	Rode Kruis	60	Stedelijk
Lanaken	Vlaanderen	Rode Kruis	210	Half-stedelijk
Menen	Vlaanderen	Rode Kruis	70	Half-stedelijk
Oignies	Wallonië	Croix-Rouge	140	Industrie
Yvoir	Wallonië	Croix-Rouge	375	Landelijk
Gesloten centra (GC)				
Centrum voor illegalen Brugge	niet relevant	Dienst Vreemdelingenzaken	112	niet relevant
Repatriëringscentrum 127bis	niet relevant	Dienst Vreemdelingenzaken	120	niet relevant
Transitcentrum 127	niet relevant	Dienst Vreemdelingenzaken	60	niet relevant

In dit rapport wordt *niet* verwezen naar concrete centra. De vaststellingen worden meegedeeld zonder expliciet te vermelden in welk centrum of welke centra die vaststellingen werden gedaan.

Het rapport moet dan ook zo worden gelezen dat alle gesignaleerde mogelijke probleemgebieden zich in minstens in één centrum voordoen en een mogelijk falen van het systeem onder de aandacht brengen.

Voor de selectie van de deelnemers aan de focusgroepen hebben we ook een aantal criteria gehanteerd om zo divers mogelijke groepen respondenten te kunnen bevragen. We delen immers de mening van Bertauxⁱ die stelt dat de rijkdom en de kwaliteit van een steekproef in verband staat met de diversiteit van de ondervraagde respondenten.

Selectie van de deelnemers aan de focusgroepen

- De criteria voor de selectie van de deelnemers aan de focusgroepen waren:
- geslacht en leeftijd: vrouwen, in een mix volgens leeftijd (+18)ⁱⁱ,
- burgerlijke staat/gezinssituatie: (on)gehuwd, alleenstaand, met partner, met of zonder kinderen,
- variabiliteit naargelang land van herkomst,
- status: vrouwen die zich in de fase van de asielpprocedure bevinden, incl. uitgeprocedeerde personen,
- verblijfsduur in het centrum op het moment van de focusgroep: minimum 2 maanden en hoogstens 18 maanden;
- taal: vrouwen die bij voorkeur een gemeenschappelijke taal delen;
- aantal deelnemers per focusgroep: 4 à 10 vrouwen;
- bij voorkeur 6 à 7 uren (incl. pauze) aanwezig kunnen zijn.

ⁱ Bertaux, D. (2006), *L'enquête et ses méthodes. Les récits de vie*, Parijs, Armand Collin, p. 30

ⁱⁱ Op advies van het begeleidingscomité werden enkel meerderjarigen bevraagd omdat de thematiek van minderjarige meisjes een apart onderzoek vergt.

In onderstaande tabel worden de 12 focusgroepen opgelijst, aangevuld met praktische, organisatorische informatie.

	Datum	Nationaliteit/ Land van herkomst	Aantal deelnemers	Plaats gesprek	Taal gesprek
1	4-03-'09	Kameroen, DRC, Angola, Algerije, Sierra Leone	8	Transitcentrum 127 (GC)	Frans + Engels
2	20-03-'09	Irak, Marokko	4	Repatriëringscentrum 127bis (GC)	Arabisch - Nederlands
3	24-03-'09	DRC, Marokko	5	Centrum Illegalen Brugge (GC)	Arabisch + Frans
4	30-03-'09	Kameroen, Liberia, Afghanistan, Iran	4	OC Broechem	Engels
5	07-04-'09	Gabon, Kosovo, China, Angola, Burundi	7	Oc Jumet	Frans
6	23-04-'09	Servië, Mauritanië, Azerbeidzjan, Russische Federatie (Tsjetsjenië), Kosovo, Tsjechië	7	OC Rixensart	Russisch – Nederlands + Frans + Engels
7	05-05-'09	Russische Federatie (Tsjetsjenië)	5	OC Klein Kasteeltje Brussel	Russisch - Nederlands
8	12-05-'09	DRC, Kameroen, Russische Federatie (Tsjetsjenië)	6	Oc Oignies	Russisch + Frans
9	15-05-'09	Rwanda, Roemenië, Guinee, Mauritanië	5	OC Yvoir	Frans
10	25-05-'09	Rusland, Armenië, Irak, China, Tanzania, Nigeria, Kenia	10	OC Brugge	Russisch + Engels
11	27-05-'09	Russische Federatie (Tsjetsjenië)	9	OC Lanaken	Russisch – Nederlands
12	02-06-'09	DRC, Sri Lanka, Servië, Tsjechië	6	OC Menen	Engels + Frans

In de periode van 4 maart '09 tot 2 juni '09 hebben in totaal 12 focusgroepen plaatsgevonden. Alle gesprekken vonden plaats in de centra zelf: 9 focusgroepen in open centra (Fedasil, Rode Kruis, Croix-Rouge) en 3 in gesloten centra (Dienst Vreemdelingenzaken). In totaal namen 76 personen deel aan de focusgroepen, waarvan 59 vrouwen in de open centra en 17 in de gesloten centra.

Van de 76 vrouwen die hebben deelgenomen aan de focusgroepen waren 31 vrouwen van Afrikaanse origine (Democratische Republiek Congo, Kameroen, Rwanda, Mauritanië, Guinee, Nigeria, Kenia, Tanzania, Burundi, Gabon, Sierra Leone), 20 van Russische nationaliteit waarvan 19 van Tsjetsjeense origine. 6 deelnemers waren van Marokkaanse nationaliteit, 2 van Irakese nationaliteit, 2 van Iranese nationaliteit, 2 van Chinese nationaliteit, 2 van Tsjechische nationaliteit, 2 van Kosovaarse nationaliteit. De overige nationaliteiten waarvan telkens 1 vrouw heeft deelgenomen aan een gesprek waren de Algerijnse, Liberiaanse, Afgaanse, Servische, Azerbeidjaanse, Roemeense, Armeense, Sri Lankese en de Servische nationaliteit.

In 7 van de 12 centra werd beroep gedaan op een tolk. De helft van de gesprekken heeft plaatsgevonden in meerdere talen waarbij rekening werd gehouden met de talenkennis van de deelnemers zodat iedereen grotendeels kon verstaan wat de andere deelnemers vertelden. Een aantal vrouwen die interesse hadden

in het gesprek konden niet deelnemen omdat ze geen van de talen en/of de taal van de samengestelde groep niet machtig waren of omwille van andere redenen (zoals geen kinderopvang, zie verder).

Via een anoniem formulier werd aan de deelnemers de volgende gegevens gevraagd: leeftijd, nationaliteit of herkomst, moedertaal en kennis van andere talen, studies/beroep, duur van het verblijf in het centrum, burgerlijke staat, kinderen of niet, aantal, ervaringen in een ander centrum. Op basis van deze formulieren verkregen we meer gedetailleerde gegevens over de deelnemers aan de focusgroepen.

Hieronder vindt u een overzicht van het profiel van deze deelnemers:

- **Leeftijd**

Leeftijd	< 20	20 – 29	30 – 39	40 – 49	≥ 50	N.N.
<i>Open centra</i>	2	21	26	8	3	-
<i>Gesloten centra</i>	-	6	9	1	-	-
TOTAAL	2	27	35	9	3	-

Drie vrouwen waren ouder dan 50, negen tussen 40 en 50 jaar oud, 35 tussen 30 en 40 jaar, 27 tussen 20 en 30 en twee vrouwen waren jonger dan 20 jaar.

- **Opleiding in land van herkomst**

Opleiding	Geen	Primair	Secundair	Beroeps	Hoger	N.N.
<i>Open centra</i>	4	4	13	5	15	17
<i>Gesloten centra</i>	-	5	5	1	2	5
TOTAAL	4	9	18	6	17	22

Vier vrouwen waren niet naar school geweest en konden niet of nauwelijks lezen of schrijven, negen waren laaggeschoold en 18 hadden secundair onderwijs gevolgd. Zes vrouwen hadden een beroepsgerichte opleiding gevolgd en 17 hadden een hogere of universitaire opleiding afgemaakt. 22 vrouwen hebben geen antwoord gegeven op deze vraag.

- **Verblijfsduur in het centrum op het moment van de bevraging**

Verblijfsduur in het centrum	≤ 1 maand	> 1 maand en ≤ 4 maanden	> 4 maand en ≤ 7 maanden	> 7 maanden en ≤ 10 maanden	> 10 maanden en ≤ 13 maanden	> 13 maanden	N.N.
<i>Open centra</i>	4	4	13	5	15	17	
<i>Gesloten centra</i>	-	5	5	1	2	5	
TOTAAL	4	9	18	6	17	22	

Op het ogenblik van de bevraging verbleven 12 vrouwen reeds langer dan 13 maanden in het opvangcentrum, twee vrouwen tussen 10 en 13 maanden, vijf tussen zeven en tien maanden, acht vrouwen tussen vier en zeven maanden. De grootste groep van de bevraagden, nl. 39 vrouwen, verbleven op de dag van het groepsgesprek tussen één en vier maanden in het centrum. Tien vrouwen verbleven er minder dan één maand.

Dertien van de 17 gedetineerde vrouwen in de gesloten centra leefden op het moment van het gesprek reeds tussen één maand en vier maanden in het centrum. Hieronder bekijken we deze groep (≤ 1 maand en ≤ 4 maanden) van dichterbij.

Een overzicht van de verblijfsduur van de 17 bevestigde gedetineerden die max. vier maanden in het centrum verblijven levert ons de volgende tabel opⁱ:

Verblijfsduur in de bezochte gesloten centra (t.e.m. 4 maanden)	1 week tem 4 weken	> 4 weken, < 1,5 maanden	> 1,5 maanden, < 2 maanden	< 2 maanden, < 2,5 maanden	< 2,5 maanden, < 3 maanden	< 3 maanden, < 3,5 maanden	< 3,5 maanden, < 4 maanden
Aantal deelnemers	4	6	4	1	-	1	1

- Burgerlijke staat

Burgerlijke staat	Gehuwd	Ongehuwd	Samenwonend	Gescheiden	N.N.
Open centra	21	34	-	2	-
Gesloten centra	2	15	2	-	-
TOTAAL	23	49	2	2	-

49 van de 76 deelnemers aan de focusgroepen waren ongehuwd, twee samenwonend en twee gescheiden. In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van de gezinssituatie (met/zonder partner en/of kinderen in het centrum) van de deelnemers.

- Gezinssituatie in het centrum

Gezinssituatie in het centrum	Gehuwd/ samenwonend + partner + kind(eren)	Gehuwd/ samenwonend + partner zonder kind(eren)	Ongehuwd/ gescheiden + kind(eren)	Ongehuwd/ gescheiden zonder kind(eren)	N.N.
Open centra	21	34	-	2	-
Gesloten centra	2	15	2	-	-
TOTAAL	23	49	2	2	-

Van de 27 gehuwde of samenwonende deelnemers verbleef de overgrote meerderheid (20) samen met hun partner en kinderen in het centrum. 7 van de 27 gehuwde of samenwonende vrouwen leefden er samen met hun partner in het centrum. 22 van de 49 ongehuwde deelnemers in de open centra waren alleenstaande vrouwen met kinderen.

De deelnemers aan de focusgroepen waren in het algemeen heel positief over de gesprekken. Dit werd vaak spontaan en rechtstreeks bevestigd aan de onderzoekers na de focusgroepen.

Zoals vermeld, werden voor het sensibiliserend en participatief luik van dit onderzoek Nederlandstalige en Franstalige vrouwenorganisaties en de leden van het begeleidingscomité uitgenodigd om deel te nemen aan één of meerdere focusgroepen (incl. rondleiding).

Ondanks de grote interesse van de vrouwenorganisaties voor de focusgroepen was hun feitelijke deelname aan de gesprekken lager dan verwacht. De belangrijkste reden die werd opgegeven was de duur van een focusgroep, nl. de hele dag, wat niet evident is voor voltijds werkende mensen, evenals het korte tijdbestek waarbinnen de focusgroepen gepland moesten worden waardoor de agenda's niet op elkaar afgestemd konden worden. De meeste leden van het begeleidingscomité daarentegen hebben wel deelgenomen aan een focusgroep/rondleiding.

ⁱ Deze gegevens worden verder besproken in het participatieve luik.

Verwerking van de gegevens: kwalitatieve benadering

Zoals hoger toegelicht, werden alle gesprekken (focusgroepen en interviews/verkennde gesprekken) volledig geregistreerd en uitgetypt met het oog op een zorgvuldige kwalitatieve analyse. Bemangrijke vaststellingen uit de eigen observatie werden eveneens genoteerd. Op basis hiervan werd een eerste reeks van krijtlijnen geïdentificeerd m.b.t. de geobserveerde obstakels en problemen.

Voor wat betreft de analyse van de focusgroepen hebben we de structuur van de vragenlijst - en dus de onderzochte thema's - als leidraad genomen om gesprek per gesprek de moeilijkheden, obstakels voor vrouwen in relatie tot het leven in de Belgische opvangcentra en in relatie tot het globale asielbeleid te identificeren. Uiteraard namen we hierbij steeds de meest expliciete informatie op in deze bevindingen: wat de respondenten vertelden.

Deze bevindingen werden verder aangevuld met de input uit de gesprekken met centra verantwoordelijke(n) en de bijkomende informatie uit de eigen observaties, rondleidingen in de centra en gesprekken met centrumverantwoordelijke(n) en/of personeel. Op deze manier konden we een globaal beeld schetsen van de organisatie van het opvangbeleid van (vrouwelijke) bewoners van de Belgische centra.

Het rapport moet dan ook zo worden gelezen dat alle geïdentificeerde mogelijke probleemgebieden zich in minstens één centrum voordoen. In de bevindingen (deel 3) wordt niet uitdrukkelijk verwezen naar concrete centra maar wordt op basis van de bevindingen uit zowel het theoretische luik als uit de focusgroepen en andere gesprekken een algemeen beeld geschetst van de collectieve open opvangcentra en de gesloten centra.

In eerste instantie kwamen we tot algemene bevindingen die op meerdere thema's betrekking hebben en daarnaast ook tot specifieke bevindingen per thema. Hierbij werd uiteraard ook aandacht geschonken aan de genderdimensie inzake het opvangbeleid, in het bijzonder de opvangcentra voor asielzoekers.

De suggesties, oplossingen voor problemen die werden gegeven door zowel de respondenten als door de verantwoordelijke(n)/personeel van de centra werden ook gegroepeerd op basis van het besproken thema. We maakten ook een overzicht van de 'good' en 'bad practices'. Dit zorgde ervoor dat we rekening konden houden met de meest uiteenlopende situaties en praktijken waarmee we werden geconfronteerd.

Vertrekkende van de onderzoeksbevindingen hebben we met betrekking tot de onderzoeksthema's de vastgestelde situaties en praktijken vergeleken en getoetst aan de toepasselijke Belgische wetgevende bepalingen, zoals de federale opvangwet, en de internationale rechtsnormen.

Vanuit dit mensrechtelijke kader hebben we per besproken thema (beleids)aanbevelingen geformuleerd voor het opvangbeleid voor vrouwen in de opvangstructuren, met het oog op het verbeteren van de levensomstandigheden van vrouwen en de integratie van een genderperspectief in het opvangbeleid.

Op basis van de onderzoeksresultaten en de (beleids)aanbevelingen werd in een laatste fase een 'toolkit' ontwikkeld die op een overzichtelijke en toegankelijke manier kan bijdragen tot de structurele integratie van de genderdimensie in het opvangbeleid en tot een verbetering van de levensomstandigheden van vrouwen in de Belgische centra.

Kwaliteitsbewaking

Het methodologische kader van dit onderzoeksproject werd afgetoetst met het begeleidingscomité dat ook zijn advies heeft gegeven over de verslaggeving. Dit comité was samengesteld uit afgevaardigden van diverse instellingen en organisaties die betrokken zijn bij de opvang van asielzoekers en andere categorieën van personen en/of beleidsmatig werk verrichten m.b.t. asiel en migratie.

De functie van het begeleidingscomité bestond uit het begeleiden en opvolgen van het onderzoek, erover waken dat de studie objectief is en op een duidelijke, volledige en coherente basis berust. Het comité werd geraadpleegd bij beslissingen die het hele onderzoeksproject omvatten.

Het comité was samengesteld uit:

- Mevrouw Bieke Machiels, Verantwoordelijke Dienst voorbereiding opvangbeleid, Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers;
- Mevrouw Aintzane de Aguirre, Juridische dienst, Hoog Commissariaat van de Verenigde Naties voor de Vluchtelingen (UNHCR);
- Mevrouw Hilde Van Gastel, Rode Kruis Vlaanderen;
- Mevrouw Gerda Vanwaeyenberg, Dienst Vreemdelingenzaken Directie Centra - algemene coördinatie en controle centra;
- Mevrouw Mieke Van Looveren, Operationeel medewerker kleinschalige opvang, Vluchtelingenwerk Vlaanderen;
- Mevrouw Geraldine Reymenants, cel Onderzoek, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen;
- Mevrouw Julie Lejeune, departement migratie en fundamentele rechten, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding;
- Mevrouw Francine Dal, directrice Carda, Croix-Rouge;
- Mevrouw Magdeleine Willame-Boonen, Conseil des femmes francophones de Belgique;
- De heer Mikaël Franssens, Coördination et initiatives pour réfugiés et étrangers (Ciré).

De leden van het comité leverden elk vanuit hun specifieke achtergrond een bijdrage aan de realisatie van het onderzoek, in de vorm van suggesties en een eigen opinie over de aanpak van het onderzoek, de onderzoeksmethode, de analyse van de verkregen informatie, de ontwikkeling van de toolkit en ook over de redactie van het verslag.

De uiteindelijke keuzes werden uitsluitend door de onderzoeker van de Vrouwenraad gemaakt. De leden van het begeleidingscomité dragen daarvoor geen enkele verantwoordelijkheid en worden evenmin geacht de spreekbuis van hun organisatie te zijn.

Enkel de onderzoeker van de Vrouwenraad is dus verantwoordelijk voor de inhoud, de conclusies en de aanbevelingen van dit onderzoeksrapport.

Verloop van het onderzoek

We willen hier expliciet vermelden dat de medewerking van zowel de centrale diensten van de opvangstructuren als van de bezochte centra correct verlopen zijn. Daarom danken we alle verantwoordelijke(n)/personeelsleden en anderen die hebben meegewerkt aan dit onderzoek. Uiteraard danken we van harte ook het begeleidingscomité voor de samenwerking en de interessante input vanuit hun eigen werkervaring.

Toelichting bij de lectuur van de resultaten van het onderzoek

De vaststellingen in dit rapport verwijzen niet naar concrete centra. Dit was ook niet de bedoeling. De opzet was om aan de hand van focusgroepen, gesprekken met verschillende betrokken actoren, rondleidingen in de verschillende centra te komen tot een globaal beeld van de levensomstandigheden van vrouwen in de opvangcentra en tot de identificatie van de gegenderde aspecten betreffende het opvangbeleid, in casu de centra voor collectieve opvang.

Voor het blootleggen van deze dimensies (vrouwen en gender) in de collectieve centra werd aan de hand van de hoger beschreven methoden gepeild naar: welke ervaringen vrouwen als problematisch omschrijven, welke ervaringen ze positief noemen, welke situaties goed georganiseerd zijn, wat de obstakels zijn, welke omstandigheden niet of ondermaats georganiseerd zijn en dus anders (en beter) aangepakt kunnen worden. Op die manier kunnen we komen tot:

- beleidsaanbevelingen ter verbetering van de levensomstandigheden van vrouwen in de opvangcentra,
- models of good practices,
- models of bad practices.

Hierdoor zou bij sommige lezers verkeerdelijk de indruk kunnen ontstaan dat weinig of niets in de opvangcentra goed georganiseerd wordt of dat bijna alles verkeerd loopt in de Belgische opvangcentra. Dit is niet het geval: het betreft hier immers een cumulatief beeld. Er zijn tal van situaties die goed georganiseerd zijn en in de overgrote meerderheid van de opvangcentra is er een duidelijke wil om het best mogelijke te realiseren.

De onderzoeker staat erop om dit vanuit respect en waardering voor het goede werk expliciet te vermelden. Maar dit doet niets af aan de vaststelling dat bepaalde problemen steeds opnieuw, quasi systematisch voorkomen – wat wijst op een meer globale, algemene problematiek – noch aan de waarde van de globale vaststellingen en van de aanbevelingen.

Dit onderzoek reikt beleidsmensen en besluitnemers op politiek en organisatorisch koepelniveau, evenals de beleidsvoerders en medewerkers op het niveau van de centra concrete handvaten aan om:

- een genderdimensie te integreren in het beleid en in de organisatie van het leven in het centrum;
- het leven van de vrouwen in de centra aangenamer te maken.

Deel 2

Theoretisch luik

Inleiding

Vrouwen krijgen in het wereldgebeuren nog steeds een figurantenrol toebedeeld. In vrijwel heel de wereld verschilt de maatschappelijke positie van vrouwen van die van mannen en in vele samenlevingen hebben vrouwen een lagere sociale status. Zowel sociaal-economisch, als politiek, cultureel en civielrechtelijk bevindt de vrouw zich dikwijls in een underdogpositieⁱ.

Ook de vluchtelingenproblematiek, die een complexe materie is, raakt vrouwen op bijzondere wijze. Hoewel de oorzaken en omstandigheden van de vlucht voor vrouwen en mannen vaak gelijkaardig zijn, worden vrouwen toch op een bijzonder manier getroffen. Zij kunnen niet alleen slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen zoals politieke, etnische, religieuze vervolging of vervolging om redenen van nationaliteit of om het behoren tot een bepaalde sociale groep, zoals vermeld in de Conventie van Genève of het VN-Vluchtelingenverdragⁱⁱ. Zij kunnen ook als vrouw gediscrimineerd worden en wanneer ze genderspecifieke normen of wetten bewust overtreden of niet volgen, kunnen ze met lijf en leven worden bedreigd.ⁱⁱⁱ

Het zijn niet hun vluchtmotieven die we met dit project wensen te onderzoeken maar veeleer de levensomstandigheden en de specifieke noden en behoeften van vrouwen in de Belgische opvangcentra. We willen tevens nagaan in welke mate een genderdimensie de organisatie van het opvangbeleid beïnvloedt. Een gendergevoelig opvangbeleid vereist immers dat rekening gehouden wordt met de specifieke noden en behoeften van vrouwen en mannen met het oog op het realiseren van gelijkheid v/m.

Wat is **gender**?

Gender verwijst niet naar de biologische verschillen tussen mannen en vrouwen (seks) maar naar de maatschappelijke invulling en de sociaal-culturele constructie daarvan.

In alle samenlevingen worden mannelijke en vrouwelijke rollen gecreëerd die alle menselijke interactie categoriseert. Deze (vaak impliciete) normen beïnvloeden hoe we denken over onszelf en anderen. Daarnaast variëren deze rollen naar tijd en plaats en betreffen zowel mannen als vrouwen.

Het gaat om de machtsrelatie tussen beiden (genderverhoudingen). Het integreren van gender betekent dan ook rekening houden met maatschappelijke positie van mannen en vrouwen: hun behoeften, prioriteiten, potentieel en strategieën, alsook met de evolutie van de genderverhoudingen gedurende het hele ontwikkelingsproces.

De wet op gender mainstreaming van 12 januari 2007^{iv} biedt nieuwe kansen en verplichtingen voor een aanpassing van het beleid en voor een steviger verankering van een genderdimensie in het opvangbeleid voor asielzoekers en vluchtelingen in ons land, en voor vrouwen in het bijzonder. Met dit onderzoek wensen we de uitvoering van deze wet te ondersteunen en bij te dragen tot de gendergelijkheid in de Belgische opvangcentra.

i Verslagen van het CEDAW-Comité inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen (CEDAW staat voor: Committee on the Elimination of Discrimination against Women). Verder ook: het Peking+10-evaluatieproces m.b.t. de bijzondere zitting van de Commissie Status van de Vrouw; Women into Politics: www.womenintopolitics.org; Gender-related Development Index (GDI); Gender Empowerment Measure (GEM); de Gender gap index van het Wereld Economisch Forum; Gender, Institutions and Development Database GID-DB van de OESO e.a.

ii De Conventie van Genève of het VN-Verdrag betreffende de status van vluchtelingen, ondertekend te Genève op 28 juli 1951 (wet van 26 juni 1953 - B.S., 4 oktober 1953) en het Protocol van New York van 31 januari 1967 (B.S. 3 mei 1969).

iii De asielprocedure vanuit genderperspectief. Richtlijnen en aanbevelingen voor de behandeling van de vrouwelijke asielzoeker. Nederlandstalige Vrouwenraad, 1997.

iv De wet strekkende tot controle op de toepassing van de resoluties van de wereldvrouwenconferentie die in september 1995 in Peking heeft plaatsgehad en tot integratie van de genderdimensie in het geheel van de federale beleidslijnen, 12 januari 2007 (B.S. van 13 februari 2007).

Wat is **gender mainstreaming** (of het integreren van de genderdimensie)?

Volgens *de Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties* is gender mainstreaming "...het beoordelen van de implicaties voor vrouwen en mannen van elke geplande actie, bijvoorbeeld wetgeving, beleidslijnen of programma's, in elk domein en op alle niveaus. Het is een strategie om de bekommernissen en ervaringen van zowel vrouwen als mannen op te nemen als een integraal aspect van het ontwerp, de implementatie, het toezicht en de evaluatie van beleidslijnen en programma's in alle politieke, economische en maatschappelijke domeinen, zodat vrouwen en mannen in gelijke mate profiteren, en de ongelijkheid niet blijft voortduren. Het ultieme streefdoel is gendergelijkheid te bereiken."

De *Raad van Europa* geeft de volgende omschrijving:

"Gender mainstreaming is de (re)organisatie, verbetering, ontwikkeling en evaluatie van beleidsprocessen, zodat in alle beleidslijnen, op alle niveaus en in alle stadia een gendergelijkheidsperspectief wordt geïntegreerd door de actoren die normaal betrokken zijn bij de beleidsvorming."

Gender mainstreaming is per definitie horizontaal beleid, maar vereist tegelijk een zelfstandig ontwikkeld verticaal beleid. Het is een proces dat moet gedragen worden door een noodzakelijke wil om een mentaliteitsverandering tot stand te brengen om de voortbestaande stereotypen en genderongelijkheden doeltreffend te bestrijden.

Het is ook duidelijk dat dit niet vanzelf tot stand komt omdat het opgenomen is in de beleidsplannen. Het veronderstelt in feite dat men bij elke maatregel die men uitwerkt en bij elk beleid dat men voert, telkens aandacht heeft voor de mogelijke gevolgen van deze maatregel of van dit beleid op de gelijkwaardigheid en de gelijkheid van vrouwen en mannen. Gender mainstreaming staat of valt met de mensen die zich op de verschillende niveaus en in alle fasen van het beleid inzetten om gender mainstreaming in de praktijk te vertalen.

Om gelijkheid van vrouwen en mannen en gendergelijkheid te kunnen realiseren is een 'twin track approach' (tweesporenbeleid) noodzakelijk: zowel een gender mainstreamingstrategie als een gelijkekansenbeleid, aangezien dit complementaire strategieën zijn.

Samengevat is gender mainstreaming een strategie gericht op de versterking van de gelijkheid van vrouwen en mannen in de maatschappij door erover te waken dat bij alle stappen in het beleidsproces – ontwikkeling, uitvoering, opvolging en evaluatie – rekening gehouden wordt met de genderdimensie, de socio-economische verschillen tussen vrouwen en mannen.

Hoewel gender zowel vrouwen als mannen betreft wordt in dit onderzoek expliciet gekozen voor een focus op vrouwen. Deze keuze werd gemaakt in samenhang met de kernwerking van de Vrouwenraden en mede vanuit de vaststelling dat vrouwen zich doorgaans in een positie van achterstelling bevinden, wat vanuit het perspectief van gelijkheid v/m deze extra aandacht rechtvaardigt.

Om de huidige praktijk van de opvang (van vrouwen) in kaart te brengen, dienen we vooreerst inzicht te hebben in het ruimere beleidskader. In dit luik bundelen we de beschikbare juridische informatie over de organisatie van het opvangbeleid voor (vrouwelijke) asielzoekers en vluchtelingen op internationaal, Europees en nationaal niveau. We gaan na wat het globaal beleidskader te bieden heeft voor de opvang van vrouwen en of er specifieke/bijzondere aandacht is voor gender en/of sekse. Zo gaan we o.a. op zoek naar mogelijke specifieke richtlijnen voor de opvang van vrouwen in de asielcentra.

Het referentiekader van waaruit dit onderzoeksproject vertrekt is het respect voor mensenrechten en voor de naleving van relevante internationale verdragen en engagementen die de rechten en vrijheden van vrouwen, en hier in het bijzonder van vrouwen in de opvangcentra, verdedigen. Het is ook binnen dit kader dat wij de (beleids)aanbevelingen ter verbetering van de levensomstandigheden van vrouwen in de opvangcentra formuleren.

Het is niet onze bedoeling om een technisch juridisch overzicht van verdragen en rechtspraak te geven. We beperken ons hier tot een niet-exhaustief overzicht van de belangrijkste juridische en normatieve bepalingen. Van hieruit maken we telkens een selectie van artikelen of passages die essentieel zijn binnen ons onderzoeksdomein en gaan we na in welke mate deze gendergevoelige elementen bevat.ⁱ

Aansluitend bij deze bepalingen verwijzen we naar het bibliografische overzicht van de geraadpleegde literatuur (Deel 6: Bibliografische lijst) en bijkomende literatuur met betrekking tot de thematiek van vrouwen en collectieve opvang bij asiel en migratie.

ⁱ Dit wil uiteraard niet zeggen dat de niet vermelde artikelen of passages hierbij irrelevant zijn. Ook die zijn ongetwijfeld van toepassing op elk individu in eender welke situatie.

Internationale regelgeving

Bindende rechtsnormen op internationaal niveau

De basis van alle VN-mensenrechtenverdragen is de **Universele Verklaring van de Rechten van de Mens – UVRM** (1948).ⁱ De UVRM bevat verscheidene artikelen die relevant zijn voor ons onderzoeksthema: het recht op asiel, het recht op arbeid en gelijk loon voor gelijk werk, het recht op rust en vrije tijd, het recht op onderwijs, het recht op leven, vrijheid en onschendbaarheid van zijn persoon, het recht op gelijke bescherming door de wet, het recht op maatschappelijke zekerheid, het recht op een redelijke levensstandaard ... Deze rechten gelden voor iedereen zonder onderscheid van afkomst, geslacht, godsdienst, politieke overtuiging ...

De principes van de UVRM worden verder uitgewerkt en verfijnd in andere verdragen die het principe van non-discriminatie herbevestigen. Hieronder geven we een niet-exhaustief overzicht van de belangrijkste verdragen die relevant zijn m.b.t. ons onderzoeksdomein.

- Het **Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie** (1966). Dit verdrag roept op tot een eind aan alle vormen van *onderscheid, uitsluiting, beperking of voorkeur op grond van ras, huidskleur, afkomst of nationale of etnische afstamming*, waaronder vooroordelen tegen buitenlanders die *asiel of burgerschap* zoeken.
- Het **Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten** (1966) of het ECOSOC-verdrag. Dit verdrag handelt onder meer over het recht op *arbeid* en het recht op *billijke en gunstige arbeidsvoorwaarden* (artikel 7):

De Staten die partij zijn bij dit Verdrag erkennen het recht van een ieder op billijke en gunstige arbeidsvoorwaarden die in het bijzonder het volgende waarborgen:

a. Een beloning die alle werknemers als minimum het volgende verschaft:

(i) Een billijk loon en gelijke beloning voor werk van gelijke waarde zonder onderscheid van welke aard ook; in het bijzonder dienen aan vrouwen arbeidsvoorwaarden te worden gewaarborgd die niet onderdoen voor die welke op mannen van toepassing zijn met gelijke beloning voor gelijk werk;

(ii) Een behoorlijk levenspeil voor henzelf en hun gezin overeenkomstig de bepaling van dit Verdrag;

b. Veilige en hygiënische arbeidsomstandigheden;

Artikel ¹³ voorziet het recht van eenieder op onderwijs.

- Inzake *arbeidsrecht* zijn daarnaast de **Verdragen van de Internationale Arbeidsorganisatie** (IAO) van kracht. Alle (lid)staten, waaronder ook België, worden vereist hun geratificeerde *IAO-conventies* te respecteren in de nationale praktijk. De IAO werkt sinds een aantal jaren werkt aan de ontwikkeling van (statistische) *indicatoren* omtrent “Waardig Werk” (“Decent Work”) die de lidstaten concreet dienen uit te werken. Dit moet gebeuren aan de hand van de statistische indicatoren enerzijds en van informatie over het wettelijke kader die nodig is om deze statistische informatie aan te vullen en te interpreteren. Deze indicatoren zijn ingedeeld in tien thema’s waaronder ‘Werkgelegenheidskansen’, ‘Gepaste lonen en productief werk’ en ‘Economische en sociale context van waardig werk’. Zo wordt onder het thema ‘Stabiliteit en zekerheid op het werk’ ook aandacht gevraagd voor de indicatoren ‘Genderloonkloof’ en ‘Gelijke kansen en behandeling op de werkplaats’.ⁱⁱ

ⁱ De Verklaring is geen verdrag en dus niet afdwingbaar. Lidstaten kunnen niet verplicht worden de bepalingen ervan na te leven. Natuurlijk is dit een tekortkoming, maar anderzijds staat daar tegenover dat deze Verklaring aan de basis ligt van heel wat afdwingbare mensenrechtenverdragen zoals het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens, alsook het Vluchtelingenverdrag, het Verdrag tot uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen,...

ⁱⁱ Voor meer info: Indicatoren Waardig Werk, Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg. Online op: <http://www.meta.fgov.be/moduleDefault.aspx?id=23882#AutoAncher5>

- Het **Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen** (1979) en het **Optioneel Protocol** (2000). Dit verdrag, hierna het VN-Vrouwenverdrag of het CEDAWⁱ-verdrag genoemd, benadrukt dat zowel discriminatie van vrouwen als stereotiepe opvattingen over vrouwen het principe van gelijke rechten en het respect voor menselijke waardigheid overtreden.ⁱⁱ
Het Verdrag bevat bepalingen over beeldvorming en opvattingen over vrouwen, over arbeid, gezin, onderwijs en opvoeding, familierecht, seksuele en reproductieve rechten en gezondheid... Het CEDAW-verdrag heeft tot doel gelijke rechten en kansen voor vrouwen en mannen te realiseren d.m.v. de afschaffing en bestrijding van discriminatie van vrouwen en de aanneming van wetgeving die de gelijke rechten van vrouwen in de samenleving en binnen het gezin verzekeren. Het toezicht op dit verdrag wordt gehouden door o.a. het CEDAW-Comité dat reeds kritische opmerkingen heeft geformuleerd over het Belgische beleid met betrekking tot vrouwelijke vluchtelingen en asielzoekers.
- Het **Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke en ontorende behandeling of bestraffing** (1984). Dit verdrag benadrukt dat er geen enkele rechtvaardiging kan zijn tegen foltering en verbiedt ook andere vormen van vernederende behandeling of bestraffing.

Daarnaast zijn er de verdragen die direct betrekking hebben op het thema asiel en migratie. Hierna geven we een (niet-exhaustief) overzicht van deze verdragen.

De Conventie van Genève of het VN-Vluchtelingenverdrag (1951) **en het Protocol** (New York, 1967) vormen de hoeksteen van het internationale rechtstelsel ter bescherming van vluchtelingen, hierna kortweg de Conventie of het Vluchtelingenverdrag genoemd.

Volgens dit verdrag (artikel 1A(2)) geldt als ‘vluchteling’ elke persoon die [...] uit gegronde vrees voor vervolging wegens zijn ras, godsdienst, nationaliteit, het behoren tot een bepaalde sociale groep of zijn politieke overtuiging, zich bevindt buiten het land waarvan hij *de nationaliteit bezit, en die de bescherming van dat land niet kan of, uit hoofde van bovenbedoelde vrees, niet wil inroepen, of die indien hij geen nationaliteit bezit en verblijft buiten het land waarvan hij vroeger zijn gewone verblijfplaats had, daarheen niet kan of, uit hoofde van bovenbedoelde vrees, niet wil intrekken*.ⁱⁱⁱ

Een ‘asielzoeker’ is een persoon die asiel heeft aangevraagd, om officieel erkend te worden als vluchteling. Zolang het onderzoek van de asielaanvraag loopt, noemen we deze persoon asielzoeker. Als de aanvraag goedgekeurd wordt, is de betrokkene geen asielzoeker meer maar een erkend vluchteling.

De Conventie bevat in eerste instantie bepalingen m.b.t. het erkennen van de status van vluchteling aan personen en bevat dus geen specifieke bepalingen of artikels m.b.t. de opvang van niet-erkende vluchtelingen of asielzoekers; de doelgroep van dit onderzoeksproject.

ⁱ Committee on the Elimination of Discrimination against Women

ⁱⁱ De staten die het Vrouwenverdrag ratificeren moeten na één jaar en daarna vierjaarlijks aan het CEDAW-Comité rapporteren over de vorderingen die ze hebben gemaakt. De rapporterende staten worden nauwgezet ondervraagd over hun emancipatiebeleid, waarbij het Comité vooral geïnteresseerd is in statistische gegevens. Interessant daarbij is dat het Comité de landenrapporten niet op zichzelf bekijkt, maar ze in samenhang met het in de buurlanden gevoerde emancipatiebeleid beoordeelt. Het comité gaat een constructieve dialoog aan met de delegatie die het rapport voorstelt. Het Comité becommentarieert het rapport en gaat na of de maatregelen die de overheid genomen heeft om het Verdrag te implementeren effectief vooruitgang betekenen. Verder formuleert het Comité aanbevelingen over verder te ondernemen acties.

Sinds oktober 2000 kan het CEDAW Comité ook toezicht houden via het Optioneel Protocol. Het Comité kan dan klachten van individuele vrouwen of van groepen vrouwen ontvangen en in behandeling nemen.

ⁱⁱⁱ Doorheen de jaren gingen de ondertekenaars van het Vluchtelingenverdrag de criteria almaar strenger interpreteren en toepassen. Europa begreep dat er nood was aan een bijkomend beschermingsstatuut, als aanvulling op de bestaande bescherming van het Vluchtelingenverdrag en spoorde via een richtlijn de lidstaten aan om werk te maken van die bijkomende bescherming. België paste intussen zijn wetgeving aan en kent sinds 10 oktober 2006 het bijkomende beschermingsstatuut in de praktijk toe.

Toch biedt de Conventie een uitgangspunt dat kan toegepast worden op de opvang en behandeling van asielzoekers en ‘andere categorieën van vreemdelingen’. Temeer omdat het vluchtelingenverdrag gebaseerd is op de basisrechtenⁱ. Net zoals bij de andere mensenrechtenverdragen werd ook bij het Vluchtelingenverdrag een Uitvoerend Comité opgericht binnen de structuren van de Vluchtelingenorganisatie van de Verenigde Naties (UNHCR). Dit Comité formuleert aanbevelingen voor de toepassing van de Conventie (zie verder).

Binnen deze context kan niet voorbijgegaan worden aan het **Verdrag betreffende de status van staatlozen** (1954). In dit verdrag wordt een staatloze gedefinieerd “als een persoon die door geen enkele staat, krachtens diens wetgeving, als onderdaan wordt beschouwd”. Dit verdrag stelt de basisvrijheden van de UVRM vast voor staatloze personen.

Aanbevelingen

Zoals hierboven toegelicht, houdt het CEDAW-Comité, **het Comité voor de Afschaffing van Alle Vormen van Vrouwendiscriminatie** toezicht op de toepassing van het CEDAW-verdrag. Eén van de kerntaken van dit Comité is het formuleren van **algemene aanbevelingen** inzake de interpretatie van het verdrag.

Algemene aanbevelingen nummer 12, 19 en 26 van het CEDAW-Comitéⁱⁱ zijn belangrijk voor het onderzoeksthema van dit project. In de aanbevelingen 12 en 19, die handelen over geweld op vrouwen, stelt het Comité dat het CEDAW-verdrag de ondertekenende lidstaten vraagt om specifieke acties te ondernemen om vrouwen te beschermen tegen alle vormen van geweld, op alle mogelijke plaatsen. Lidstaten dienen de nodige en meest effectieve maatregelen te treffen om alle vormen van gendergerelateerd geweld tegen te gaan.

In algemene aanbeveling 26 (2008)ⁱⁱⁱ stelt het Comité expliciet dat alle rechten van het Verdrag gelden voor alle vrouwen, ongeacht hun status in de samenleving, met inbegrip van mensen zonder wettige verblijfsvergunning. Hierin stelt het Comité dat voor de bescherming van vrouwen zonder papieren maatregelen en een gericht beleid nodig is, alsook een betere toegang tot hulverlening. Lidstaten moeten erop toezien dat vrouwen zonder papieren die in detentie leven niet geconfronteerd worden met gendergerelateerd geweld. Daarbij wordt specifieke aandacht gevraagd voor de situatie van zowel zwangere vrouwen en moeders die borstvoeding geven als voor alle zorgbehoevende vrouwen.

Dit Verdrag is in de Belgische wetgeving opgenomen via de wet van 11 mei 1983 houdende goedkeuring van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen, opgemaakt te New York op 18 december 1979 en via decreten van de Gemeenschappen.

België rapporteert vierjaarlijks aan het CEDAW-Comité over de vorderingen die ze hebben gemaakt m.b.t. de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen.

Het laatste rapport met conclusies over de situatie België dateert van november 2008: “*Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Belgium. CEDAW November 2008*”^{iv}.

i European Commission, Reception of asylum-seekers, including standards of treatment, in the context of individual asylum systems, Global consultations on international protection. EC, 2001.

ii <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/comments.htm>

iii <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/comments.htm>

iv <http://www.mensenrechten.be/pdf/CEDAW-C-BE-CO-6.pdf>

“België is verdragspartij van het Verdrag inzake de Uitbanning van alle Vormen van Discriminatie van Vrouwen (CEDAW). Een comité van onafhankelijke experts gaat op geregelde tijdstippen na of de verdragpartijen de verplichtingen van het verdrag naleven. In de sessie van 20 oktober - 7 november 2008 nam het CEDAW-Comité het Belgische beleid inzake de strijd tegen alle vormen van discriminatie van vrouwen onder de loep.”

In dit rapport wordt verwezen naar de kwetsbare positie van *vrouwelijke vluchtelingen, asielzoekers en vrouwen zonder papieren*. Het Comité is bezorgd om deze groep vrouwen die geconfronteerd worden met dubbele vormen van discriminatie op basis van geslacht, afkomst en religie. Ook het geweld op deze vrouw moet volgens het Comité worden aangepakt. Daarbij vraagt het Comité aan de Belgische staat om effectieve maatregelen te nemen tegen discriminatie van vrouwelijke vluchtelingen, asielzoekers en vrouwen zonder papieren. Dit vanuit het mensrechtelijk perspectief van gelijke rechten en gelijke kansen.

Tijdens de **VN-Wereldbevolkingconferentie in Caïro** (1994) werden de Verklaring en Actieplatform over seksuele en reproductieve rechten en gezondheid aanvaard. Het Caïroplatform stelt dat zelf beslissen en beschikken over je seksualiteit een onvervreemdbaar individueel mensenrecht is, een kwestie van individuele en menselijke vrijheid en dat staten de plicht hebben om eenieder de volledige uitoefening van zijn/haar seksuele rechten te verzekeren. Verder formuleert het platform o.a. volgende rechten: het recht op informatie, toegang tot veilige en efficiënte gezinsplanningsmethoden, recht op toegang tot voorzieningen voor gezondheidszorg voor een veilige zwangerschap en bevalling.

Het principe van gelijkekansenbeleid en gender mainstreaming sluit nauw aan bij de Verklaring en het Actieprogramma van de **Wereldvrouwenconferentie in Peking** (1995) en de evaluaties daarvan in 2000, 2005 en 2010 (New York). De Verklaring weerspiegelt het engagement van de internationale gemeenschap ter bevordering van vrouwen en de wil om de aanbevelingen van het Actieprogramma te verwezenlijken. De bepalingen van het **Peking-Actieplatform** hebben betrekking op alle vrouwen, wereldwijd. Daarnaast worden in bepaalde aanbevelingen bijzonder kwetsbare groepen van vrouwen, zoals vrouwelijke asielzoekers en vluchtelingen, apart vermeld.

Het Actieplatform bepaalt 12 prioritaire actiedomeinen die bijzondere aandacht en actie vereisen van de internationale gemeenschap, de regeringen en het middenveld. Elk van deze 12 domeinen bevat concrete aanbevelingen en doelstellingen. Door het ondertekenen van de Peking Verklaring en het aannemen van dit uitgebreide actieprogramma hebben de onderschrijvende regeringen zich verbonden tot concrete actie om de situatie van vrouwen te verbeteren.

Meer dan honderd regeringen, waaronder die van België, hebben zich formeel geëngageerd om specifieke acties te ondernemen om de doelstellingen van het Peking-actieplatform te realiseren.ⁱ

De **Vluchtelingenorganisatie van de Verenigde Naties** (UNHCR)ⁱⁱ die beschouwd kan worden als de internationale 'hoeder' van het Vluchtelingenverdrag is zich geruime tijd (1985) bewust van de specifieke problemen van vrouwelijke vluchtelingen en asielzoekers. Eén van de eerste aanbevelingen van het Uitvoerend comité van het UNHCR over de internationale bescherming van vrouwelijke vluchtelingen is **Conclusie 39 (XXXVI-1985)** die erkent dat veel vrouwelijke vluchtelingen op vlak van internationale rechtsbescherming met specifieke problemen geconfronteerd worden. Zo beveelt het Comité de staten aan om in het bijzonder maatregelen te nemen met het oog op de fysieke veiligheid en persoonlijke integriteit van vrouwen en op de gelijke behandeling (gelijke kansen) van vrouwen.

In 2008 heeft hetzelfde Comité het **UNHCR handboek voor de bescherming van vrouwen en meisjes**ⁱⁱⁱ uitgebracht, waarin de nationale staten en organen van de VN worden gevraagd maatregelen te nemen om de bescherming van de vrouwelijke vluchtelingen en asielzoekers te optimaliseren. Hierin wordt uitvoerig ingegaan op de principes en praktijken m.b.t. de realisatie van gendergelijkheid.

'Het handboek **voor de participatieve benadering in UNHCR operaties**'^{iv} is een praktische gids die voornamelijk bestemd is voor personen/organisaties die instaan voor de bescherming, opvang en begeleiding van vluchtelingen en asielzoekers. Een van de belangrijkste thema's die UNHCR hierin omschrijft is de 'Age, gender and diversity analysis' dat gendergelijkheid en non-discriminatie in alle acties rond vluchtelingen en asielzoekers wil promoten: *age, gender and diversity mainstreaming* (AGDM).

i De integrale tekst is beschikbaar op <http://www.gelijkekansen.be/wetgeving.html#Peking>

ii The United Nations High Commissioner for Refugees

iii UNHCR Handbook for the Protection of Women and Girls, UNHCR, 2008.

iv UNHCR Manual on a Community Based Approach in UNHCR Operations, UNHCR, 2008.

Dit AGDM-project wordt ook vermeld in het **thematisch UNHCR rapport** (2008) van het Comitéⁱ dat de laatste jaren een sterker accent heeft gelegd op het versterken van de positie van vrouwelijke vluchtelingen door hun deelname aan activiteiten die gericht zijn op preventie van uitbuiting en seksueel geweld. Een inzicht dat vorm kreeg in de richtlijnen over de bescherming van vrouwelijke vluchtelingen en asielzoekers in de jaren 90 en waarin de nadruk gelegd werd op de participatie van vrouwen.

Een van de resultaten van evaluaties die het UNHCR uitvoerde tussen 2001 en 2003 met betrekking tot zijn beleid ten aanzien van vrouwen en kinderen toonde de noodzaak van een verhoogde deelname van vrouwen en kinderen in de programma's en besluiten die hen aanbelangen, evenals de nood aan betere coördinatie tussen de actoren die instaan voor bescherming. Het comité stelt dat het belangrijk is gebleken deze groepen te betrekken bij het beleid dat naar hen toe wordt ontwikkeld en gevoerd.

i A Thematic compilation of executive committee conclusions UNHCR: [http:// www.unhcr.org/PUBL/3d4ab3ff2.pdf](http://www.unhcr.org/PUBL/3d4ab3ff2.pdf)

Europese regelgeving

Bindende rechtsnormen op Europees niveau: gelijke rechten v/m...

De Europese constructie betekent een grote doorbraak voor het gender mainstreamingprincipe in alle beleidsdomeinen, en dus ook in het opvangbeleid.

Het **Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden** (EVRM), dat binnen de Raad van Europa tot stand kwam, is opgesteld in 1950 in navolging van de UVRM en waarborgt de mensenrechten voor alle inwoners van de verdragsluitende staten. Het EVRM heeft directe werking en toezicht op de nakoming hiervan. De rechten vermeld in het EVRM gelden voor alle inwoners van de lidstaten van de Raad van Europa, los van hun nationaliteit of verblijfsrecht, en geldt dus ook voor (kandidaat-) vluchtelingen, asielzoekers en mensen zonder papieren.

Het EVRM waarborgt bepaalde rechten zoals het recht op vrijheid en veiligheid, het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven, het verbod op discriminatie... In dit laatstgenoemd artikel wordt bijvoorbeeld vermeld dat discriminatie op grond van de status van een persoon verboden is.

Naast het EVRM zijn er in wetgevende bepalingen van de EU elementen die belangrijk zijn voor de realisatie van gelijke rechten v/m, gendergelijkheid en voor de vormgeving van een gelijkekansenbeleid en gender mainstreamingsbeleid.

Sinds de oprichting van de Europese Gemeenschap in 1957 heeft de wetgeving op Europees niveau ivm de gelijkheid v/m enorme vorderingen gemaakt, voornamelijk op het vlak van de arbeidswetgeving.

Het begon met het recht op *gelijk loon voor mannen en vrouwen* in het **Verdrag van Rome** (1957, artikel 119)ⁱ of het **EG-Verdrag** en dit werd geleidelijk aan uitgebreid en aangevuld met een aantal *richtlijnen die discriminatie op grond van geslacht verbieden*.

In 2004 werd voor het eerst een richtlijn aangenomen over de *gelijkheid v/m buiten de arbeidsmarkt*.

Het **Verdrag van Amsterdam** (1997)ⁱⁱ neemt de eerste stappen naar een uitgebreide Unie. In dit verdrag wordt voor het eerst de *gelijkheid v/m* opgenomen als één van de taken van de Europese Unie. Zo voorziet artikel 2 dat "De Gemeenschap tot taak heeft [...] het bevorderen van [...] de *gelijkheid van mannen en vrouwen*, ...". Artikel 3, lid 2 stelt dat bij elk in dit artikel bedoeld optreden de Gemeenschap ernaar streeft de *ongelijkheden tussen mannen en vrouwen op te heffen* en de *gelijkheid van mannen en vrouwen te bevorderen*. Ook artikelen 13, 137 en 141 handelen over passende maatregelen die moeten genomen worden om discriminatie op grond van o.a. geslacht te bestrijden en om de gelijke behandeling van vrouwen en mannen te verwezenlijken.

Dit verdrag bespreekt ook de details inzake *immigratie en asiel* en spoort iedere staat aan om verantwoordelijkheid te nemen voor de behandeling van asielverzoeken en om *minimumnormen op te stellen voor o.a. de opvang van asielzoekers*. Daarbij vraagt het Verdrag om een evenwicht te bevorderen tussen de inspanningen van de lidstaten voor de opvang en het dragen van de consequenties van de opvang van vluchtelingen en ontheemden.

De rechten die in het EVRM beschreven worden (zie hierboven), vinden we ook terug in het **Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie**ⁱⁱⁱ (2000). Het Handvest omvat een hoofdstuk '*Gelijkheid*', waarin de beginselen van gelijkheid van mannen en vrouwen zijn opgenomen.

i <http://eur-lex.europa.eu/nl/treaties/index.htm#founding>

ii <http://eur-lex.europa.eu/nl/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html>

iii Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie (2000/C 364/01). In het publicatieblad van de Europese Gemeenschappen, 18.12.2000, NL.

Zo stelt artikel 23 dat “*De gelijkheid van mannen en vrouwen moet worden gewaarborgd op alle gebieden, met inbegrip van werkgelegenheid, beroep en beloning. Het beginsel van gelijkheid belet niet dat maatregelen gehandhaafd of genomen worden waarbij specifieke voordelen worden ingesteld ten voordele van het ondervertegenwoordigde geslacht.*”

Het Handvest voorziet in artikel 7 *het recht op eerbiediging van het privé-leven en het familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn communicatie.*

Ook het *asielrecht*, dat gebaseerd is op de Conventie van Genève, is opgenomen in het Handvest.

Daarnaast heeft de Europese Commissie in juni 2000 een mededelingⁱ goedgekeurd waarin de richtsnoeren van een communautaire strategie inzake de gelijkheid van mannen en vrouwen (2001-2005) worden uiteengezet. Zij beoogt de vaststelling van een actiekader waarbinnen alle communautaire activiteiten kunnen bijdragen tot de doelstelling een einde te maken aan alle ongelijkheid en de gelijkheid van vrouwen en mannen te bevorderen. Dit werd voor 2006-2010 de ‘Roadmap voor gelijkheid’ waarin ook verwezen wordt naar de bijzonder kwetsbare positie van vrouwen die migreren of vluchten naar een Europees land. Zij worden veelal geconfronteerd met dubbele discriminatie op het raakvlak van afkomst.

Het **Verdrag van Lissabon** (2007), dat in werking getreden is op 1 december 2009, versterkt de *sociale dimensie* van de EU door nieuwe elementen toe te voegen zowel wat betreft de rechten en de doelstellingen als het inhoudelijk beleid en het besluitvormingsproces. De EU krijgt nieuwe sociale doelstellingen vastgesteld, o.a. volledige tewerkstelling en sociale vooruitgang, strijd tegen sociale uitsluiting en discriminatie, de uitbanning van armoede, de bescherming van de mensenrechten,...

Naast de nadruk op “*de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en eerbiediging van de mensenrechten, waaronder de rechten van personen die tot minderheden behoren*” streeft het Verdrag ook naar de *gelijkheid v/m* (artikelen 1 bis en 2).

In 2008 stelde de Europese Commissie een asielbeleidsplan voor, met als titel ‘Een geïntegreerde aanpak van bescherming in de hele EU’ waarin de maatregelen omschreven staan om de tweede fase van het Gemeenschappelijk EU-asielbeleid te vervolledigen. Daarin wordt meermaals verwezen naar de genderthematiek en de noodzaak om rekening te houden met de bijzondere behoeften van kwetsbare groepen, zoals vrouwen.

Bindende rechtsnormen op Europees niveau: opvang van asielzoekers en vluchtelingen

Meer specifiek rond de *opvang van asielzoekers* bestaat er op Europees niveau de **Europese richtlijn betreffende de minimumnormen voor de opvang van asielzoekers in de lidstaten** (2003), hierna EU Opvangrichtlijn.ⁱⁱ

Deze richtlijn heeft tot doel minimumnormen vast te leggen voor de *opvangvoorzieningen* voor asielzoekers om hen een menswaardig leven te waarborgen, hen vergelijkbare levensomstandigheden in alle lidstaten toe te kennen. Het is een eerste fase in een proces dat op gang kwam na de inwerkingtreding van het Verdrag van Amsterdam en de Europese Raad van Tampere, dat een gemeenschappelijk asielstelsel en een uniform vluchtelingenstatuut in de Europese Unie tot stand moet brengen.

Deze richtlijn beoogt dat de *menselijke waardigheid* ten volle wordt geëerbiedigd en bevorderd, maar nergens wordt duidelijk omschreven wat moet worden verstaan onder menselijke waardigheid.

i http://europa.eu/legislation_summaries/other/c10932_nl.htm

ii <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:031:0018:0025:NL:PDF>

De voornaamste artikelen met betrekking tot dit onderzoeksproject:

Artikel 7: Vrijheid en bewegingsvrijheid stelt dat het *privé-leven* van de asielzoekers niet mag worden aangetast en voldoende bewegingsvrijheid dient te bieden om ervoor te zorgen dat alle voorzieningen die deze richtlijn biedt, toegankelijk zijn.

Het recht op toegang tot arbeid is niet opgenomen in deze Richtlijn, maar Artikel 11 over *werkgelegenheid* stelt dat indien één jaar na de indiening van het asielverzoek in eerste aanleg geen beslissing is genomen en deze vertraging niet aan de asielzoeker te wijten is, de lidstaten moeten bepalen onder welke voorwaarden asielzoekers toegang tot de arbeidsmarkt krijgen.

Over de toegang tot de *beroepsopleiding* (Artikel 12) stelt deze richtlijn dat ongeacht of de asielzoeker toegang tot de arbeidsmarkt heeft, de lidstaten hem toegang kunnen verlenen tot een beroepsopleiding.

Artikel 13 handelt over *Algemene bepalingen betreffende de materiële opvang en gezondheidszorg*. Zo stelt dit Artikel dat de lidstaten zorgen voor materiële opvangvoorzieningen voor asielzoekers met het oog op een levensstandaard die voldoende is om hun gezondheid te verzekeren en bestaansmiddelen te waarborgen. Onder de 'materiële opvangvoorzieningen' wordt verstaan: huisvesting, voedsel en kleding, die in natura of in de vorm van uitkeringen of tegoedbonnen wordt verstrekt, en een dagvergoeding.

Bij de nadere bepalingen betreffende de materiële opvangvoorzieningen wordt vermeld dat asielzoekers de mogelijkheid moeten hebben om te *communiceren* met familieleden, raadslieden en vertegenwoordigers van de Hoge Commissaris van de Verenigde Naties voor vluchtelingen (UNHCR) en door de lidstaten erkende niet-gouvernementele organisaties (NGO's). Daarbij wordt ook aangegeven dat de lidstaten in het bijzonder aandacht besteden aan de *preventie van geweldpleging in de opvangcentra*. Artikel 16 stelt dat de lidstaten *sancties* kunnen vaststellen op ernstige inbreuken op de regels met betrekking tot de opvangcentra en op ernstige vormen van geweld.

Een specifieke genderbenadering ontbreekt, maar enkele artikelen van deze Richtlijn hebben bijzondere aandacht voor vrouwelijke vluchtelingen en asielzoekers. Zo handelt Hoofdstuk vier over de opvang van groepen met *bijzondere behoeften* die moet toegesneden zijn op die bijzondere behoeften. Deze groepen met bijzondere behoeften (artikel 17) zijn: *minderjarigen, niet-begeleide minderjarigen, personen met een handicap, ouderen, zwangere vrouwen, alleenstaande ouders met minderjarige kinderen en personen die foltering hebben ondergaan, zijn verkracht of aan andere ernstige vormen van psychologisch, fysiek of seksueel geweld zijn blootgesteld*. Dit beginsel is echter uitsluitend van toepassing op personen die na een *individuele beoordeling* van hun situatie bijzondere behoeften blijken te hebben.

In het zesde hoofdstuk worden lidstaten gevraagd om de Commissie regelmatig *gegevens* te verstrekken over het aantal personen, *uitgesplitst naar sekse en leeftijd*, dat onder de opvangvoorzieningen valt. Daarnaast moeten lidstaten ervoor zorgen dat er, met inachtneming van hun grondwettelijk bestel, *passende regels* worden vastgesteld voor het *sturen, bewaken en controleren van het niveau van de opvangvoorzieningen*.

Verder wordt de lidstaten gevraagd om erop toe te zien dat de autoriteiten en andere organisaties die deze richtlijn uitvoeren, de nodige *basisopleiding* hebben ontvangen met betrekking tot *de behoeften van mannelijke en vrouwelijke asielzoekers*.

Aangezien er geen internationale rechtsbepalingen zijn die de materie van de opvang van asielzoekers rechtstreeks en specifiek regelen, staat het de lidstaten vrij om zelf de modaliteiten van deze opvang te

bepalen bij de omzetting van deze richtlijn. Hun vrijheid wordt echter ingeperkt door de internationale mensenrechten en het internationaal vluchtelingenrecht, evenals door regels en beginselen van het nationaal recht. Er is dus nog veel ruimte voor uitzonderingen en interpretaties van de zijde van de Lidstaten.

België heeft op 7 mei 2007 deze Europese richtlijn omgezet in nationale wetgeving voor wat betreft de open collectieve opvangstructuren maar niet voor de gesloten opvangcentra.

Besluit internationale en Europese regelgeving

In elk van deze instrumenten zijn bepalingen opgenomen die rechtstreeks van toepassing zijn op de situatie van vrouwelijke asielzoekers. Het is daarbij echter van essentieel belang voor ogen te houden dat het 'levende' instrumenten zijn, die van dag tot dag door internationale en nationale instanties worden geïnterpreteerd en toegepast in concrete maar altijd weer andere situaties.

Het fundamenteel recht op gelijkheid van vrouwen en mannen, als noodzakelijke voorwaarde voor een volwaardige democratie, en basisrechten zoals het recht op onderwijs, het recht op arbeid, het recht op sociale bescherming... worden ondersteund door de bovenvermelde juridische en normatieve bepalingen. Ook in de context van asiel en migratie zijn deze fundamentele instrumenten en rechten enorm belangrijk.

Dit onderzoeksproject vertrekt vanuit dit juridisch en normerend kader met het oog op het formuleren van (beleids)aanbevelingen ter verbetering van de levensomstandigheden van vrouwen in de collectieve opvangcentra in België.

De Belgische wetgeving en de Belgische praktijk ten opzichte van de specifieke problemen van vrouwelijke asielzoekers dienen optimaal in overeenstemming te zijn met de internationale en Europese regelgeving.

In wat volgt schetsen we het juridisch kader op nationaal niveau en geven we een overzicht van de belangrijkste bepalingen m.b.t. de opvang van vrouwen in deze centra.

Internationale verdragen en Europese wetgeving

Het normatieve en internationale referentiekader voor het Belgisch beleid – in casu het opvangbeleid voor asielzoekers en vluchtelingen - wordt mee bepaald door de internationale mensenrechtenverdragen en verbintenissen van de Belgische staat. Uiteraard hebben de wetgevende bepalingen op internationaal en Europees niveau ook invloed op het Belgische beleid.

Voor wat betreft het onthaal van vrouwelijke asielzoekers en vluchtelingen zijn de volgende verdragen, verklaringen, aanbevelingen en actieplatforms die België onderschreven heeft van bijzonder belang:

- De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM, 1948), het VN-Handvest en relevante resoluties van VN-organen zoals de Veiligheidsraad, de Algemene Vergadering, de Commissie voor de Rechten van de Mens, de Commissie voor de Status van de Vrouw;
- Het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (1966);
- Het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten, met het bijbehorende Protocol (1966);
- De door België geratificeerde Verdragen van de Internationale Arbeidsorganisatie;
- Het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen en het Optioneel Protocol (CEDAW, 1979);
- Het Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke en ontterende behandeling of bestraffing (1984);
- De Conventie van Genève of het Vluchtelingenverdrag en het Protocol (1951);
- De Verdragen van Genève over Humanitair Recht en de Protocollen;
- Het Verdrag betreffende de status van staatlozen (1954);
- Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (EVRM, 1950) en de bijbehorende Protocollen;
- Het Verdrag van Rome (1957);
- Het Verdrag van Amsterdam (1997);
- Het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie (2000);
- Het Verdrag van Lissabon (2007);
- De Verklaring en het Caïro-Actieplatform (1994);
- De Verklaring en het Peking-Actieplatform (1995 en evaluaties in New York in 2000, 2005 en 2010);
- Relevante Richtlijnen en besluiten van de Instellingen van de Europese Unie zoals de Europese Richtlijn m.b.t. de minimumnormen voor de opvang van asielzoekers in de lidstaten (2003), Conclusie 39 van het Uitvoerend Comité van de UNHCR...

Algemeen m.b.t. (gender)gelijkheid v/m

Na de Grondwetswijziging van 21 februari 2002 stelt Artikel 10, alinea 3 van de **Grondwet** nadrukkelijk dat de “gelijkheid tussen mannen en vrouwen gewaarborgd is”. De Belgische grondwet heeft niet alleen de gelijkheid der seksen afgekondigd, zij heeft deze gelijkheid gewaarborgd. Artikel 11 bis van de Grondwet voorziet dat “De wet, het decreet of de regel (...) aan vrouwen en mannen de gelijke uitoefening van hun rechten en vrijheden garandeert (...)”. Hoewel niet zo gespecificeerd geldt dit beginsel ‘in principe’ enkel voor burgers en gelijkgestelde inwoners, maar de gelijkheid v/m schenden zou in geval van niet-burgers een schending van de grondwet inhouden. Immers, de Grondwet voorziet in artikel 191 dat “*iedere vreemdeling die zich op het grondgebied van België bevindt, de bescherming geniet verleend aan personen en aan goederen, behoudens de bij de wet gestelde uitzonderingen.*”

Met de wet van 10 mei 2007 ter **bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen**ⁱ verbiedt België elke aanzet tot discriminatie, haat of geweld tegen een persoon, een groep of een gemeenschap op grond van het geslacht op het vlak van tewerkstelling, de sociale zekerheid, het leveren van goederen en diensten, de toegang tot economische, maatschappelijke en culturele activiteiten. Deze wet zet verscheidene Europese richtlijnen om en is ook van toepassing op alle personen die in opvangcentra voor asielzoekers (en ‘bepaalde andere categorieën’) verblijven.

Enkele maanden voordien, op 12 januari 2007 heeft België een wet aangenomen met als doel de integratie van de genderdimensie in de Belgische federale beleidsstructuren te verzekeren. Dit is de **wet strekkende tot controle op de toepassing van de resoluties van de wereldvrouwenconferentie die in september 1995 in Peking heeft plaatsgehad en tot integratie van de genderdimensie in het geheel van de federale beleidslijnen, 12 januari 2007**ⁱⁱ (B.S. van 13 februari 2007), ook wel de ‘wet op gender *mainstreaming*’ genoemd.

Gender mainstreaming is dus niet langer een vrijblijvend engagement maar een wettelijke verplichting opgelegd aan de federale beleidstructuren. De wettekst bekrachtigt het principe van gender mainstreaming, of de integratie van gelijkheid van vrouwen en mannen in alle beleidslijnenⁱⁱⁱ.

Het is op grond van deze wet dat een aanpassing van het opvangbeleid vanuit het perspectief van gendergelijkheid vereist is, om zo een stevige verankering van het gelijkheidsbeleid v/m en van gendergelijkheid in het opvangbeleid voor asielzoekers en vluchtelingen te verzekeren, met bijzondere aandacht voor de positie van vrouwen die zich t.o.v. mannen vaak in een meer kwetsbare en achtergestelde positie bevinden.

Hoewel er sinds de publicatie van het rapport ‘**De asielprocedure vanuit genderperspectief. Richtlijnen en aanbevelingen voor de behandeling van de vrouwelijk asielzoekers**’ (1997) van de Nederlandstalige Vrouwenraad (enige) vooruitgang m.b.t. de genderdimensie van het asielbeleid (procedure en onthaal) geboekt is, was dit beleid tot voor de wet op gender mainstreaming weinig/onvoldoende wettelijk verankerd. Vandaag is dit beleid nog steeds onvoldoende structureel verankerd in de dagelijkse praktijk. Diverse actoren, waaronder de Nederlandstalige Vrouwenraad, de Commissie Vrouwen en Ontwikkeling, de Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen (RGKMV) hebben meermaals gepleit voor de integratie van een genderdimensie in het opvangbeleid en hiervoor concrete beleidsaanbevelingen aangereikt.

i Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen (B.S. 30.05.2007, van kracht op 9 juni). De wetten van 25 februari 2003 en 7 mei 1999 die voorheen de bepalingen bevatten ter bestrijding van op het geslacht gebaseerde discriminatie op federaal niveau werden door deze nieuwe wetten herroepen.

ii http://igvm-iefh.belgium.be/nl/binaries/Wet%20gender%20mainstreaming_tcm336-35814.pdf

iii Voorpublicatie uit Handelingen van de seminariecyclus “gender mainstreaming, een nieuwe uitdaging voor de federale regering en de administratie” van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen.

In zijn **advies nr. 57 betreffende “Vrouwen het asielrecht”ⁱ** (13 september 2002) stelt de Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen dat bijzondere aandacht nodig is voor de opvang van vrouwelijke vluchtelingen en asielzoekers omwille van o.a. de volgende problemen :

- informatie over opvang, medische verzorging, opleidingen, taalcursussen, integratie, terugkeer, is niet altijd beschikbaar;
- de situatie in asielcentra en andere instellingen kan gevaar opleveren voor de fysieke integriteit van vrouwen en meisjes;
- vooral alleenstaande vrouwelijke asielzoekers, en zeker niet-begeleide minderjarige vrouwen, zijn vaak eenzaam en moeten voor begeleiding in contact kunnen worden gebracht met deskundige personen en met professionele en andere hulpgroepen;
- wat betreft gezondheidszorg wordt niet altijd voldoende aandacht besteed aan de gezondheidssituatie in het land van herkomst;
- vrouwelijke asielzoekers die de verantwoordelijkheid dragen voor een gezin hebben niet altijd toegang tot de arbeidsmarkt, en tot relevante informatie over uitkeringen, bijstand en dergelijke.

Voor wat betreft de **opvang en begeleiding van vrouwelijke asielzoekers** adviseert de Raad (RGKMV) het volgende:

- de overheid moet het belangrijke werk dat niet-gouvernementele organisaties werk hebben geleverd voor de opvang en de begeleiding van vrouwelijke asielzoekers en vluchtelingen steunen;
- de autoriteiten moeten nog meer dan nu het geval is en ononderbroken aandacht besteden aan informatie, taallessen, opvangcentra, sociale en economische integratie;
- de Raad is van oordeel dat een opvangstructuur speciaal voor alleenstaande vrouwen een minimumvereiste is;
- opdat de vrouwelijke asielzoekers en vluchtelingen zich zouden kunnen beredderen, is het van cruciaal belang dat ze een beroepsopleiding krijgen en toegang tot de arbeidsmarkt (of minstens informatie erover). Dit is vooral belangrijk voor alleenstaande vrouwen en vrouwen die instaan voor een gezin.

Specifiek m.b.t. opvang in de open centra

De opvang van ‘asielzoekers en bepaalde andere categorieën van personen’ in de Belgische **open centra** wordt geregeld door de **wet van 12 januari 2007 betreffende de opvang van asielzoekers en van bepaalde andere categorieën van vreemdelingen**ⁱⁱ, hierna de opvangwet genoemd.ⁱⁱⁱ Deze wet zet de Europese richtlijn m.b.t. de minimumnormen voor de opvang van asielzoekers in de lidstaten^{iv} *gedeeltelijk* om in Belgisch recht voor wat betreft de open collectieve opvangcentra, maar niet voor de gesloten opvangstructuren.

ⁱ <http://www.raadvandegelijkekansen.be/adviezen.htm>

De Raad van de gelijke kansen voor mannen en vrouwen is een federaal adviesorgaan opgericht bij KB van 15 februari 1993. De Raad is een beleidsorgaan om de feitelijke gelijkheid voor mannen en vrouwen te realiseren en de directe en indirecte discriminaties weg te werken. De adviserende bevoegdheid is hierbij van onmiskenbaar belang. De Raad kan op verzoek van de regering, organisaties, individuen rapporten opstellen, onderzoeken uitvoeren, maatregelen voorstellen, voorlichting en informatie verschaffen inzake gelijke kansenbeleid.

ⁱⁱ Drie categorieën vreemdelingen hebben recht op opvang: asielzoekers en hun familie - en dus ook de echtgenoten of niet-gehuwde partners-, niet-begeleide minderjarige vreemdelingen (NBMV) en families met minderjarige kinderen die geen verblijfsrecht hebben en illegaal op het grondgebied verblijven.

ⁱⁱⁱ Wet van 12 januari 2007 betreffende de opvang van asielzoekers en van bepaalde andere categorieën van vreemdelingen (B.S. 7.05.2007)

^{iv} Richtlijn 2003/9/EG van de Raad van 27 januari 2003 tot vaststelling van minimumnormen voor de opvang van asielzoekers in de lidstaten. Zie hierboven.

De invoering van deze wet gebeurde gelijktijdig met de hervorming van de asielprocedure en beiden hebben belangrijke gevolgen voor de organisatie van de opvang van asielzoekers. Het *Federaal agentschap voor de opvang van asielzoekers* (Fedasil)ⁱ organiseert deze opvang en begeleiding rechtstreeks of met partners en draagt bij tot het uitdenken, voorbereiden en uitvoeren van het opvangbeleid.

Opvang moet in principe de asielzoeker in staat stellen een leven te leiden dat beantwoordt aan de *menselijke waardigheid*, zoals bepaald in de Grondwet.ⁱⁱ Opvang kan twee vormen aannemen: ofwel materiële hulp krachtens de opvangwet, ofwel maatschappelijke hulp door de OCMW's volgens de wet van 8 juli 1976.ⁱⁱⁱ

Conform de Europese Richtlijn m.b.t. de minimumnormen voor de opvang van asielzoekers voorziet ook de Belgische opvangwet dat elke asielzoeker het recht heeft op een opvang die hem/haar in staat moet stellen om een leven te leiden dat beantwoordt aan de *menselijke waardigheid* (Artikel 3). Geen enkele tekst omschrijft echter duidelijk wat er moet worden verstaan onder menselijke waardigheid.

De twee voornaamste veranderingen die ingevoerd werden met de opvangwet zijn de invoering van *opvang in stappen* en de vervanging van financiële steun door *materiële hulp* tijdens de hele asielprocedure.

Opvang in stappen

Opvang in stappen houdt in dat asielzoekers gedurende vier maanden eerst in een collectieve opvangstructuur (een open opvangcentrum) zullen verblijven. Daarna kunnen ze doorstromen naar een individuele(re) opvangstructuur. Bedoeling is te vermijden dat asielzoekers, zeker families met kinderen, te lang in een centrum moeten verblijven. De opvangwet wil bijdragen tot het terugbrengen van de duur van de beslissing over een asielaanvraag tot 1 jaar.

Volgens de opvangwet zou een asielzoeker na maximum vier maanden moeten kunnen doorstromen naar een individuele opvangstructuur. Er staat echter nergens vermeld wat men behoort te doen indien deze termijn overschreden wordt.

Van financiële steun naar materiële hulp

Materiële hulp die asielzoekers krijgen tijdens asielprocedure bestaat uit:

- onderdak, maaltijden, kleding;
- medische, sociale en psychologische begeleiding;
- toekenning van een dagvergoeding^{iv};
- uitvoering en vergoedingen van gemeenschapsdiensten;
- toegang tot juridische bijstand;
- toegang tot bepaalde diensten, zoals de tolkendienst;
- toegang tot opleidingen;
- toegang tot een programma voor vrijwillige terugkeer.

i www.fedasil.be

ii Artikel 23 van de Grondwet.

iii Wet van 8 juli 1976 betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn (B.S. 5.08.1976)

iv Koninklijk besluit van 1 april 2007 betreffende het zakgeld zoals bedoeld in artikel 62, § 2bis, van de programmawet van 19 juli 2001 (B.S., 18 april 2007)

Financiële steun wordt niet gegeven behalve het zakgeld dat bewoners van de opvangcentra ontvangen. Zo heeft elke begunstigde van de opvang die in een centrum of een andere opvangstructuur wordt gehuisvest recht op een wekelijks bedrag zakgeld ten belope van:

- 3,8 euro/week voor elke minderjarige onder de 12 jaar of ouder, die geen school loopt;
- 5,0 euro/week voor elke niet-begeleide minderjarige opgevangen gedurende de observatie- en oriëntatiefase;
- 6,5 euro/week voor elke schoolgaande minderjarige van 12 jaar of ouder;
- 6,5 euro/week voor elke volwassene.

Werken is in geen enkel geval toegelaten voor begunstigten van de opvang. In dit geval is artikel 11 over *werkgelegenheid*ⁱ van de Europese Richtlijn over de minimumnormen voor de opvang van asielzoeker niet overgenomen door het Belgische beleid. Dit artikel voorziet immers dat *“indien één jaar na de indiening van het asielverzoek in eerste aanleg geen beslissing is genomen en deze vertraging niet aan de asielzoeker te wijten is, bepalen de lidstaten onder welke voorwaarden asielzoekers toegang tot de arbeidsmarkt krijgen”*.

Zoals voorzien in het Regeerakkoord van 18/03/2008ⁱⁱ voorziet het KB van 22/12/2009 tot wijziging van het KB arbeidskaarten 9/06/1999ⁱⁱⁱ asielzoekers het recht om te werken na 6 maand asielprocedure tenzij het CGVS^{iv} dan al een beslissing genomen heeft. Er is echter nog geen regeling voor de combinatie tussen materiële opvang en loon. Hierover zal later een KB gepubliceerd worden waarin de gevolgen van het recht op werk op de materiële steun uitgewerkt worden.

Het recht op werk voor asielzoekers zou hen dan ook toegang geven tot *beroepsopleidingen*, zoals voorzien in artikel 35 van de opvangwet. Volgens dit artikel worden namelijk cursussen en opleidingen aan asielzoekers door de opvangstructuur of derden aangeboden, onverminderd de naleving van de regels inzake de toegang tot reguliere beroepsopleidingen.

Met de wet houdende diverse bepalingen van 30 december 2009 (B.S., 31 december 2009)^v zijn een aantal *belangrijke wijzigingen* aangebracht aan de opvangwet. Zo biedt de wet Fedasil de mogelijkheid om asielzoekers, die een *derde of volgende asielaanvraag* indienen, uit te sluiten van het recht op materiële opvang (behalve de medische begeleiding).

Informatie

Artikel 14 voorziet dat aan elke nieuwe asielaanvrager, bij de toewijzing van een opvangcentrum, een *informatiebrochure* overhandigd wordt. Deze brochure is beschikbaar in 10 talen en informeert beknopt over uiteenlopende thema's zoals de plaats van inschrijving en de gevolgen ervan, de huisvesting, de bescherming van slachtoffers van mensenhandel, de medische en psychologische begeleiding, sociale en juridische begeleiding, opleidingen en scholing, contactadressen van enkele gespecialiseerde organisaties.

i Europese Richtlijn 2003/9/EG van de Raad van 27 januari 2003 tot vaststelling van minimumnormen voor de opvang van asielzoekers in de lidstaten (EU Opvangrichtlijn).

ii <http://premier.fgov.be/files/NVERKLARINGtien-zondervoettekst.pdf>

iii http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi/article_body.pl?language=nl&caller=summary&pub_date=2010-01-12&numac=2009205715

iv Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen

v <http://reflex.raadvst-consetat.be/reflex/pdf/Mbbs/2009/12/31/115232.pdf>

Evaluatie van de individuele behoeften

Nieuw in de opvangwet is de *evaluatie van de individuele behoeften van de begunstigde van de opvang*ⁱ, en dit meer bepaald wat betreft zijn/haar medische, sociale en psychologische situatie. In de praktijk bestond reeds een dergelijke evaluatie, maar deze praktijk wordt nu duidelijk omkaderd en vastgelegd. Zo voorziet artikel 22 uit de opvangwetⁱⁱ dat de individuele behoeften van de asielzoeker moeten geëvalueerd worden.ⁱⁱⁱ Men moet nagaan welke de specifieke behoeften zijn van de begunstigde om te achterhalen of de begeleiding die hij/zij krijgt tegemoet komt aan die behoeften. Indien dit niet het geval is, kunnen maatregelen voorgesteld worden om deze situatie te verbeteren. In laatste instantie kan gevraagd worden om een andere opvangstructuur toe te wijzen die beter tegemoetkomt aan de noden van de asielzoeker.

Een Koninklijk besluit bepaalt de regels van de evaluatie van de individuele situatie van de asielzoeker (zie verder in het participatieve luik).^{iv}

Specifieke bepalingen betreffende kwetsbare personen

In een aparte hoofdstuk staan 'specifieke bepalingen betreffende *kwetsbare personen* en minderjarigen' vermeld. Volgende groepen worden als kwetsbaar erkend: *minderjarigen, niet-begeleide minderjarigen, alleenstaande ouders vergezeld van minderjarigen, zwangere vrouwen, personen met een handicap, slachtoffers van mensenhandel, slachtoffers van geweld of foltering en ouderen*. Artikel 36 stelt dat de opvangcentra overeenkomsten zullen afsluiten met gespecialiseerde instellingen of verenigingen om tegemoet te komen aan de specifieke behoeften van deze groepen personen.

De opvangwet vertrouwt deze opdracht toe aan de *maatschappelijke begeleiding* - de *maatschappelijke werkers* - in de opvangcentra die bijgevolg een zeer belangrijke rol hebben. Artikel 31 stelt dat de asielzoeker recht heeft op een *geïndividualiseerde en permanente maatschappelijke begeleiding*, verstrekt door de *maatschappelijke werker*. De maatschappelijke werker houdt ook een *sociaal dossier* van de bewoner up-to-date. De opvangwet voorziet een koninklijk besluit dat de kwalificaties van de maatschappelijke werker in meer concrete regels zal vastleggen. Dit besluit is nog niet genomen.

Opleidingscyclus voor het personeel

Artikel 51 van de opvangwet voorziet de organisatie van een multidisciplinaire en doorlopende opleidingscyclus voor de personeelsleden van de opvangstructuren. In de informatieve nota van Fedasil bij de opvangwet wordt deze opleidingscyclus verder toegelicht:

"De wet voorziet dat het Agentschap een multidisciplinaire en doorlopende opleidingscyclus organiseert voor de personeelsleden van de opvangstructuren. Deze opleidingen zullen in het bijzonder een aantal specifieke thema's behandelen, zoals het vreemdelingenrecht, pedagogie en psychologie, multiculturele opvang, deontologie, conflictbeheersing, **genderkwesties en de opvang van kwetsbare groepen**. Een gepaste opleiding wordt ook voorzien voor de personeelsleden die belast zijn met de opvang van niet-begeleide minderjarigen. Deze bepalingen inzake de permanente vorming zijn voldoende duidelijk maar behoeven een operationele uitwerking door het Agentschap."

i Om de leesbaarheid van het geheel te bevorderen zal voortaan de 'begunstigde van de opvang' vervangen worden door asielzoeker of bewoner van het opvangcentrum, behalve in het citeren van artikelen en besluiten.

ii De omzetting van artikel 17 van de Europese Richtlijn over minimumnormen (EU Opvangrichtlijn) in Belgisch recht

iii De Europese Opvangrichtlijn werd niet in Belgisch recht omgezet voor wat betreft de gesloten centra. De bepalingen van de richtlijn, en in het bijzonder artikel 17, gelden nochtans voor alle opvangcentra.

iv Koninklijk besluit van 25 april 2007 tot bepaling van de nadere regels van de evaluatie van de individuele situatie van de begunstigde van de opvang (B.S. 10/05/2007)

In de praktijk echter blijkt dat in centra waar vorming wordt gegeven aan het personeel het thema gender en opvang van kwetsbare groepen tijdens niet of nauwelijks aan bod te komen.

Recht op privacy

Opvallend is ook artikel 20 van de wet dat het recht op de *eerbiediging van zijn privé-leven en gezinsleven* van de bewoner omschrijft, alsook het recht op de eerbiediging van zijn overtuigingen, om deel te nemen aan de organisatie van het gemeenschapsleven in de opvangstructuur, om te communiceren met zijn familie, zijn raadsman/vrouw, de vertegenwoordigers van de Hoge Commissaris van de Verenigde Naties voor de Vluchtelingen en met verenigingen die de opvang van vreemdelingen en het verdedigen van hun rechten tot doel hebben.

Evaluatie van de opvangwet

Zoals voorzien in artikel 76 van de wet werd de opvangwet geëvalueerd door zowel Fedasil als door enkele ngo's zoals Vluchtelingenwerk Vlaanderen en Ciré (opvangpartners van Fedasil)ⁱ. De belangrijkste conclusie van deze evaluatie was dat de uitvoering van de wet bemoeilijkt wordt door het gebrek aan de nodige uit-voeringsbesluiten en door een tekort aan middelen om opvang te kunnen realiseren zoals voorzien in de wet.

In hun rapport stellen de ngo's dat ze de 'opvang in twee fasen' ook problematisch vinden. Opvang in twee fasen betekent dat de asielzoeker na vier maanden van de collectieve opvang in een individuele woonst terechtkomt. Deze termijn van vier maanden wordt volgens de ngo's al van bij het begin van de inwerkingtreding van de opvangwet overschreden omdat de individuele opvang onvoldoende plaatsen telt om een vlotte doorstroming te garanderen. Fedasil verwijst in haar rapportⁱⁱ ook naar het gebrek aan opvangplaatsen in de collectieve opvangcentra.

Koninklijke besluiten

De opvangwet bepaalt op verscheidene plaatsen dat bij koninklijk besluit meer concrete regels moeten worden vastgesteld ter uitvoering van de wet. Bijna tweeënhalf jaar na de inwerkingtreding van de wet zijn slechts 5 van de 27 Koninklijke Besluiten aangenomen en gepubliceerd. Het gaat om:

- KB van 1 april 2007 betreffende het zakgeld zoals bedoeld in artikel 62§2bis van de programmawet van 19 juli 2001 (B.S. 18 april 2007);
- KB van 9 april 2007 tot bepaling van de datum van inwerkingtreding van de bepalingen van de wet van 12 januari 2007 betreffende de opvang van asielzoekers en van bepaalde andere categorieën van vreemdelingen (ter uitvoering van artikel 74 van de wet) (B.S. 7 mei 2007);
- KB van 9 april 2007 tot bepaling van de medische hulp en de medische zorgen die niet verzekerd worden aan de begunstigde van de opvang omdat zij manifest niet noodzakelijk blijken te zijn, en tot bepaling van de medische hulp en de medische zorgen die tot het dagelijkse leven behoren en verzekerd worden aan de begunstigde van de opvang (ter uitvoering van artikel 24 van de wet) (B.S. 7 mei 2007);
- KB van 9 april 2007 houdende vaststelling van het stelsel en de werkingsregels voor de centra voor observatie en oriëntatie voor niet-begeleide minderjarige vreemdelingen (ter uitvoering van de artikels 19 en 40 van de wet), (B.S. 7 mei 2007).
- KB van 25 april 2007 tot bepaling van de nadere regels van de evaluatie van de individuele situatie van de begunstigde van de opvang (ter uitvoering van artikel 22 van de wet), (B.S. 10 mei 2007);

ⁱ Evaluatie van de opvangwet. Senaatscommissie voor Binnenlandse Zaken en Administratieve Aangelegenheden. Hoorzitting 3 maart 2009. Nota Vluchtelingenwerk Vlaanderen en CIRE: <http://www.vluchtelingenwerk.be/bestanden/Nota-eval-opvang-maart-2009.doc>.

ⁱⁱ http://www.fedasil.be/home/nieuws_detail/i/16763

In dit laatste KB zijn de volgende artikels relevant in de context van ons onderzoeksthema:

Artikel 2 voorziet dat de evaluatie het moet mogelijk maken na te gaan of de huisvesting in de opvangstructuur die wordt aangeduid als verplichte plaats van inschrijving en de begeleiding die er wordt gegeven, beantwoorden aan de individuele noden van de begunstigde van de opvang, en dit meer bepaald wat betreft zijn medische, sociale en psychologische situatie.

Zoals reeds vermeld heeft de maatschappelijke werker een belangrijke rol in de evaluatie van de individuele situatie van de asielzoeker.

Zo stelt artikel 4 dat de evaluatie wordt uitgevoerd door de maatschappelijk werker als referentiepersoon. Hiertoe kan hij het advies vragen van de diensten en personen die hij noodzakelijk acht.

Artikel 5 bepaalt dat de evaluatie wordt geformaliseerd in een evaluatieverslag. Hiertoe bepaalt de minister het typeformulier dat minimum een rubriek zal bevatten die verwijst naar elk van de elementen of criteria bedoeld in de artikelen 2 en 3 van dit besluit. Het evaluatieverslag geeft desgevallend de maatregelen aan die moeten worden genomen om te beantwoorden aan de individuele noden van de begunstigde van de opvang.

Ondermeer de volgende KB's die in de wet voorzien zijn en betrekking hebben op dit onderzoeksproject, werden nog steeds niet genomen:

- normen inzake kwaliteit en infrastructuur en controle ervan (artikel 17)
- het stelsel en de werkingsregels van toepassing op de opvangstructuren (artikel 19)
- de kwalificaties van de maatschappelijk werker (artikel 31)
- de gemeenschapsdiensten (artikel 34)
- de overschakeling van materiële hulp naar maatschappelijke dienstverlening (artikel 43)
- de procedure voor ordemaatregelen (artikel 44), sancties (artikel 45) en klachten (artikel 46)
- de deontologische code voor de personeelsleden van de opvangstructuren (artikel 50)

Intussen heeft Fedasil wel een reeks instructies naar de opvangpartners verstuurd die bepaalde aspecten van deze uitvoeringsbesluiten uitwerken. Deze instructies kunnen echter niet in de plaats komen van de nodige KB's en moeten zo snel mogelijk worden vervangen door volwaardige KB's.

In afwachting van de goedkeuring van het **koninklijk besluit** dat de **kwaliteitsnormen** voor de open centra bepaalt, hanteert Fedasil de volgende normen als minimumnormen voor de materiële omstandigheden in de opvangcentra:

- minimaal sanitair:
- één toilet en één douche per acht bewoners
- gescheiden toiletten en douches voor mannen en vrouwen
- bewoonbare oppervlakte in de ruimtes voor individueel gebruik (slaapruimte):
- minstens 4 m² per persoon
- niet meer dan zes personen in één kamer
- de privacy van ouders wordt gewaarborgd door middel van vaste of verplaatsbare tussenwanden.

Specifiek m.b.t. opvang in de gesloten centra

In het evaluatierapport van de Europese Commissie over de toepassing van de EU-opvangrichtlijnⁱ worden 7 lidstaten vermeld, waaronder België, waar de omzetting van de richtlijn niet van toepassing is voor **gesloten centra**. Het rapport stelt daarom de kwaliteit van de opvang voor asielzoeker in deze gesloten centra ernstig in vraag.

Het KB dat de werking van de gesloten centra bepaalt is het **koninklijk besluit houdende vaststelling van het regime en de werkingsmaatregelen, toepasbaar op de plaatsen gelegen op het Belgisch grondgebied, beheerd door de Dienst Vreemdelingenzaken, waar een vreemdeling wordt opgesloten, ter beschikking gesteld van de regering of vastgehouden, overeenkomstig de bepalingen vermeld in artikel 74/8, § 1, van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen** (B.S. 12/09/2002), hierna KB voor de gesloten centra genoemd.ⁱⁱ

De doelstelling van de gesloten centra is de *vasthouding of detentie* van asielzoekers (en 'andere categorieën vreemdelingen')ⁱⁱⁱ met het oog op hun *eventuele* verwijdering van het grondgebied en dit op een humane, respectvolle manier.

Het besluit is gedeeltelijk overgenomen uit de verordening over de *penitentiaire instellingen* (fouilleren, recht op beperkt wandelen, disciplinair regime, gereguleerde briefwisseling en bezoeken,...). Het gaat dus om streng beveiligde plaatsen. De kamers, slaapzalen en de bewoners zelf worden regelmatig *gefouilleerd*.

Ondanks de gemeenschappelijke wettelijke basis van het besluit bestaan er tussen de verschillende gesloten centra echter belangrijke verschillen wat de dagelijkse werking betreft. Het *huishoudelijk reglement* regelt de dagelijkse werking van het centrum en mag geen bepalingen bevatten die restrictiever zijn dan het KB.

Duur van de detentie

De wet van 1980 voorziet dat bewoners slechts opgesloten mogen zijn voor de duur die strikt noodzakelijk is ter uitvoering van de uitwijzingsmaatregel.

In de wettekst wordt nader verklaard dat vreemdelingen niet langer dan 5 maanden opgesloten mogen zijn. Na deze termijn kan het FOD Binnenlandse zaken, om redenen van openbare orde, beslissen deze periode te verlengen tot 8 maanden, maar in geen geval mag de detentie langer duren.

Als gevolg van verschillende administratieve praktijken kan de detentie echter verlengd worden voor *onbepaalde duur*. Van zodra een poging tot repatriëring mislukt, kan de overheid opnieuw beslissen over te gaan tot detentie, wat dan niet beschouwd wordt als een verlenging. De termijnen voor detentie beginnen dan vanaf nul. Dit betekent dat in de praktijk de opsluitingsduur onbeperkt is.^{iv}

Bepalingen uit het KB voor de gesloten centra

Enkele belangrijke bepalingen uit het koninklijk besluit voor de gesloten centra die relevant zijn voor dit onderzoek:

Artikel 7 van het besluit voorziet dat elke bewoner door het personeel van het centrum gelijkwaardig, correct en respectvol wordt behandeld, met respect voor de persoonlijke levenssfeer en *zonder enige discriminatie*.

i Europese Commissie: 26.11.2007, COM(2007) 745 final, p.4

ii Aan dit KB zijn wijzigingen aangebracht dd 08/06/2009, zie verder.

iii Om de leesbaarheid van het geheel te bevorderen zal de term 'bewoners' gebruikt worden in plaats van 'gedetineerden'. Hierbij willen we benadrukken dat we ons bewust zijn van het feit dat de mensen die zich in de gesloten centra bevinden, zich onrechtmatig behandeld voelen en deze centra niet willen 'bewonen'.

iv <http://www.cire.irisnet.be/ouvrons/nl/geslotencentra.htm>

Het belangrijkste verschil met de opvangwet is dat het KB voor gesloten centra in artikel 83 uitdrukkelijk stelt dat het verblijf in een gesloten centrum tijdens de dag gekenmerkt wordt door het leven in *groepsverband*. Daarbij wordt vermeld dat bij *sanitaire en slaapaangelegenheden alleenstaande mannen en vrouwen in elk geval gescheiden* worden en dat de centrumdirecteur de nodige infrastructuur ter beschikking stelt om aan de *privacynoden* van de bewoners tegemoet te komen. Op welke manier de privacy zal worden beschermd is echter niet gestipuleerd.

Zoals in de open centra ontvangt de bewoners een *onthaaltbrochure* (artikel 17) met de rechten en plichten betreffende zijn verblijf in het centrum en de mogelijkheden op het vlak van medische, psychosociale, morele, filosofische of religieuze bijstand.

Elke bewoner ontvangt daarnaast een *informatiebrochure* die hem/haar inlicht over de beroepsmogelijkheden tegen de opsluiting, de terbeschikkingstelling van de regering of de vasthouding, de mogelijkheden om een klacht te formuleren aangaande de omstandigheden van de opsluiting, de terbeschikkingstelling van de regering of de vasthouding, om bijstand van een niet-gouvernementele organisatie te verkrijgen en om een beroep te doen op juridische bijstand. Beide brochures zijn minstens beschikbaar in de drie landstalen en in het Engels.

De *communicatie met de buitenwereld* is vrij beperkt. Er zijn geen computers, noch internet en eigen gsm's zijn verboden. Het telefoongebruik van de centra is in artikel 24 van het KB vastgelegd dat stelt dat bewoners het recht hebben dagelijks tussen acht uur 's morgens en tien uur 's avonds op eigen kosten te telefoneren. De centrumdirecteur ziet erop toe dat iedere bewoner dit recht in de praktijk op gelijke wijze kan genieten. Tijdens de telefoongesprekken wordt verwacht de toezichthoudende personeelsleden het privé-karakter van deze gesprekken te respecteren.

Het *bezoekrecht* is strikt vastgelegd: individuele bezoeken zijn voorbehouden aan familieleden van de bewoners, voor personen die de uitdrukkelijke toestemming hebben van de directeur en voor advocaten. Zo voorziet artikel 34 in het KB voor de gesloten centra dat de bewoner, onder bepaalde voorwaarden, elke dag en op de uren bepaald in het huishoudelijk reglement, gedurende minimaal een uur het bezoek kan ontvangen van zijn bloed- en aanverwanten in de rechte lijn, zijn voogd, zijn echtgenoot of levenspartner, zijn broers en zussen en zijn ooms en tantes. Deze personen moeten het bewijs leveren van hetzij hun verwantschap, hetzij de samenwoning met de bewoner. De centrumdirecteur, zijn plaatsvervanger of het personeelslid dat hij hiertoe aanwijst, kan hierop een uitzondering toestaan.

De twee KB's van 08.06.09 m.b.t. de reglementering in de gesloten centra (B.S. 25.06.09) brengen hierin wijzigingen aan. Voortaan kan er *intiem bezoek* plaatsvinden onder strikte voorwaardenⁱ, wordt de vertrouwelijkheid van de briefwisseling beter gegarandeerd en wordt het bezoek van de familie niet langer elke keer afhankelijk gemaakt van op voorhand gemaakte afspraken.

De *centrumdirecteur* dient de algemene ontwikkeling van de bewoners te bevorderen. Hij mag leden van het personeel ermee belasten verscheidene *activiteiten* te organiseren om dit doel te kunnen bereiken (artikel 69).

In functie van de infrastructuur en de mogelijkheden van elk centrum organiseren de sociale dienst of de leden van het personeel die de centrumdirecteur hiermee belast, *recreatieve, culturele en sportieve activiteiten voor de bewoners* (artikel 70).

ⁱ Artikel 36: Iedere bewoner die minstens een maand in een gesloten centrum verblijft, heeft minstens eenmaal per maand recht op intiem bezoek gedurende minimum twee uur. Het bezoekrecht als bepaald in het eerste lid, is van toepassing indien de bezoeker het bewijs levert van zijn meerderjarigheid en zijn huwelijksband, zijn wettige samenwoning of zijn duurzame relatie van minimum 6 maanden met de bewoner. Dit bewijs kan geleverd worden met alle rechtsmiddelen. Het intieme bezoek moet aangevraagd worden volgens de regels bepaald in het huishoudelijke reglement.

Artikel 73 over de *werking van niet gouvernementele en andere organisaties binnen de centra* zegt dat de Minister organisaties of individuen de toelating kan geven een werking op te starten binnen een centrum, onder bepaalde voorwaarden.

Gezien de bewoners opgesloten zijn mogen ze een beperkt aantal uren op de koer naar buiten. Dit is vastgelegd in artikel 82 van het besluit: elke bewoner heeft recht op *ten minste twee uur wandeling per dag*.

Besluit

De Europese wetgeving en de internationale verdragen en verbintenissen die de Belgische staat heeft onderschreven, zijn richtinggevend en bepalend voor de Belgische wetgeving en het beleid. Vanuit de principes van rechtszekerheid en conformiteit moet de uitvoering van het opvangbeleid getoetst worden aan de rechten en rechtsbeginselen. De Belgische staat heeft de plicht om alle begunstigden van de opvangwet en van het KB voor de gesloten centra, zonder discriminatie, te allen tijde in alle omstandigheden een opvang te verzekeren die in overeenstemming is met de rechten en beginselen.

Deze rechten en beginselen zijn vastgelegd in de verschillende internationale verdragen die België ondertekend en/of geratificeerd heeft (zie hoger), in de aanbevelingen van de toezichthoudende comités bij de mensenrechtenverdragen en in de aanbevelingen van de actieplatforms van de VN-Vrouwenconferentie in Peking en van de VN-Wereldbevolkingconferentie (Caïro).

België heeft sinds enkele jaren – onder impuls van de Europese Unie – een kaderwet, die de opvang van asielzoekers in de open centra regelt. Deze ‘ambitieuze’ wet biedt reële bewegingsruimte om beter rekening te kunnen houden met individuele situaties en de specifieke behoeften en noden van asielzoekers en vluchtelingen. De toepassing van de wet echter verloopt gebrekkig omwille van het uitblijven van een aantal uitvoeringsbesluiten. Daarnaast stellen we vast dat de gendergevoeligheid van deze wet ook zeer beperkt is. Ook het KB aangaande de gesloten centra bevat nauwelijks een genderperspectief.

Om alle begunstigden van de opvangwet en van het KB voor de gesloten centra een gendergevoelige opvang te kunnen geven biedt de wet op gender mainstreaming nieuwe kansen om de kwaliteit van de opvang te verbeteren, temeer omdat deze wet de integratie van een genderdimensie in alle beleidsdomeinen verplichtend maakt.

Initiatieven in andere Europese landen: bibliografisch overzicht

Traditioneel hebben EU-lidstaten de neiging nationale belangen te laten primeren wanneer het gaat over onderwerpen als asiel en migratie. Maar reeds lange tijd werkt de Europese Unie aan een gezamenlijk Europees asiel- en migratiebeleid in de vorm van wetgevende initiatieven en praktische samenwerking tussen nationale administraties bevoegd voor asiel- en migratiebeleid. Dit gemeenschappelijke beleid moet de lidstaten mogelijk maken om gezamenlijk hun verantwoordelijkheid op te nemen en via kwalitatief hoogstaande procedures een hoge standaard van bescherming te handhaven.ⁱ

Zoals hierboven vermeld, vormt een eerste uitvoerende fase in de wetgevende samenwerking binnen de Europese Unie de Europese Richtlijn (2003/9/EG) betreffende de minimumnormen voor de opvang van asielzoekers. Elke lidstaat moet deze richtlijn omzetten in nationale wetgeving om asielzoekers in alle lidstaten een vergelijkbaar minimaal levensstandaard toe te kennen. Dit neemt niet weg dat de lidstaten hun eigen accenten en instrumenten kunnen hanteren en dat zij ruimer mogen gaan.

Voor een nuttige handleiding of werkinstrument met relevant bronnenmateriaal uit het binnen- en buitenland verwijzen we naar het *bibliografisch overzicht van de geraadpleegde literatuur en bijkomende bronnen* (zie deel 6: bibliografische lijst) m.b.t. de thematiek van vrouwen en collectieve opvang bij asiel en migratie dat nuttig kan zijn voor organisaties op het terrein van collectieve opvang van (vrouwelijke) asielzoekers en andere groepen personen.

Het bibliografisch overzicht, aangevuld met bijkomende literatuur over vrouwen en collectieve opvang bij asiel en migratie bestaat uit de volgende onderdelen:

- Documenten en rapporten
 - België
 - Andere EU-landen
- Geraadpleegde websites
 - België
 - Andere EU-landen
- Wetgevende teksten
 - Internationale instrumenten
 - Europese Instrumenten
 - Belgische wetgeving

Deel 3

Participatief luik

Dit luik bevat de thematische benadering van de vaststellingen op basis van de focusgroepen, aangevuld met vaststellingen uit de interviews/gesprekken en de eigen observatie. Hierbij focussen we ons - zoals vermeld in de opzet van het onderzoeksproject - voornamelijk op de identificatie van de *moeilijkheden, obstakels voor vrouwen in relatie tot het leven in de Belgische opvangcentra voor asielzoekers (en bepaalde andere groepen van personen) en in relatie tot het globale asielbeleid*. Het is aan de hand van deze moeilijkheden dat we aanbevelingen zullen formuleren ter verbetering van de levensomstandigheden van vrouwen in deze centra (zie deel 4: Aanbevelingen). Uiteraard geven we ook de *positieve aspecten* met betrekking tot bepaalde thema's weer om een meer genuanceerd beeld te verkrijgen van het leven van vrouwen in de Belgische opvangcentra, maar dit op een minder uitgebreide manier omdat we ons hierna focussen op aanbevelingen ter *verandering* van bepaalde situaties.

Deze vaststellingen zijn opgesplitst in enerzijds **algemene** bevindingen die betrekking hebben op meerdere onderzoeksthema's en anderzijds **specifieke** bevindingen per thema dat werd behandeld. Indien relevant verwijzen we daarbij ook naar het soort opvangcentrum (open of gesloten) waar de bevindingen gedaan zijn. Verder willen we ook de gehanteerde, 'onzichtbare' norm of het ijkpunt maximaal zichtbaar maken met verwijzingen naar bepaalde artikels, richtlijnen en voorschriften.

Bij de specifieke bevindingen geven we een overzicht van enkele 'good' en 'bad practices' die vastgesteld werden, aangevuld met goede praktijken in enkele niet-bezochte opvangcentra, die ons door de centrumverantwoordelijken werden overgemaakt.ⁱ

Algemene bevindingen in relatie tot het leven in de Belgische asielopvangcentra

Algemene infrastructuur en menswaardig leven

We geven hier enkel de belangrijkste bevindingen weer uit het veldwerk m.b.t. tot de algemene infrastructuur, voor een meer gedetailleerde analyse van de infrastructuur van de open en gesloten opvangstructuren verwijzen we naar de kritische onderzoeksrapporten van de Federale ombudsmanⁱⁱ.

Het beleid van een centrum heeft veel te maken met de goodwill van personen, verantwoordelijken. In de meeste centra heeft men het beste voor met de bewoners en bestaat er een duidelijke wil om verbeteringen aan te brengen. Het ontbreekt echter soms aan inzicht, maar veel vaker aan middelen en beleid om dat te realiseren.

Het uitvoeringsbesluit voor het KB inzake de normen voor de kwaliteit en de infrastructuur en de controle ervan voor de open centra (artikel 17 van de opvangwet) is nog niet genomen. Er bestaan wel een aantal niet-bindende minimumnormen voor de materiële omstandigheden in de opvangcentra die door Fedasil als streefdoel vooropgesteld worden:

minimaal sanitair:

- één toilet en één douche per acht bewoners
- gescheiden toiletten en douches voor mannen en vrouwen
- bewoonbare oppervlakte in de ruimtes voor individueel gebruik (slaapruimte):
- minstens 4 m² per persoon
- niet meer dan zes personen in één kamer
- de privacy van ouders wordt gewaarborgd door middel van vaste of verplaatsbare tussenwanden.

ⁱ Aangeduid met N.B.C.: niet-bezochte centra. Voor meer goede voorbeelden, ook uit het buitenland, verwijzen we naar de bibliografische lijst en bijkomende literatuur m.b.t. de thematiek 'Vrouwen en collectieve opvang bij asiel en migratie'.

ⁱⁱ Federale Ombudsman, Onderzoek naar de werking van de open centra beheerd en erkend door Fedasil. Brussel, april 2009; Federale Ombudsman, Onderzoek naar de werking van de gesloten centra beheerd en erkend door Fedasil. Brussel, april 2009

Een eerste belangrijke vaststelling is dat *de meeste gebouwen verouderd* zijn en dat de ligging, de omgeving en de inrichting van de panden *weinig aangepast* zijn aan hun huidige functie. Opvallend en storend is de overlast die veroorzaakt wordt door de *slechte akoestiek* en de *geurhinder* in de meeste gebouwen. Die slechte geur hangt zowel in de zalen van de sanitaire voorzieningen als in de gemeenschappelijke (slaap) ruimtes. In één gesloten centrum is roken toegelaten in de gemeenschappelijke ontspanningsruimte. De deelnemers aan het groepsgebesprek vertelden dat ze dit zeer storend en schadelijk vinden, temeer omdat bijna geen enkele vrouw in het centrum rookte. Daarom bezoeken zij de ontspanningsruimte niet en blijven ze ook overdag op hun slaapkamer, waardoor zij niet deelnemen aan activiteiten en geen televisie kunnen kijken wanneer ze dat willen.

Slechts in weinig bezochte opvangcriteria laat de infrastructuur het toe om positieve vormen van leefsituaties te organiseren. Een concreet voorbeeld van een positieve vorm vinden we in één centrum waar bewoners een kamer, wc en douche met vier personen te delen, en waarbij enkele kamers samen een ‘foyer’ vormen om er al dan niet samen te koken en naar tv kijken. De sfeer in die foyers is gemoedelijker dan in de centra waar de leefruimtes beperkt zijn en bewoners geen enkele vorm van autonomie hebben.

In enkele opvangstructuren hangen schilderijen en creatieve werkstukken aan de muren van bewoners die er verblijven en dit zorgt voor een aangename sfeer. Deelnemers vertellen met veel plezier over het stuk dat zij gemaakt hebben. *De inrichting en benutting van de gebouwen* is in de meeste centra echter beperkt en onaangepast aan de functie. Zo bestaan er in bepaalde centra onderbenutte ruimtes en capaciteiten, bijvoorbeeld: een vrouwenkamer die slechts enkele uren per week toegankelijk is of waar geen kinderen binnen mogen en fitnesszalen die voornamelijk opengesteld worden voor mannelijke bewoners. Deze beperking wordt veelal versterkt door de plaatsing van fitnessstoestellen die vooral op mannen gericht zijn (powerlifting).

De ontspanningsruimte(s) of dagzalen zijn in de meeste opvangcentra schamel ingericht; met attributen die voornamelijk door mannen worden gebruikt: voetbaltafel, tafeltennis, boxbal, biljart,... nemen hier een centrale plaats in. Het zijn hoofdzakelijk ook mannen en slechts in zeer beperkte mate vrouwen die deze zalen bezoeken. De respondenten geven aan dat ze om die redenen de zalen vaak mijden.

De bewoners in een opvangcentrum hebben net als ieder mens en zeker gezien hun situatie als kandidaat-vluchteling, *nood aan rust en stilte*, maar de centra bieden nauwelijks ruimte om tot rust te komen of om zich terug te trekken van het groepsgebeuren en het lawaai. Voor bewoners van opvangstructuren die landelijk en in een groene omgeving gelegen zijn, bestaat de mogelijkheid om hiervan gebruik te maken en toch even te genieten van het groene landschap. Dit ervaren de deelnemers als een goede zaak.

De blokken of gangen (slaapruimtes) van alleenstaande vrouwen, alleenstaande mannen en de gezinnen zijn in weinig centra gescheiden; de kamers zijn uiteraard wel apart. In centra waar alleenstaande mannen in de meerderheid zijn, vertellen enkele deelnemers dat ze die *gemengde gangen en blokken* soms storend en onveilig vinden, vooral 's nachts wanneer ze naar het toilet moeten. Sommigen urineren 's nachts daarom in emmers op de kamer.

De kwaliteit van sommige gebouwen waar opvang wordt voorzien, alsook de inrichting en de benutting ervan, zijn in sommige centra zeer ondermaats. Dit druist in tegen de in de opvangwet vooropgestelde norm van menswaardigheid en dat wordt ook bevestigd door de onderzoeksrapporten van de Federale ombudsman.

Uitgaande van de opvangwet die voor bepaalde aspecten van de materiële opvang de norm van menselijke waardigheid vooropstelt, we vast dat sommige centra deze norm niet halen. Ook aan de (niet-bindende) minimumnormen voor de materiële omstandigheden wordt niet altijd voldaan.

De impact van langdurig verblijf in een collectieve opvangstructuur en groepsregime.

Bijna alle deelnemers geven aan dat het samenleven met andere bewoonsters in het opvangcentrum leidt tot *leerrijke ervaringen en gesprekken*. Als de omstandigheden het toelaten en ze eenzelfde taal machtig zijn, spreken de vrouwen over dagelijkse onderwerpen. Ze vertellen ook dat ze *graag bijleren* van wat hun kamergenoten hen meedelen. Als voorbeeld van aangenaam samenleven geven ze o.a. de mogelijkheid om *samen te koken*. De bewoners vinden *steun* en *solidariteit* bij elkaar. Ze vertellen dat ze bij elkaar ook troost zoeken wanneer de onzekerheid en het langdurige verblijf begint te wegen.

Ondanks de solidariteit en steun die vrouwen bij elkaar vinden klagen de meeste deelnemers over de *monotonie* waarin zij weken- of maandenlang leven, het *routineus* karakter van het collectieve regime, de *afhankelijkheid* en de *apathie* waartoe zij worden gedwongen. Deze vaststelling zal verder besproken worden bij de specifieke bevindingen met betrekking tot de daginvulling in de centra.

Het collectieve regime in de opvangcentra dient volgens de centrumverantwoordelijken om een structuur in het verblijf van de bewoners te scheppen. Toch stellen we vast dat die collectiviteit de oorzaak is van veel obstakels en problemen. Zo vinden de meeste deelnemers het moeilijk om hun dagindeling- of ritme in te passen in de uurschema's en uurregelingen die gelden in de opvangcentra: 'opstaan op een bepaald uur', 'van dan tot dan winkelen', 'van dan tot dan eten', 'van dan tot dan naar de assistente'... Ze beschikken op die manier niet over een eigen tijdsbeheer en tijdsindeling en hebben weinig of geen ruimte voor zelfstandige beslissingen of engagementen buiten het centrum. Dit beperkt hun autonomie en vrijheid in het nemen van beslissingen over hun eigen leven m.b.t. zowel kleine dagdagelijkse zaken (eten, drinken, ontspanning...) als m.b.t. de kinderen en beslissingen op langere termijn (opleiding volgen). Dit verlies van autonomie leidt tot een zekere infantilisering van de bewoners en genereert een attitude van afhankelijkheid. Zelfs in de centra waar het groepsregime het soepelst is, zijn er vaste uren voor de maaltijden, het gebruik van wasmachines enz. Deze regels vormen op zich al een bron van spanning.

Sommige deelnemers vertellen ook dat het delen van een (slaap)kamer met vele andere vrouwen (bijvoorbeeld: meer dan 6 personen) niet altijd goed verloopt: andere slaaptijden, de psychische toestand en onzekerheid, de gebrekkige infrastructuur... Ook zogenaamde 'etnische' spanningen komen ter sprake: sommige vrouwen geven aan dat ze soms schrik hebben voor escalaties van spanningen tussen groepen van personen uit verschillende landen die in het opvangcentrum verblijven. Sommigen hebben het gevoel dat het personeel daar machteloos tegenover staat.

De *aanwezigheid van een groot aantal jonge, alleenstaande mannen* blijkt op meerdere punten een structureel storend element in het leven in een collectief opvangcentrum: vandalisme, geweld, seksuele intimidatie, gevoel van onveiligheid, machogedrag.... Zo wordt vaak verwezen naar de *onevenwichtige verdeling van het aantal vrouwen en mannen in bepaalde centra*. Vooral jonge, alleenstaande vrouwen klagen over het feit dat zij aangesproken en lastiggevalen worden door mannen met oneerbiedige voorstellen en ongewenste aandacht.ⁱ

Door het gebrek aan autonomie en door de onmogelijkheid om zelf verantwoordelijkheid op te nemen is een *langdurig verblijf in een collectief regime* zeer nefast voor de mentale en fysieke gezondheid van de bewoners.ⁱⁱ Een langdurig verblijf in een collectieve structuur, omwille van o.a. de overbezetting van het (individuele) opvangnetwerk, creëert lusteloosheid, depressies, verveling, sociale onaangepastheid en vermindert het vermogen tot het nemen van initiatief. De deelnemers bevestigen deze klachten die overigens ook in de rapporten van de Federale ombudsman m.b.t. de werking van de Belgische open en

ⁱ Dit bespreken we verder bij de specifieke bevindingen, onder het thema 'Geweld'.

ⁱⁱ Ook in lokale opvang initiatieven (LOI's) die 'individueel' van structuur zijn, doet zich dit voor in geval van langdurig verblijf: dit hangt samen met de afhankelijke positie waarin bewoners zich bevinden.

gesloten centra vermeld staat als het “syndroom van het opvangcentrum”.ⁱ Een verblijf van drie tot vier maanden in een open collectief opvangcentrum is een absoluut maximum dat slechts aanvaardbaar is wanneer de opvang gebeurt in optimale omstandigheden. Op basis van de gegevens over de verblijfsduur van de deelnemers aan de focusgroepen stellen we vast dat de vooropgestelde maximum verblijfstermijn van vier maanden in een collectieve open opvangstructuur (cfr. ‘opvang in fasen’ zoals voorzien in de opvangwet) veelal wordt overschreden. Zo verbleven op het moment van de focusgroepen in totaal 29 van de 59 deelnemers in de open centra langer dan vier maanden in het centrum, waarvan 12 reeds langer dan 13 maanden.

De deelnemers in de *gesloten opvangcentra*ⁱⁱ vinden het *groepsregime zeer verregaand* door o.a. de verplichting zich in groep te moeten verplaatsen naar de douches en slaapzalen (in één gesloten centrum), het opstaan ‘s ochtends, de (verplichte) wandelingen die ingevuld worden als een verplichting om twee uur per dag naar buiten te gaan, evenals het verplicht binnenzitten. Deze regels leiden niet alleen tot de beperking van de autonomie van de bewoners. Men kan en hoort zich hierbij, net zoals het LIBE Comitéⁱⁱⁱ (Comité Burgerlijke vrijheden, justitie en binnenlandse zaken) van het Europese Parlement, ook steeds de vraag te stellen in welke mate het hier gaat om een onevenredige en/of nodeloze vrijheidsbeperkingen of deze inperking van de vrijheid wel in overeenstemming is met de redelijkheid, de evenredigheid en de rechtsregels. Sommige van deze regels lijken noch noodzakelijk, noch proportioneel in verhouding tot de doelstellingen van de opsluiting van personen zoals omschreven in artikel 3 van het KB gesloten centra.^{iv}

Volgens sommige deelnemers is het soms moeilijk om samen te leven met mensen uit andere landen. Vooral in de gesloten centra komt dit ter sprake omdat ze niet naar buiten kunnen wanneer ze nood hebben aan rust, buitenlucht, een ‘vrije’ omgeving. In één gesloten centrum geven deelnemers aan dat een volstrekte scheiding tussen vrouwen en mannen de gevangenisfeer vergroot en het welzijn van de bewoners niet ten goede komt. In datzelfde centrum vertellen enkele deelnemers dat ze ook gezamenlijke activiteiten willen met mannelijke bewoners, op voorwaarde dat het aandeel vrouwen en mannen evenwichtig blijft en dat er wordt toegezien op een goed verloop van de activiteiten.

De wettelijke verblijfsduur in de **open centra** (collectieve structuren) zoals omschreven in de federale opvangwet^v bedraagt vier maanden, waarna de bewoner of kandidaat-vluchteling kan doorstromen naar een individuele opvangstructuur (een particuliere woning, al dan niet gedeeld met enkele andere personen). Idealiter zouden de bewoners van de open centra dus na vier maanden moeten doorstromen naar een particuliere woning. Deze norm wordt echter vaak niet gehaald. De systematische overschrijding van deze termijn wordt ook bevestigd door de gesprekken met beleidsmedewerkers.

Wat betreft de wettelijke verblijfsduur in de **gesloten centra** kunnen we stellen dat die bepaling niet gebaseerd is op een eenduidige maatregel. Er geldt een verschillende regeling voor mensen die het land binnenkomen en aan de buitengrens vastgehouden worden en voor mensen die teruggestuurd worden naar het land van herkomst, doortocht of van hun ‘eerste asielaanvraag’. In afwachting van de behandeling van de asielaanvraag kan de asielzoeker in principe niet langer dan één maand worden vastgehouden,

i Federale Ombudsman, Onderzoek naar de werking van de open centra beheerd en erkend door Fedasil. Brussel, april 2009, p.84

ii De drie bezochte gesloten opvangcentra in het kader van dit onderzoek verschillen qua organisatie en leefregels. Bijvoorbeeld de toegang tot de doucheruimte is niet in alle centra op dezelfde manier geregeld.

iii European Parliament, Report on a visit to closed detention centers for asylum seekers and immigrants in Belgium by a delegation from the Committee and Civil Liberties, Justice and Home Affairs (LIBE). 2008

iv KB van 02-08-02 houdende vaststelling van het regime en de werkingsmaatregelen, Artikel 3: Het personeel van het centrum heeft als opdracht:

1° de vreemdelingen die in het centrum zijn ondergebracht vast te houden in afwachting van, al naargelang het geval, een eventuele machtiging tot binnenkomst of verblijf in het Rijk of hun verwijdering van het grondgebied;

2° hen psychologisch en sociaal te begeleiden en voor te bereiden op hun eventuele verwijdering;

3° hen aan te zetten tot naleving van de beslissing tot verwijdering die ten aanzien van hen zou worden genomen. De organisatie en werking van het centrum dient hierop gericht te zijn.

v De wet van 12 januari 2007 op de opvang van asielzoekers en bepaalde andere categorieën van vreemdelingen, deels in werking getreden op 7 mei 2007 en deels op 1 juni 2007 (B.S. 7/05/2007)

behalve wanneer het een complex dossier betreft. In dat geval kan de vasthouding met één maand verlengd worden. Voor personen die het land uitgezet worden is de maximale duur van opsluiting in principe twee maanden. Onder bepaalde voorwaarden kan die duur verlengd worden tot acht maanden.ⁱ

Afstemming op de noden van bepaalde kwetsbare groepen

De opvangwet voorziet in artikel 36 specifieke bepalingen voor bepaalde kwetsbare personen zoals *minderjarigen, niet-begeleide minderjarigen, alleenstaande ouders vergezeld van minderjarigen, zwangere vrouwen, personen met een handicap, slachtoffers van mensenhandel, slachtoffers van geweld of foltering of ouderen*. Dit artikel stelt dat de opvangcentra overeenkomsten afsluiten met gespecialiseerde instellingen of verenigingen om tegemoet te komen aan de specifieke behoeften van deze groepen personen. Deze praktijk blijkt echter weinig ingeburgerd, wat zou wijzen op nood aan een betere omkadering. Sommige van de deelnemers aan de groeps gesprekken behoren tot de 'kwetsbare groepen', maar voor geen van deze vrouwen was er sprake van een contact met een speciale instelling. Bij de Waalse afdeling van het Rode Kruis loopt – in de periode van het veldwerk – een pilootproject voor de zwaarste 'cases', voor vrouwen en mannen die zwaar getraumatiseerd zijn en speciale begeleiding nodig hebben (CARDIA, Centre d'Accueil Rapproché pour Demandeurs d'Asile, zie verder).

Daarnaast stelt de opvangwet (artikelen 22 en 31), in overeenkomst met artikel 17 van de EU Opvangrichtlijn, dat de opvang aangepast is aan de *specifieke noden en behoeften* van de bewoners. Dat impliceert dat elke asielzoeker systematisch een individuele beoordeling van zijn/haar situatie krijgt. Een KB bepaalt de nadere regels van de evaluatie van de individuele situatie van de asielzoeker.ⁱⁱ

Zwangere vrouwen zijn bijzonder kwetsbaar. Enkele zwangere en net bevallen deelnemers vertellen dat niet altijd wordt voldaan aan specifieke noden die zij hebben. Een deelnemer vertelt dat ze *extra vitamines* nodig heeft tijdens haar zwangerschap, maar dat ze deze op het moment van de focusgroep nog niet gekregen heeft. Ook ontbreekt in de meeste opvangcentra *kledij en aangepast voedsel* voor zwangere vrouwen. In sommige centra worden zwangere vrouwen wel goed begeleid, met geregelde bezoeken bij de gynaecoloog en andere gespecialiseerde artsen.

Tijdens de focusgroepen is gebleken dat *alleenstaande vrouwen met of zonder kinderen* het leven in een opvangcentrum dikwijls als zeer moeilijk ervaren omwille van specifieke redenen en kwetsbaarheden. Zo ondervinden ze een *tekort aan ondersteuning van vrouwen met jonge kinderen* en hebben ze *nood aan tijd voor zichzelf (persoonlijke vrijheid) en aan initiatieven die hen kunnen helpen in het opvoeden van hun kinderen* (zie verder). Een belangrijk tekort, dat bijna in alle focusgroepen vernoemd wordt, is *kinderopvang*. Veel vrouwen vertellen dat ze hierdoor niet kunnen deelnemen aan activiteiten, opleidingen, cursussen, gemeenschapsdiensten... Dit maakt het hen ook onmogelijk om te ontsnappen aan de drukte van het leven in een opvangcentrum. In sommige gevallen proberen kamergenoten op elkaars kinderen te letten, o.a. bij gesprekken in het kader van de asielprocedure, maar dit blijkt niet altijd gemakkelijk te verlopen en is allerm minst evident. Het gebrek aan georganiseerde kinderopvang (voor zowel jonge als schoolgaande kinderen) belemmert de participatie van vrouwen – en vooral van alleenstaande vrouwen – aan het maatschappelijke leven binnen en buiten het centrum, evenals hun emancipatie, zelfontplooiing en voorbereiding op een zelfstandige toekomst (hier of in het land van herkomst). De facto betekent dit een achterstelling en discriminatie van vrouwen t.o.v. mannen, gezien de vigerende genderpatronen die de hoede over de kinderen zo goed als uitsluitend als een verantwoordelijkheid van vrouwen duiden.

ⁱ Zowel Europees mensenrechtencommissaris T. Hammarberg als de Federale ombudsman rapporteren dat er geen betrouwbare gegevens beschikbaar zijn over o.a. de duur van de vasthouding per bewoner in de gesloten centra (Zie: European Commission, Report by the Council of Europe commissioner for Human Rights, Thomas Hammarberg, on his visit to Belgium 15-19 December 2008. Strasbourg, June 2009; Federale Ombudsman, Onderzoek naar de werking van de gesloten centra beheerd en erkend door Fedasil. Brussel, april 2009). Verscheidene (mensenrechten)organisaties vinden de (cijfer)gegevens m.b.t. de gesloten centra niet voldoende transparant. In het jaarverslag (2008) van de Dienst Vreemdelingenzaken die instaat voor de opvang in gesloten centra, wordt o.a. geen opsplitsing gemaakt van v/m in de gegevens over bewoners. Voor wat betreft de open centra vinden we wel seksestastieken terug in o.a. het jaarverslag van Fedasil.

ⁱⁱ Het KB van 25 april 2007 tot bepaling van de nadere regels van de evaluatie van de individuele situatie van de begunstigde van de opvang. (B.S. 07/05/2007)

Naast het *lastiggefallen worden door vooral jonge, alleenstaande mannen* (zie hierboven) en het grote *onveiligheidsgevoel* vinden de meeste deelnemers het moeilijk om binnen de collectieve organisatiestructuur en in groepsverband in de eetzaal samen met hun *kinderen te eten*. Kinderen worden er snel afgeleid door de drukte of voelen zich niet op hun gemak waardoor de tijd om te eten voor bewoners met kinderen te kort lijkt. Bovendien hebben kinderen niet altijd eetlust op de verplichte 'etenstijden' en beschikken de ouders niet altijd over de mogelijkheid om hen daarbuiten een voedzame maaltijd te geven.

Ook in de gesloten centra blijkt de positie van vrouwen precair: hun situatie zou sneller achteruitgaan dan die van mannelijke gedetineerden, aldus een anonieme (geaccrediteerde) bezoeker van de gesloten centra die wekelijks enkele gesloten centra bezoekt om met gedetineerden te spreken.ⁱ Vrouwelijke gedetineerden zouden volgens dezelfde bron ook veel apathischer worden door het geïsoleerde leven in deze gesloten structuren dat versterkt wordt door de grote teruggetrokkenheid om contact te zoeken met medebewoners.

Communicatie en informatie

Bij aankomst in het centrum krijgen alle bewoners een informatiebrochure en een huishoudelijk reglement.ⁱⁱ Deze documenten bestaan in verschillende talen en worden in de mate van het mogelijke toegelicht door het personeel wanneer een bewoner vragen heeft. In slechts enkele opvangcentra die in het onderzoek betrokken zijn, is *duidelijke informatie* zichtbaar, in de vorm van affiches, brochures ed. over ngo's, hulporganisaties, asielinstanties, klachtenprocedure.ⁱⁱⁱ

In de meeste focusgroepen komt bij de bespreking van specifieke thema's de *gebrekkige informatieoverdracht m.b.t. activiteiten en faciliteiten in de centra* aan bod. Dit blijkt ook uit de gesprekken met het personeel, evenals uit de observaties tijdens de rondleiding. Sommige deelnemers vertellen dat de informatie-uitwisseling over de organisatie van activiteiten niet optimaal verloopt. Volgens ligt de verklaring hiervan in de *taalbarrières* tussen het personeel en de bewoners, een *tekort aan tolken* en een *gebrek aan persoonlijke communicatie en actieve informatieverstrekking* i.p.v. borden of affichering. Het gebrek aan tolken uit zich ook op andere vlakken. Zo worden bijvoorbeeld (meertalige) bewoners (soms meermaals per dag) gevraagd om te tolken voor hun medebewoners bij doktersbezoeken ed., wat niet altijd gemakkelijk is gezien de moeilijke positie van de meeste asielzoekers. In sommige gevallen worden zelfs mannelijke bewoners gevraagd om te tolken voor vrouwelijke bewoners in medische kwesties.

Enkele deelnemers in de gesloten centra vertellen dat er *weinig informatie* gegeven werd *over de reden van hun vasthouding*^{iv} en dat dit hun gevoel van onzekerheid en angsten in het centrum vergroot. Weerom denken ze ook hier dat het taalverschil een drempel vormt, alsook het ontbreken van de moeite én de tijd om hierover extra uitleg te geven. Een ander heikel punt dat meermaals ter sprake wordt gebracht in de gesloten centra is de *(on)mogelijkheid om te telefoneren naar externen*. Er bestaat *geen eenduidige regeling m.b.t. telefoneren*, niet in alle centra is een beperkt aantal minuten met je eigen gsm bellen toegelaten en belkaarten zijn voor de meeste bewoners te duur. Bellen naar een advocaat is in sommige centra wel mogelijk. Maar in één bepaald gesloten centrum doet zich op dit vlak een gebrek aan privacy voor omdat het telefoontoestel in het bureau van het personeel staat.

i Vergadering Grand-Transit, Vluchtelingenwerk Vlaanderen, JRS, Ciré, e.a. op 18/06/2009.

ii Het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding en de ngo's die een regelmatig in de centra aanwezig zijn, merken op dat de bewoners niet systematisch in alle centra de informatiebrochure ontvangen: Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding, Rapport 2007. Migratie, p. 152; Aide aux Personnes Déplacées en anderen, Recht op recht in de gesloten centra, p. 39.

iii Het louter afficheren van informatie en activiteiten is echter geen voldoende communicatiemiddel omwille van verschillende barrières: taal, analfabetisme, geen gewoonte om informatie via ad valvas berichtgeving in te winnen, nood aan persoonlijke briefing en aanmoediging.

iv Zie ook: Vluchtelingenwerk Vlaanderen et al., Recht op recht in de gesloten centra. De toegang tot de juridische bijstand in de gesloten centra voor vreemdelingen in België. november 2008; De Gryse P. (vu) et al., De situatie in de gesloten centra voor vreemdelingen, oktober 2006; European Commission, Report by the Council of Europe commissioner for Human Rights, Thomas Hammarberg, on his visit to Belgium 15-19 December 2008. Straatsbourg, june 2009.

Eerbiediging van het privéleven, gezinsleven en het respect voor vrijheid en autonomie

Het recht op privéleven wordt uitdrukkelijk gewaarborgd in artikel 20 van de opvangwet en in artikel 8 van het EVRM. Een *groepsregime*, soepel of niet, heeft ongetwijfeld een invloed op de *privacy* van een bewoner. Vaak zitten bewoners op elkaars lip – met de bijhorende geluids-, geur- en andere overlast – en weegt soms dit zwaar op het leven van de bewoners. De deelnemers klagen hierover tijdens de focusgroepen. In de (twee) bezochte gesloten centra die aan de luchthaven gelegen zijn, vertellen de deelnemers dat de *overvliegende vliegtuigen* hen onrustig maken en dat ze daardoor ook angstig worden. Uiteraard is werken in een dergelijke omgeving ook niet aangenaam voor het centrupersoneel.

Gezien de functie van de gesloten centra, nl. het opsluiten van bepaalde ‘categorieën’ van personen, en de oude functie van deze gebouwen/panden, nl. als gevangenis, internaat, legerkazernes, laat de infrastructuur toe om aparte blokken of vleugels voor vrouwelijke en mannelijke gedetineerden te organiseren. Deze gescheidenheid staat uiteraard los van de invulling van deze ruimtes. Wat betreft de open centra echter zijn de (slaap)kamers voor alleenstaande vrouwen, alleenstaande mannen en gezinnen nauwelijks *gegroepeerd per gang, verdieping, vleugel of per blok*. De deelnemers (vooral alleenstaande vrouwen) laten weten dat ze deze gemengdheid v/m onaangenaam en onveilig vinden, vooral wanneer (alleenstaande) mannen in de meerderheid zijn of wanneer er in het centrum een sterke groepsdruk heerst door de aanwezigheid van (een groot aantal) mannen en vrouwen die afkomstig zijn uit een land of streek waar het patriarchaat nog sterk dominant is.

Zoals aangehaald, hebben de organisatoren van de open opvangcentra (niet-bindende) minimumnormen voor de materiële omstandigheden opgesteld. Eén aspect daarvan is het *respect voor de privacy van ouders* dat gewaarborgd zou moeten worden door middel van *vaste of verplaatsbare tussenwanden*. Ondanks deze norm slapen in de meeste bezochte centra ouders en kinderen in dezelfde ruimte zonder enige afscherming met behulp van wanden of chambrettes.

Andere (niet-bindende) minimumnormen m.b.t. de materiële opvang zijn het maximum aantal personen per kamer (nl. niet meer dan zes personen in één kamer) en de beschikbare oppervlakte per bewoner (nl. minstens 4 m² per persoon). Deze normen worden in sommige opvangcentra echter niet gehaald. Zo moeten mensen het vaak doen met een persoonlijke ruimte van 2m². Zoals hierboven besproken, geven de meeste deelnemers ook aan dat een groot aantal personen (>6) per slaapkamer niet bevorderlijk is voor o.a. de privacy van eenieder. Daarbij verwijzen ze ook naar de slaapkamers die (s’nachts) niet kunnen worden afgesloten.

De *strikte scheiding van het sanitair voor vrouwen en mannen* (douches, toiletten) is een andere (niet-bindende) norm voor de materiële opvang dat niet overal gerealiseerd is. Dit veroorzaakt bij vrouwen vaak stress, spanningen, (het gevoel van) onveiligheid en inbreuken op de privacy (door mannen die gluren of ‘toevallig’ rondhangen in de buurt van deze ruimtes). Zo is ook een douchecabine waar geen droge ruimte is om zich discreet om te kleden, niet wettig.

De veiligheid vereist volgens de directies een permanente mogelijkheid tot controle en zijn er dus geen gordijnen, wordt er gefouilleerd (in de gesloten opvangcentra) en doorzoekt het personeel onverwacht de kamers. De zo al zeer beperkte privacy in de (slaap)kamers wordt nog verder beperkt om *veiligheidsredenen* door deze *kamercontroles en/of appels*. De meeste deelnemers vertellen dat ze deze kamercontroles of appels als vervelend en als een inbreuk op hun privacy ervaren omdat deze *niet altijd aangekondigd of met voorafgaande toestemming* gebeuren. Vooral in de gesloten centra komt dit strikte systeem van appels aan bod. Eigenlijk is de enige privé-ruimte van de bewoner vaak niet meer dan zijn/haar persoonlijke kast, waarover niet alle bewoners beschikken en zelfs deze ontsnappen niet aan de onwettelijke inkijk van buitenstaanders. De wet houdende diverse bepalingen van 30 december 2009 (B.S. 31 december 2009) die enkele artikelen in de opvangwet wijzigt, voorziet nadere regels voor de controle van de kamers van

bewoners van de open centra. Een KB zal expliciet bepalen wie er bevoegd is tot deze controle en met welke frequentie er mag gecontroleerd worden.

Sommige slaapzalen voor vrouwen in de gesloten centra worden ook betreden door mannelijke personeelsleden/bewakers en vormt dit voor enkele deelnemers een heikel punt. Deze situatie leidt soms tot agressie binnen het koppel omdat de echtgenoot de schuld (voor 'onzedig gedrag') bij de vrouw legt. Daardoor voelen ze zich nooit gerust of op hun gemak. Sommige deelnemers geven aan dat dit ook leidt tot echtelijke ruzies wanneer de man jaloers wordt en zijn vrouw verwijt dat ze niet voldoende moeite doet om zich te bedekken tijdens kamercontroles. Ook de (grote) aanwezigheid van personeel/bewakers in de bezoekersruimte, tijdens bezoeken vinden ze niet aangenaam.

Deelnemers in de gesloten centra gaven herhaaldelijk aan dat het *gevangenisgevoel* in de centra hen angstig maakt. Dit is vrijheidsberoving en vormt een schending van de privacy. We kunnen stellen dat een beleid rond privacy weinig of helemaal niet wordt gevoerd.

Bewoners van de centra hebben het recht om een individuele klacht in te dienen. Voor wat betreft de *gesloten centra* bestaan hiervoor twee mogelijkheden: via de centrumdirecteur (intern klachtrecht artikel 129 KB gesloten centra) en via de *Klachtencommissie* (extern klachtrecht artikel 130-134) die instaat voor de behandeling van de individuele klachten van bewoners over de toepassing van het KB gesloten centra en het huishoudelijk reglement dat er de uitvoering van is. Deze behandeling van de klacht is daarbij ook onderworpen aan o.a. ontvankelijkheidsvoorwaarden die gecontroleerd worden door een permanent secretariaat, wat de effectiviteit van het klachtrecht in de praktijk niet ten goede komt.ⁱ Bovendien zijn weinig bewoners op de hoogte van dit klachtrecht dat tijdens de intakeprocedure bekend zou moeten gemaakt worden aan alle bewoners. In de *open centra* (artikelen 46-48 opvangwet) kan een bewoner zich tot de directeur of de verantwoordelijke van de opvangstructuur wenden ingeval hij/zij klachten heeft m.b.t. de levensomstandigheden in de opvangstructuur of de toepassing van het huishoudelijk reglement bedoeld in artikel 19 van de opvangwet. Indien de klacht niet binnen een termijn van 7 dagen wordt behandeld, kan de bewoner zijn klacht schriftelijk richten tot de directeur-generaal van Fedasil of aan de door de partner aangewezen en door Fedasil erkende persoon. Het KB dat de procedureregels die van toepassing zijn op de behandeling van de klachten regelt (artikel 46 opvangwet), is echter nog niet genomen. Daarbij bestaat in sommige centra nog geen formele klachtenprocedure.ⁱⁱ

Integratie van de genderdimensie en het bevorderen van gendergelijkheid in het opvangbeleid

Hoewel in de informatieve nota van Fedasil m.b.t. de opvangwet vermeld staat dat 'de multidisciplinaire en doorlopende opleidingscyclus voor de personeelsleden van de opvangstructuren' (artikel 51) ook 'genderkwesties' zal inhouden, bevat het *opleidingsaanbod voor het personeel* geen thema's m.b.t. genderanalyse, de promotie van gendergelijkheid en de 'empowerment' van vrouwen.ⁱⁱⁱ

i Voor meer info over het klachtrecht in de gesloten centra verwijzen we naar het evaluatierapport van de Federale ombudsman 'Onderzoek naar de werking van de gesloten centra beheerd en erkend door Fedasil. Brussel, april 2009' en naar een publicatie van het Centrum voor gelijkheid van kansen: 'De Klachtencommissie als verantwoordelijke instantie voor de behandeling van de klachten van de gedetineerden in de gesloten centra (2004-2007)', http://www.diversiteit.be/?action=publicatie_detail&id=58&thema=4

ii Voor meer info over het klachtrecht in de open centra verwijzen we naar het evaluatierapport van de Federale ombudsman 'Onderzoek naar de werking van de open centra beheerd en erkend door Fedasil. Brussel, april 2009', vanaf p. 113

iii Empowerment betekent mensen of groepen aanspreken op hun eigen kracht, waardoor deze versterkt. Hierdoor wordt het zelfvertrouwen en de weerbaarheid groter. Het benadrukken van kracht en eigenwaarde dient hierbij als rode draad. Empowerment is enerzijds een individueel proces dat bijdraagt tot het verwerven van een grotere zelfstandigheid, van een vermogen tot zelfbeschikking, van middelen die iedereen de mogelijkheid biedt om meer keuzes te hebben in het leven. Anderzijds omvat empowerment een collectief proces waarbij een groep het vermogen kan ontwikkelen om invloed uit te oefenen op maatschappelijke veranderingen waarbij een samenleving evolueert naar rechtvaardigheid en gelijkheid, vooral in de relaties tussen mannen en vrouwen.

In de besproken thema's deden zich specifieke *gender biases* voor die aan bod zullen komen bij de specifieke bevindingen (zie verder). Onder gender bias verstaan we elke handeling en/of werkwijze die foutieve vooronderstellingen over vrouwen en mannen reproduceert, of een ontkenning van sekseverschillen impliceert.

In nagenoeg alle bezochte opvangcentra *ontbreekt een genderperspectief in het beleid*. Er wordt in geen enkel centrum een expliciet en systematisch gestructureerd beleid gevoerd dat de gelijkheid van vrouwen en mannen bevordert en het respect voor de mensenrechten ter sprake brengt in de hele organisatie. Een *gender mainstreamingsbeleid* is dus onbestaande.

Met het oog op de '*uniformisering van de werking van de opvangcentra*' en een '*meer gelijke behandeling van de bewoners*' bepaalt de opvangwet dat bij koninklijk besluit meer concrete, *uniforme regels* moeten worden vastgesteld ter uitvoering van de wet. Zonder in principe de waarde en het nut van een geüniformiseerd beleid in vraag te stellen, blijkt echter dat in de meeste bezochte opvangstructuren *meer nood is aan een gediversifieerd beleid* in functie van de realisatie van gelijke kansen en gelijke rechten voor vrouwen en mannen in plaats van een uniform beleid. Een *individueel aangepast beleid* (zoals vermeld in de opvangwet) is in alle opzichten noodzakelijk wil men alle bewoners v/m gelijke kansen bieden. Immers, een gelijke behandeling van alle bewoners leidt niet altijd tot gelijke kansen maar sluit bepaalde groepen (soms ongewild) uit. Bovendien kan gendergelijkheid pas gerealiseerd worden door rekening te houden met de specifieke noden en behoeften van vrouwen en mannen.

In de gesprekken met personeelsleden en centrumverantwoordelijken valt op dat men uitgaat van enkele *a priori's* die mensen (vaak onbewust) opsluit in hun vermeende cultuur, in plaats van ze te emanciperen en te betrekken. Enkele voorbeelden: 'Zij kennen dat niet, de was sorteren' of 'Die mensen uit Tsjetsjenië zijn nu eenmaal zo, zij hebben geen respect voor vrouwen'. Een opleiding/cursus over *beeldvorming*ⁱ en *interculturele communicatie* blijkt noodzakelijk voor centrummedewerkers. Personeel van het centrum en dus hulpverleners dienen immers competent te zijn/worden in het herkennen van en inspelen op verschillende communicatiestijlen en communicatiekanalen die bewoners hanteren.

Een ander voorbeeld: om na te gaan waarom 'enkele zwarte Engelstalige Nigeriaanse vrouwen in het centrum' zich gereserveerd en afstandelijk opstellen en niet deelnemen aan activiteiten, richtten centrummedewerkers een werkgroep op om 'de Nigeriaanse cultuur van deze vrouwen' van dichtbij te bekijken: 'geschiedenis, demografie, geografie, belangrijkste steden, filmindustrie, politiek, klimaat, economie, economisch welzijn, olie-industrie,...'. Hierbij gaat men ervan uit dat er zoiets is als 'de Nigeriaanse cultuur' dat alle landgenoten kenmerkt, onafhankelijk van o.a. hun opleidingsniveau, hun sociaal economische situatie en bepaalde genderpatronen. Bovendien sluit het de ervaringen en leefsituatie van deze vrouwen binnen het kader van het opvangscentrum uit. Kortom de reële levenssituatie van deze vrouwen wordt buiten de analyse gehouden en vertaald in problemen eigen aan hun cultuur. Met deze focus wil het centrum de houding en de teruggetrokkenheid van deze 'zwarte Engelstalige vrouwen' beter kadreren en ermee omgaan. Zij zien bepaalde problemen als cultuurgebonden, ook al is de 'teruggetrokkenheid van deze vrouwen' structureel identiek aan de problemen van andere gevluchte vrouwen. Hier wordt dus uitgegaan van een soort determinisme door te stellen dat mensen een groepsetiket dragen. Deze vrijwel foutieve vooronderstellingen leiden echter (onbewust en goedbedoeld) onvermijdelijk tot het handhaven van bepaalde ongelijkheden en stereotypen rond bewoners van de centra. De beeldvorming van het personeel over bewoners van het centrum heeft immers invloed op de manier waarop ze omgaan met de bewoners en bijgevolg ook op de manier waarop en de mate waarin bewoners deelnemen aan het leven in het centrum, bv. aan de activiteiten, hoe de bewoners zich voelen in het centrum en hun vertrouwensband met het personeel.

ⁱ Met beeldvorming bedoelen we het proces waarbij ideeën en indrukken ontstaan over mensen, gebeurtenissen of fenomenen. We geven betekenis aan de dingen rondom ons, we vormen ons een 'beeld'. Beelden zijn doorgaans het resultaat van een combinatie van factoren: persoonlijke ervaringen, omgeving waarin je leeft en wat je meekrijgt aan kennis, opvattingen en de manier waarop structuren in de maatschappij omgaan met mensen of groepen. Deze beelden bepalen niet alleen wat we denken en voelen, maar ook hoe we omgaan met mensen of groepen in bepaalde situaties.

Bad practice in open en gesloten centra m.b.t. de integratie van de genderdimensie en het bevorderen van gendergelijkheid in het opvangbeleid:

Geen genderbeleid en geen gendergelijkheidsbeleid: geen of weinig inzicht in gendergelijkheid, zelfs gelijkekansenbeleid v/m; ergo in de praktijk vaak geen of slechts weinig aandacht voor gelijkheid v/m en voor gendergelijkheid en gelijke rechten voor vrouwen en mannen; geen beleid dat gelijkheid v/m en respect voor mensenrechten ter sprake brengt binnen de organisatie; geen opleiding van het personeel m.b.t. genderanalyse, het bevorderen van gendergelijkheid en empowerment van vrouwen. Gebrek aan emanciperende werking met vrouwen en mannen.

Overbezetting van het opvangnetwerk en noodopvang

Door de hoge bezettingsgraad van de Belgische opvangstructuren, vnl. open centra, worden de opvangcentra genoodzaakt om noodopvang te organiseren: extra tenten opzetten, (sport)zalen ombouwen tot grote slaapruidtes, opvang regelen in hotels of motels, doorverwijzen naar instellingen voor dakloze mensen... Ongetwijfeld heeft deze 'opvangcrisis' een negatieve invloed op de levenskwaliteit van de bewoners en druist deze leefsituatie in tegen één van de basisideeën van de opvangwet: materiële hulp in een situatie van menselijke waardigheid.

In de periode van het veldwerk (maart 2009 – juni 2009: focusgroepen en bezoeken aan de centra) werden enkele centra bezocht die noodopvang organiseren. In één bepaald open centrum worden alleenstaande vrouwen en mannen en gezinnen opgevangen in grote ruimtes, waar ze ook slapen en soms ook eten. Deze bewoners krijgen er geen toegang tot alle faciliteiten. In een ander centrum moet de vrouwenkamer wegens plaatsgebrek plaats maken voor andere doeleinden, terwijl de mannenkamer overeind blijft (en er andere opties voorhanden zijn). De overbezetting heeft dus nefaste gevolgen voor de levenskwaliteit en veiligheid van vrouwen en mannen.

Daar noodopvang een uitzonderlijk en complex gegeven is, zullen we dit niet verder behandelen, temeer omdat dit onderwerp buiten het bestek van dit onderzoeksproject valt. Uiteraard wordt bij de beschrijving van de vaststellingen en de eigen observatie rekening gehouden met de verzadiging van het opvangnetwerk, in die zin dat uitzonderlijke situaties omwille van noodopvang niet als 'dagdagelijkse situaties' worden begrepen en beschreven.

Specifieke bevindingen in relatie tot het leven in de Belgische asielopvangcentra

DAGBESTEDING – DAGINVULLING

Deelname aan & organisatie van activiteiten en ontspanningsmogelijkheden

Alle centra organiseren, zowel binnen als buiten het centrum, (recreatieve, culturele en sportieve) activiteitenⁱ zoals gezelschapsspelen, knutselsessies, basket, uitstappen, kooksessies... De deelnemers vinden deze initiatieven *heel positief* en vertellen dat ze *meer activiteiten* willen doen. Enkele favoriete activiteiten die de deelnemers aangeven zijn bepaalde gezelschapsspelen zoals 'Bingo', gaan zwemmen met andere vrouwelijke medebewoners, kooksessies, uitstapjes met de kinderen...

Een van de hindernissen die de centra ervaren bij het organiseren van gerichte(re) activiteiten voor vrouwen zijn o.a. *een tekort aan personeel* voor de organisatie, coördinatie van activiteiten en initiatieven. Daarom wordt voor de organisatie van activiteiten voor vrouwen veelal beroep gedaan op *vrijwilligers en stagiaires* die hiervoor niet altijd opgeleid zijn. Terwijl voor de organisatie van (sport)activiteiten voor mannen vaker samengewerkt wordt met (buurt -en sport)verenigingen, wordt voor vrouwenactiviteiten nauwelijks beroep gedaan op externe organisaties. De '*vrouwenwerking*'ⁱⁱ is in minder dan de helft van de bezochte centra structureel ingebed in de organisatie. Ook het *budget* voor de (organisatie van de) activiteiten voor vrouwen verschilt naargelang het centrum en is soms onbestaande. In een aantal centra waar wel een bepaald budget voor de activiteiten voor vrouwen begroot is, blijkt dit niet evenredig met het aantal vrouwen in de centra.

Aan de deelnemers werd gevraagd hoe hun doordeweekse dag eruit ziet, wat ze daarin aangenaam vinden en wat ze als moeilijk beschouwen. De meeste vrouwen vertellen dat ze *soms deelnemen aan activiteiten* en dat ze vaak *weinig te doen* hebben. Ze omschrijven hun dagen als zeer *monotoon* en *routineus*. Er bestaat grote *frustratie* over het feit dat bewoners in de opvangcentra niets anders kunnen doen dan *wachten*. De deelnemers aan de focusgroepen geven aan dat na een lang verblijf in een opvangcentrum de *zelfstandigheid* en de *wil om (nog iets) te ondernemen sterk afneemt*. Enkele vrouwen halen aan dat deze *passiviteit* ook gezondheidsproblemen veroorzaakt, voornamelijk wanneer ze lange tijd in het centrum verblijven.

Het personeel van de meeste centra echter klagen over de *lage deelname* van vrouwen aan de activiteiten. Volgens een aantal deelnemers heeft dit te maken met uiteenlopende redenen en drempels.

i Overeenkomstig artikel 69 van het KB voor de gesloten centra dienen deze centra activiteiten te plannen die de algemene ontwikkeling van de bewoners bevorderen. 'Hij [centrumdirecteur] mag het personeel ermee mag belasten verschillende activiteiten te organiseren om dit doel te kunnen bereiken.' Zo voorziet artikel 70 'recreatieve, culturele en sportieve activiteiten voor de bewoners.'

In de opvangwet staat niet vermeld dat activiteiten *gepland* zullen worden, behalve dat de maatschappelijke begeleiders de bewoner hierover zal inlichten (artikel 31 § 2); dat de bewoner in functie van het sanctiebeleid tijdelijk uitgesloten kan worden van de deelname aan activiteiten (artikel 19 § 2) en dat buurtinitiatieven activiteiten zijn die tot doel hebben de collectieve opvangstructuur in de omgeving te integreren en een positief beeld te scheppen van het opvangbeleid voor asielzoekers in de samenleving (artikel 25).

In de huishoudelijke reglementen van zowel de gesloten centra als van de open centra wordt meer informatie gegeven over de activiteiten.

ii Meer info: Tiebos K., Ontspan maar, het is tijd om vrouw te zijn. De ontwikkeling van een methodisch verantwoorde vrouwenwerking in het Rode Kruis Opvangcentrum Antwerpen Linkeroever. Scriptie tot het behalen van het diploma bachelor sociaal werk, Karel De Grote Hogeschool, 2008.

Zo geven alleenstaande vrouwen met (jonge) kinderen aan dat het *gebrek aan kinderopvang* (zie verder) een drempel vormt om deel te nemen aan bepaalde activiteiten. Ook de *taalbarrière* en een *tekort aan 'durf'/mondigheid/assertiviteit* van de meeste vrouwen maakt dat ze minder participeren aan initiatieven. Sommige vrouwen vertellen bovendien dat ze bewust niet deelnemen aan de activiteiten en zich op/afsluiten *om geen problemen te hebben met hun partner of met andere bewoners*. Ze verwijzen naar de *angst voor ruzie met hun partner of de angst voor roddels* van medebewoners (uit hetzelfde land of dezelfde streek). Anderen vertellen dat ze het niet altijd prettig vinden om te participeren aan *gemengde (v/m) activiteiten* omdat ze bang zijn van (te veel) onbekende mannen. Nog anderen halen aan dat bepaalde activiteiten *moeilijk in te passen zijn in hun uurschema* en dat de bekendmaking van de initiatieven soms onvoldoende is, of niet weten wat bepaalde activiteiten inhouden (bijvoorbeeld: wat is yoga?). *Extra aanmoedigingen* van verantwoordelijke personeelsleden (zoals mondelinge toelichtingen) om deel te nemen aan activiteiten zou wel kunnen helpen om bepaalde drempels weg te nemen. De aanwezigheid van tolken is in dit opzicht ook nuttig. Een efficiënt en expliciet beleid om de hindernissen te elimineren met het oog op een zinvolle dagbesteding voor alle bewoners blijkt nodig.

Daarbij vertellen de meeste vrouwen dat er *te weinig* en *op onregelmatige basis* activiteiten worden georganiseerd. Ook de *diversiteit van de activiteiten* (voor vrouwen) is niet groot, o.a. door een gebrek aan culturele activiteiten zoals bezoeken aan steden, musea, parken,....

Naast een tekort aan culturele activiteiten zijn er ook *weinig emanciperende activiteiten* en *initiatieven die inspelen op de scholingsgraad* van vrouwen: hooggeschoolde vrouwen willen immers meer of iets anders doen dan breien en naaien. Opvallend zijn ook de rolbevestigende, stereotiepe activiteiten (gender bias): 'zachtere' activiteiten, zoals breien voor vrouwen, en 'hardere' activiteiten zoals sporten voor mannen. Een ander voorbeeld van gender bias m.b.t. de toegang tot ontspanningsmogelijkheden is (de controle op) het gebruik van de *TV's in de centra*. Zo blijkt in alle centra (behalve in één gesloten centrum waar v/m gescheiden ontspanningsruimtes hebben) dat mannelijke bewoners de TV-zaal, de ontspanningsruimtes, computer- of internetzaal domineren waardoor vrouwen die ruimtes bewust mijden.

De methodiek van 'empowerment' ontbreekt meestal en er worden weinig activiteiten gepland die het samenleven (kunnen) faciliteren. Een voorbeeld: in de meeste centra worden op sporadische wijze *praatgroepen of groeps gesprekken* georganiseerd. Na elke focusgroep (in het kader van dit onderzoeksproject) maken de deelnemers hun tevredenheid over dit initiatief duidelijk en vertellen dat dit hen sterker maakt, o.a. door het feit dat naar hen geluisterd wordt. Dergelijke praatgroepen zijn ook een geschikt instrument voor de evaluatie en het bijsturen van de werking van het centrum. Zo kunnen ze bijvoorbeeld duidelijk maken welke obstakels vrouwen ervaren voor participatie aan activiteiten of welke activiteiten vrouwen graag georganiseerd zouden zien of zelf zouden willen organiseren. Op die manier kan zowel de eigen werking als de capaciteit (bijvoorbeeld het zelfvertrouwen of de assertiviteit) van de vrouwen versterkt worden.

Good practices m.b.t. deelname aan & organisatie van activiteiten en ontspanningsmogelijkheden:

- **Open en gesloten centra:**
 - Relaxatieoefeningen voor vrouwen.
- **Open centra:**
 - Koken met en voor andere bewoners als gezamenlijke activiteit: traditionele gerechten uit andere landen.
 - Naailessen en andere cursussen buiten het centrum.
 - Een vrouwenkamer waar vrouwelijke bewoners kunnen samen komen.
 - Praatgroepen, groepsgesprekken met vrouwen over uiteenlopende thema's die iedereen kunnen interesseren, al dan niet in samenwerking met een externe organisatie.
 - Zwemlessen voor vrouwen.
 - Minimum drie keer per maand: activiteit voor vrouwen (N.B.C.)ⁱ
 - Op bepaalde dagen: vrouwenavond met verschillende activiteiten zoals hand- en voetverzorging, gelaatsverzorging, handwerkjes maken, aerobics, fitness... (N.B.C.).
- **Gesloten centra:**
 - Bezoeken van bepaalde ngo's voor gesprekken met bewoners.

ⁱ Goede praktijken in enkele niet-bezochte opvangcentra.

Bad practices m.b.t. deelname aan & organisatie van activiteiten en ontspanningsmogelijkheden:

- **Open en gesloten centra:**

- Onderbenutte ruimtes en capaciteiten, bijvoorbeeld: een vrouwenkamer die slechts enkele uren per week toegankelijk is of waar geen kinderen binnen mogen en fitnesszalen die voornamelijk opengesteld worden voor mannelijke bewoners. Deze beperking wordt veelal versterkt door fitnessstoestellen te plaatsen die vooral op mannen gericht zijn (powerlifting).
- Onaangepaste infrastructuur: soms zijn de ruimtes zo klein dat men er voor de activiteiten die doorgaan bijna op elkaar zit, wat remmend werkt voor de participatie van vrouwen.
- Ontspanningsruimte(s) of dagzalen met een 'mannelijke' inrichting, inkleding: voetbaltafel, tafeltennis, boxbal, biljart...
- Weinig activiteiten en afleiding. Veelgehoorde antwoorden over daginvulling: passiviteit, monotonie, niets (kunnen) doen, verveling, weinig afleiding...
- Rolbevestigende, stereotiepe activiteiten: 'zachtere' activiteiten, zoals breien voor vrouwen, en 'hardere' activiteiten zoals sporten voor mannen.
- Geen organisatie van het gebruik van de TV's in de centra: bijna uitsluitend mannen kijken TV. Vrouwen durven, willen niet omwille van het grote aantal (alleenstaande) mannen en omdat de aanwezige mannen die de keuze van de programma's bepalen.
- Vrouwenwerking is niet structureel, systematisch ingebed in de werking; vaak is dit volledig afhankelijk van de inzet van vrijwilligers en stagiaires.

- **Open centra:**

- Wegens plaatstekort is de eerste zaal die sneuvelt de vrouwenkamer (terwijl andere opties mogelijk zijn).
- De duur veel te lang vooraleer iets hersteld wordt, bijvoorbeeld een (container)keuken die al vijf maanden in onbruik is wegens defecte dampkap. Hoeveel tijd, geld is er nodig om dit te repareren? Computers zijn beschikbaar voor informaticalessen maar niet in gebruik wegens personeel/vrijwilligerstekort, naaimachines zijn niet in gebruik wegens defect...

- **Gesloten centra:**

- Niet in alle centra is een aparte, goed afgesloten rookruimte aanwezig. Roken is soms toegelaten in de ontspanningsruimte: vele vrouwen vinden roken in de gemeenschappelijke ruimte een belemmering om daar aanwezig te zijn en/of mee te doen aan activiteiten.

Toegang tot (beroeps)opleiding en vorming

Om voor de bewoners in opvangcentra een zinvolle dagbesteding mogelijk te maken organiseren de meeste **open centra** interne opleidingen zoals taal- en of andere lessen die door vrijwilligers gegeven worden. Artikel 35 van de opvangwet voorziet deze mogelijkheid, alsook de toegang tot externe opleidingen.

De meeste deelnemers volgen - voornamelijk - taal- en alfabetiseringslessen in het centrum; een kleine minderheid gaat buitenshuis taallessen volgen. Zij zijn *zeer positief* over deze initiatieven en vinden deze lessen een uitdaging die zorgen voor *afleiding*. De centrumverantwoordelijken zijn ook van mening dat het volgen van lessen een gunstige invloed heeft op de levenskwaliteit in de centra.

De vraag om een *beroepsopleiding en vormingen* te kunnen volgen, komt regelmatig ter sprake in de focusgroepen. Artikel 12 van de EU-opvangrichtlijn voorziet de mogelijkheid dat de lidstaten de toegang tot beroepsopleidingen verlenen onafhankelijk van de toegang tot de arbeidsmarkt. Van die mogelijkheid wordt in België momenteel nog geen gebruik gemaakt. Hoewel de bewoners van de opvangcentra in principe toegang hebben tot *beroepsopleidingen*ⁱ van de Centra voor Volwassenonderwijs (CVO) en de Centres d'enseignement, volgt geen enkele deelnemer een beroepsopleiding. In één centrum was dit tot kort voor het veldonderzoek wel een gebruikelijke praktijk. Men heeft hiervan om budgettaire redenen moeten afzien.ⁱⁱ

De wil om te leren bij de deelnemers is duidelijk aanwezig, ongeacht de concrete invulling ervan, maar *de toegang tot educatie is niet altijd mogelijk*. De opleidingen hebben meestal een *beperkt aantal instapmomenten* wat leidt tot *lange wachttijden*. Ook de *afhankelijkheid van vrijwilligers* die interne (taal) lessen geven en de *strakke uurregelingen* in de centra (zie hoger) vormen een minpunt in deze context. Bovendien is de toegang tot deze lessen voor veel (alleenstaande) vrouwen met (niet-schoolgaande) kinderen zeer beperkt omwille van o.a. het *gebrek aan kinderopvangvoorzieningen*. In de afgelegen centraⁱⁱⁱ, vormt de verplaatsing naar externe taalopleidingen vaak ook een obstakel, door de grote afstand tussen het centrum en de locatie van de taallessen.

In de **gesloten centra** is het aanbod aan opleidingen en vormingen (vnl. taal- en alfabetiseringscursussen) voor volwassenen zeer beperkt omwille van een *tekort aan leerkrachten* en de prioriteit die gegeven wordt aan minderjarige gedetineerden. In de bezochte gesloten centra kunnen bewoners *geen cursussen Nederlands* volgen omdat men geen valse hoop wil wekken door het leren van de landstaal; een cursus Frans dat nochtans ook een landstaal is kon echter wel worden gevolgd.

Het KB gesloten centra artikel 71 voorziet in alle gesloten centra een *bibliotheek*, waar de werken ter beschikking gesteld worden van alle bewoners. Het aanbod en de kwaliteit van boeken of leermateriaal in *verschillende talen* en de *openingsuren* van de 'bibliotheeken' zijn echter wel *beperkt*. Op de vraag of ze soms gebruik maken van dit materiaal antwoorden enkele deelnemers in de gesloten centra dat ze niet weten dat er boeken beschikbaar zijn. Ook de meeste open opvangstructuren beschikken over een bibliotheek. De meeste werken blijken in beide opvangstructuren veelal ook verouderd en versleten. Samenwerking met bestaande bibliotheken in de gemeente of nabijgelegen stad bestaat nergens.

Good practices m.b.t. toegang tot (beroeps)opleiding en vorming:

- **Open centra:**
 - Taallessen in en buiten het centrum.
 - Sensoa-vorming voor vrouwen: per taalgroep, onderwerpen zoals voorlichting, anatomie, soa's, preventie en seksualiteit toelichten aan de hand van een visuele en interactieve methodiek (N.B.C.)
 - Mogelijkheid tot volgen van computerlessen in het centrum (N.B.C.)
 - Een extern opleidingstraject uitgewerkt door het centrum waarbij bewoners geïnformeerd en begeleid worden tijdens het volgen van een externe opleiding. Bijvoorbeeld: enkele vrouwen hebben reeds een opleiding 'polyvalente verzorgende' of 'verpleegkundige' gevolgd (N.B.C.)

i Het regelen van de toegang tot beroepsopleidingen behoort tot de bevoegdheden van de gemeenschappen die deze toegang koppelen aan de toegang tot de arbeidsmarkt (zie verder). De toegang tot de arbeidsmarkt (artikel 11 van de Europese Opvangrichtlijn) voor asielzoekers in het kader van de 'nieuwe' asielprocedure (opvangwet 12 januari 2007) is echter nog niet wettelijk geregeld voor asielzoekers die materiële opvang krijgen. Momenteel hebben de begunstigden van de opvang in het kader van de nieuwe procedure dan ook geen toegang tot de beroepsopleidingen.

De basisopleidingen van de Centra voor Basiseducatie in de Vlaamse Gemeenschap en de opleidingen "alphabétisation et cours de français pour les personnes d'origine étrangère" zijn wel toegankelijk.

ii Enkele organisaties hebben in partnerschap deze behoefte reeds behandeld en gepleit voor een beter toegankelijk en aangepast educatief aanbod. Voor meer info: Devisscher L., Asielzoekers op de arbeidsmarkt? Een gemiste kans! Vluchtelingenwerk Vlaanderen, Brussel, 2003; <http://www.vluchtelingenwerk.be/projecten/opleidingen.php>

iii Vooral in Wallonië, waar de meeste open centra in een bosrijk domein gelegen zijn, ver van het centrum van de stad.

Bad practices m.b.t. toegang tot (beroeps)opleiding en vorming:

- Ontbreken van middelen (cursusgeld, mobiliteit). Wettelijke barrières voor volwassenen voor het volgen van een 'reguliere' vorming of beroepsopleiding. Ontbreken van kinderopvang waardoor vele vrouwen de facto beperkt worden in hun mogelijkheden om cursussen te volgen.

Gemeenschapsdiensten en toegang tot betaalde arbeid

In de **open centra** verrichten de meeste deelnemers gemeenschapsdienstenⁱ (zoals voorzien in artikel 34 van de opvangwet): schoonmaken van gemeenschappelijke ruimtes, meehelpen in de keuken of in de eetzaal... Dat vinden de meeste deelnemers een *goede zaak* omdat ze dan bezig kunnen zijn en een klein beetje 'extra' inkomen hebben maar ze klagen echter wel over de *lage bedragen* die ze ontvangen. Enkele vrouwen vertellen dat ze *onderbetaald* worden voor wat ze moeten doen (bijvoorbeeld: ongeveer 1,80€ per uur voor het kuisen van gangen). We merken op dat het hier gaat om werk en taken die anders door 'gewone' werknemers aan normale Belgische lonen zou moeten worden gedaan. Bovendien betreft het vaak onaangenaam, vuil en weinig gewaardeerd werk. Zoals reeds vermeld en voorzien in de opvangwet (zie theoretisch luik), wordt (nog steeds) een *koninklijk besluit* verwacht inzake de uitvoering en de vergoedingen van de gemeenschapsdiensten. Het wetsvoorstel van 17.11.2009ⁱⁱ m.b.t. 'de toegang van vreemdelingen tot vrijwilligerswerk' is op 10 december 2009 in de plenaire Senaatsvergadering goedgekeurd. Dit maakt vrijwilligerswerk mogelijk voor de begunstigden van de opvang omdat het voorstel bepaalt dat het verrichten van vrijwilligerswerk geen basis vormt voor een machtiging of toegang tot verblijf.

Ook in de **gesloten centra** verrichten deelnemers taken tegen een *kleine vergoeding*: meehelpen opruimen in de eetzaal, leefruimtes... In sommige centra ontvangen bewoners bonnen (i.p.v. geld) waarmee ze iets kunnen kopen in 'de winkel' van het centrum. Dit vinden de deelnemers *positief* omdat ze dan 'extra's' kunnen kopen zoals bijvoorbeeld chocolade of belkaarten.

De verloning voor de gemeenschapsdiensten (zgn. 'jobs') verschilt naargelang de operator: zo 'betalen' de centra die door Fedasil beheerd worden meer dan de centra die onder het beheer van het Rode Kruis of Dienst Vreemdelingenzaken vallen. Daarnaast zijn binnen eenzelfde koepel ook verschillen naargelang het centrum en is het niet altijd duidelijk of er een uniform betaalsysteem gehanteerd wordt. Men zou zich hier de vraag moeten stellen of het te verantwoorden is dat mensen een loon ontvangen dat tientallen keren lager ligt dan het gangbare minimumloon. Het antwoord van het CEDAW-comité op deze vraag is in alle gevallen duidelijk neen.

ⁱ Artikel 34 van de opvangwet voorziet het verrichten van gemeenschapsdiensten door de begunstigden van de opvang in de collectieve opvangstructuren. Onder gemeenschapsdienst wordt elke prestatie verstaan die door de begunstigde van de opvang wordt verricht in de collectieve structuur ten voordele van de gemeenschap van de begunstigden van de opvang die in de betreffende opvangstructuur verblijven of in het kader van een activiteit die door of in samenwerking met voornoemde structuur georganiseerd wordt en die bijdraagt tot de integratie van de opvangstructuur in de lokale omgeving en waarvoor de begunstigde van de opvang een verhoging van zijn dagvergoeding uitbetaald kan krijgen.

Het verrichten van de gemeenschapsdienst wordt *niet* als een arbeidsovereenkomst of een arbeidsprestatie beschouwd en er bestaat een maximaal toegestane vergoeding die verschilt van centrum tot centrum: sommige centra hanteren een basisprestatie van ongeveer 1,90€ of 2,00€ per uur, terwijl andere centra vergoedingen van 1,25€, 1,30€ of 1,50€ hanteren.

ⁱⁱ 4-840/5- 2009/2010, Wetsvoorstel tot het toegankelijk maken van vrijwilligerswerk voor vreemdelingen, van mevr. N. Lanjri

Een deelnemer in een open centrum geeft het voorbeeld van de technische jobs die 'beter verdienen' en die voornamelijk door mannen worden ingevuld. De deelnemers geven ook meermaals aan dat het niet altijd duidelijk is op welke manier de 'jobs' toegewezen worden en volgens welke barema's deze 'jobs' of taken verloond worden. Er is duidelijk sprake van *stereotype en ongelijke 'functieclassificatie'* voor de gemeenschapsdiensten. Er wordt ook gerapporteerd dat bij het toewijzen van jobs bepaalde mensen bevoorreed/benadeeld worden. Ze klagen dat sommige bewoners 'makkelijkere' jobs krijgen of zelfs meer mogen werken op maand- of weekbasis dan anderen. Doorgaans zijn er ook te weinig jobs naargelang het aantal beschikbare kandidaten. Een ander voorbeeld is de positie van alleenstaande moeders met jonge kinderen die niet kunnen werken omdat ze hun kind(eren) nergens kunnen achterlaten en bijgevolg 'minder' inkomsten kunnen genereren. Deze *ongelijke toegang* tot de gemeenschapsdiensten in de open centra is strijdig met artikel 34 van de opvangwet en met het gelijkheidsbeginsel.

Sommige deelnemers geven ook aan dat de *kwaliteit van de schoonmaakproducten* zeer slecht is waardoor het resultaat ook niet goed is. Niet in alle centra wordt toegezien op de (kwaliteit van de) uitvoering van de gemeenschapsdiensten d.m.v. een controlelijst.

De wil om buiten het centrum te werken (in loondienst) is significant aanwezig bij de deelnemers. Dit zou de bewoners - die reeds lange tijd in een collectief centrum verblijven - een *nuttige dagbesteding* kunnen opleveren. Bovendien kan dit de bewoners beter voorbereiden op zowel hun integratie in de Belgische samenleving, dan wel hun terugkeer (zie hoger). Dit is echter niet toegelaten in België ondanks *artikel 11 van de Europese Opvangrichtlijn* die de lidstaten toestaat om asielzoekers na een bepaalde termijn toegang te verlenen tot de arbeidsmarkt. De Belgische regeling m.b.t. de toegang tot de arbeidsmarkt was tot voor kort strijdig met artikel 11 van de EU-opvangrichtlijn. Sinds 12/1/2010ⁱ mogen sommige asielzoekers na 6 maanden asielprocedure werken. Zij kunnen een arbeidskaart C krijgen waarmee ze bij elke werkgever kunnen gaan werken, zolang hun asielprocedure verder loopt. Er is nog geen regeling voor de combinatie tussen materiële opvang en loon.

Good practices m.b.t. gemeenschapsdiensten en toegang tot betaalde arbeid:

- **Open centra:**
 - Fietsenverhuur: verdeling van fietsen als gemeenschapsdienst

Bad practices m.b.t. gemeenschapsdiensten en toegang tot betaalde arbeid:

- **Open en gesloten centra:**
 - Onderbetaalde gemeenschapsdiensten (minder dan PWA/dienstencheques).
- **Open centra:**
 - Onbetaalde arbeid verrichten als straf.
 - Reproductie van seksestereotype arbeidssegregatie: technische, hoger betaalde jobs vooral voor mannen; kuiswerk voor vrouwen en onbetaalde zorgarbeid (gratis kinderopvang, zelf te organiseren).
 - Wettelijke barrières waardoor geen toegang tot betaalde arbeid in loondienst.

ⁱ KB 22/12/2009 tot wijziging van KB arbeidskaarten 9/6/1999

Contacten met buurtbewoners en organisaties

Zoals vermeld organiseren de meeste **open centra** (sport)activiteiten (vnl. voor mannen) in samenwerking met (buurt)verenigingen of stellen ze op regelmatige tijdstippen hun infrastructuur (speeltuin) open voor de plaatselijke jeugdorganisaties. Dit past binnen de opzet van de opvangwet, artikel 52 dat 'de integratie van collectieve opvangstructuren in de lokale omgeving' omschrijft d.m.v. de *organisatie van buurtinitiatieven*.ⁱ Een aantal bezochte centra hebben ook een eigen *buurtwerking* om contacten te leggen met buurtverenigingen voor de organisatie van activiteiten. Uit de gesprekken met centrumverantwoordelijke(n) en/of personeel blijkt dat deze samenwerking met organisaties of (buurt) bewoners *beperkt is*, omwille van o.a. een tekort aan budget, maar ook omwille van een gebrek aan een genderbeleid dat de samenwerking met vrouwen(organisaties) kan stimuleren. In de praktijk blijkt zowat exclusief te worden samengewerkt met kinder- en jongerenwerkingen en 'mannelijke' sportclubs.

Contacten met externe organisaties worden ook omschreven in het KB voor **gesloten centra** onder '*De werking van niet-gouvernementele en andere organisaties binnen de centra*' (Artikelen 69 tem 74). Artikel 73 van dit KB stelt dat externe organisaties en individuen onder de bepaalde voorwaarden een werking kunnen opstarten binnen een centrum.ⁱⁱ Zo voorziet artikel 74 ook dat de centrumdirecteur beroep kan doen op gespecialiseerd personeel dat niet tot de Dienst Vreemdelingenzaken behoort voor het organiseren van activiteiten. Op basis van deze artikelen heeft totnogtoe *geen enkele ngo voorgesteld om activiteiten te organiseren in de bezochte centra*. De centrumverantwoordelijken geven aan dat enkele ngo's regelmatig de centra bezoeken voor gesprekken met bewoners, maar dat dit aantal zeer gering is. In één bepaald centrum betreurt de centrumverantwoordelijke dat ze bijna van geen enkele ngo bezoek krijgen en dat ze dat eigenlijk wel willen. Een ngo-medewerker die de gesloten centra bijna wekelijks bezoekt, laat weten dat het aantal gesprekken met de bewoners steeds daalt, ondanks de grote tevredenheid van de bewoners over deze gesprekken. De medewerker wijt dit probleem aan de slechte bekendmaking van hun bezoekmomenten. Over deze bezoeken van ngo's zijn de deelnemers positief omdat ze dan mensen van buiten het centrum ontmoeten en met hen kunnen praten. Maar ze geven wel aan dat ze weinig op de hoogte zijn van wanneer en wie/welke organisatie er komen.

i Artikel 52 voorziet dat de collectieve opvangstructuren buurtinitiatieven organiseren met behulp van subsidies die door het Agentschap toegekend worden.

Onder een buurtinitiatief wordt een activiteit bedoeld die tot doel heeft de collectieve opvangstructuur in de omgeving te integreren en een positief beeld te scheppen van het opvangbeleid voor asielzoekers in de samenleving.

Doelstellingen van een buurtinitiatieven:

- 1° integratie van de collectieve opvangstructuur in haar lokale omgeving;
- 2° correcte informatie verschaffen inzake de werking van de collectieve opvangstructuur;
- 3° sensibilisatieacties bevorderen met betrekking tot de opvang van asielzoekers.

ii Deze voorwaarden zijn:

- 1° onder werking wordt verstaan: de organisatie van activiteiten ten behoeve van bewoners, op een regelmatige basis en op professionele wijze;
- 2° de activiteiten mogen niet ontwikkeld worden in strijd met de wetgeving met betrekking tot de gesloten centra en de vreemdelingenwetgeving;
- 3° een jaarlijks werkingsplan dient aan de Minister te worden voorgelegd;
- 4° de organisatie dient garanties te bieden inzake continuïteit van de werking;
- 5° de activiteiten moeten plaatsvinden in samenspraak met de centrumdirecteur;
- 6° de werking van de betrokken organisatie wordt jaarlijks geëvalueerd.

Good practices m.b.t. contacten met buurtbewoners en organisaties:

- **Open centra:**
 - Samenwerking met externe organisaties, buurt-, sport- en vrouwenverenigingen voor de organisatie van allerlei initiatieven voor vrouwen.
 - Een externe vereniging organiseert praatgroepen met vrouwen en mannen in het centrum.
- **Gesloten centra:**
 - Bezoekers (ngo's) voor gesprekken met bewoners.

Bad practices m.b.t. contacten met buurtbewoners en organisaties:

- **Open centra:**
 - In sommige centra worden bezoekers van de bewoners niet in het centrum toegelaten of slechts in de bezoekersruimte.
- **Gesloten centra:**
 - Onvoldoende aankondiging/bekendmaking van bezoekers (ngo of andere organisaties).

Basisbehoeften: slaapruimtes, sanitair, voeding en kledij

Zoals toegelicht (in het theoretische luik) voorziet de opvangwet *materiële hulp*ⁱ aan bewoners van collectieve opvangcentra gedurende de hele asielprocedure. Ook het KB voor de gesloten centra vermeldt deze hulp (artikelen 76, 79, 83). Onder materiële hulp valt o.a. het aanbod van slaapruimtes, sanitair, voeding en kledij.

Algemene bevindingen m.b.t. de kwaliteit, de inrichting en de benutting van de gebouwen waar deze hulp wordt verschaft, hebben we reeds hierboven omschreven onder '*algemene infrastructuur en menswaardig leven*'. Ook bij de algemene bevinding m.b.t. 'de eerbiediging van het privéleven' zijn deze basisbehoeften - beknopt - aan bod gekomen. De conclusies zijn o.a. dat het KB inzake de normen voor de kwaliteit en de infrastructuur en de controle ervan voor de open centra (artikel 17 van de opvangwet) nog niet genomen is en dat aan de (niet-bindende) minimumnormen m.b.t. materiële omstandigheden niet altijd wordt voldaan. In wat volgt geven we een meer gedetailleerd overzicht van de bevindingen m.b.t. de zgn. basisbehoeften: slaapruimtes, sanitair, voeding en kledij voor vrouwen in de asielopvangcentra.

Slaapruimtes

In de meeste open en gesloten centra vertellen deelnemers dat ze met *te veel personen* een slaapkamer/zaal delen. In één gesloten centrum bijvoorbeeld staan 18 stapelbedden in een slaapruimte zonder enige privacy, wat ook door EU mensenrechtencommissaris Hammarberg wordt aangeklaagd in zijn verslag over de gesloten centra.ⁱⁱ Daarnaast vinden de deelnemers de slaapkamers *te klein* voor het aantal (stapel)bedden die er staan. Volgens hen zouden *maximum vier tot zes* vrouwen op een slaapkamer mogen verblijven in kleinere kamers, wat overeenkomt met de (niet-bindende) minimumnormen van Fedasil. Alleen op een kamer liggen vinden de deelnemers geen goed idee. Ze vinden het aangenamer om andere vrouwen in de buurt te hebben waarmee ze goed kunnen opschieten, tenzij ze nood hebben om alleen te zijn. In de meeste centra zijn *geen individuele kamers* beschikbaar, buiten de ongezellig ingeklede 'afzonderingsruimtes' in enkele centra.

In de meeste slaapruimtes staan kleine en verouderde *stapelbedden*, die meestal ook *te dicht bij elkaar* staan (gebrek aan privacy) zonder enige vorm van afscheiding. Daarom gebruiken sommige deelnemers – die beneden in een stapelbed slapen – lakens of dekens als afscheiding.

Naast de *beschikbare ruimte*, het *aantal bewoners* en de *indeling van de kamers* zijn er nog een aantal andere elementen die een belangrijke impact hebben op de levenskwaliteit in de slaapruimtes. Zo geven een aantal deelnemers aan dat ze het vervelend vinden dat hun deur *niet op slot* kan en dat de slaapruimtes *onvoldoende verlucht* kunnen worden. Omdat ze met meerdere personen een kamer delen, dienen ze immers rekening te houden met andere bedtijden e.d.

i Materiële hulp:

- onderdak, maaltijden, kleding;
- medische, sociale en psychologische begeleiding;
- toekenning van een dagvergoeding ;
- uitvoering en vergoedingen van gemeenschapsdiensten;
- toegang tot juridische bijstand;
- toegang tot bepaalde diensten, zoals de tolkdienst;
- toegang tot opleidingen;
- toegang tot een programma voor vrijwillige terugkeer.

ii European Commission, Report by the Council of Europe commissioner for Human Rights, Thomas Hammarberg, on his visit to Belgium 15-19 December 2008. Strasbourg, June 2009.

Zoals reeds vermeld, zijn de slaapruimtes voor vrouwen *in weinig open centra gegroepeerd per gang, verdieping, vleugel of per blok*. In familieruimtes waar kinderen en ouders in eenzelfde kamer slapen, gebruikt men amper (vaste of verplaatsbare) *tussenwanden* ter bescherming van de privacy van het gezin en/of de bescherming van het kind. Nochtans behoort de maatregel van tussenwanden tot de (niet-bindende) minimumnormen van Fedasil.

Eigen bezittingen kunnen bewoners opbergen in een *eigen kast* maar *niet iedereen beschikt daarover*. In sommige centra vertellen deelnemers dat ze het spijtig vinden dat het verboden is om de eigen (elektronische) voorwerpen bij te houden of enkel te gebruiken op de kamer. Enkele deelnemers in de gesloten centra geven ook aan dat ze het onrechtvaardig vinden dat er een verbod is om de volledige bagage (kledingstukken en persoonlijke stukken) bij te houden op de kamer. De centrumverantwoordelijken hanteren deze maatregel om de veiligheid van de (mede)bewoner te verzekeren.

Good practices m.b.t. slaapruimtes:

- **Open centra:**
 - Individuele kamer voor alleenstaande vrouwen met jonge kinderen.
 - Kamers met max. 4 personen.

Bad practices m.b.t. slaapruimtes:

- **Open en gesloten centra:**
 - Slaapkamers met een groot aantal vrouwen delen (bijvoorbeeld: meer dan 10 personen) verloopt niet altijd vlot: andere slaaptijden, de psychische toestand en onzekerheid, gebrekkige infrastructuur. Ander voorbeeld: 16 stapelbedden per slaapzaal, zonder enige vorm van afscheiding. Soms ook te kleine gezinskamers.
 - Kamercontroles/appèls zonder aankondiging (op de deur kloppen) of met voorafgaande toestemming.
- **Open centra:**
 - Gemengde (v/m) gangen en blokken zijn soms storend en onveilig, vooral 's nachts. Donkere, schaars verlichte terreinen/paden binnen het domein.
 - Ouders en kinderen slapen in dezelfde ruimte zonder enige afscherming met behulp van wanden of chambrettes.

Sanitair

Het *onderhoud* van sanitaire voorzieningen die frequent worden gebruikt, is *niet evident* omwille van het grote aantal bewoners die deze faciliteiten dagelijks delen. In sommige bezochte open centra is het sanitair *in goede staat en hygiënisch* maar in de meeste centra zijn de douches en wc's erg *verouderd, onhygiënisch* en *in slechte staat*. Naast de *geurhinder* omwille van o.a. slechte riolering en verluchting, is er in sommige centra ook een zichtbare *aantasting van het sanitair* (o.a. douches en babybadjes) door schimmel, vochtplekken en ongedierte.

In sommige centra is het *aantal sanitaire voorzieningen beperkt* in vergelijking met het aantal bewoners van de centra: niet alle bezochte open centra beantwoorden aan de minimumnorm (van Fedasil) van 'één toilet en één douche per acht bewoners'. De deelnemers klagen dit ook aan, naast andere tekortkomingen zoals de *beperkte openingsuren* van de douches, de *niet-afsluitbare deur*, de *gebrekkige spreiding van de douches* in het gebouw, de *onmogelijkheid om zelf de temperatuur en de kracht van de waterstraal te regelen*... Ook de *scheiding van het sanitair* voor vrouwen en mannen is in sommige centra niet optimaal. Positief is de aanwezigheid van een soort wastafel voor baby's in de meeste centra, maar de kwaliteit en de netheid ervan zijn echter zeer minimaal.

In één gesloten centrum is de *dagelijkse toegang tot de douches* (artikel 78 KB gesloten centra) niet mogelijk omwille van infrastructurele en organisatorische redenen. Deelnemers geven aan dat ze deze regeling vervelend vinden.

In alle centra krijgen bewoners een *basis sanitair pakket* voor hun persoonlijke hygiëne met producten zoals een handdoek, een washandje, shampoo, douchegel en/of zeep, maandverband voor vrouwen... Vooral over deze laatste zijn de meeste deelnemers niet positief omdat ze de *kwaliteit van de maandverbanden beneden alle peil* vinden. Een ander minpunt hierbij is volgens de deelnemers de afwezigheid van verzorgingsproducten zoals crèmes, lotions voor de huid. Ze vertellen dat ze als vrouw daar veel nood aan hebben, om zich beter in hun vel te voelen.

Deze *sanitaire pakketten* worden in principe gratis aangeboden en aangevuld omdat het fundamentele noden zijn (cfr. materiële hulp). Sommige centra slagen erin om goede regelingen te hanteren voor het aanvullen en aanbieden van bepaalde producten door rekening te houden met de noden en de vragen van de bewoners. Dit vergroot op zijn beurt de tevredenheid over de manier waarop men met deze pakketten omgaat, en dit zowel bij de centrumverantwoordelijke(n) als bij de bewoners. In één open centrum echter dienen bewoners hiervoor een klein bedrag te betalen indien ze hun pakket willen aanvullen, wat indruist tegen het basisprincipe van gratis materiële hulpverlening (zoals omschreven in de opvangwet en het KB voor de gesloten centra).

Good practices m.b.t. het sanitair:

- **Open centra:**
 - Het aanbod van verzorgingsproducten zoals crèmes, lotions voor de huid.
 - Goede regelingen voor het aanvullen en aanbieden van bepaalde producten van de sanitaire pakketten door rekening te houden met de noden en de vragen van de bewoners.
 - Per kamer (van 4 personen) een eigen douche en wc. Deze kamers worden gegroepeerd per 'foyer' met een gezamenlijke keuken.

Bad practices m.b.t. het sanitair:

- **Open centra:**
 - Slecht onderhoud en/of slechte kwaliteit, slechte staat van de sanitaire voorzieningen (douches, babybadjes, toiletten): verouderd, beschimmeld, onhygiënisch, stinkende afvoeren, gevaarlijk gladde vloeren.
- **Gesloten centra:**
 - Geen mogelijkheid om zich dagelijks te wassen, slechts 3 keer per week, wegens infrastructurele en organisatorische tekorten.

Voeding

Tijdens het veldwerk benutten alle deelnemers aan de focusgroep, en dus ook de niet-bewoners (van het onderzoeksteam), de gemeenschappelijke middagmaaltijd. Zodoende kunnen we in de centra zelf ook proeven van het middagmaal van die dag. Bijna alle maaltijden zijn doorgaans van een redelijk niveau. In één centrum is de portie echter merkkelijk klein. De meeste deelnemers hebben echter opmerkingen over de maaltijden die ze er dagelijks krijgen: *te veel brood, te veel rijst/aardappelen, te kleine porties bij lekker eten, te grote porties bij slecht eten, (minder) sterk gekruid, te weinig fruit, te eenzijdig, niet gediversifieerd aanbod, zelden aangepast aan de behoeften van kinderen en zwangere vrouwen, niet altijd volwaardige vegetarische maaltijden en/of 'koosjer' of 'halal' vlees beschikbaar...* Ze zijn zich wel van bewust van de onmogelijkheid om aan ieders wensen of smaakvoorkeuren te beantwoorden aangezien de bevolking van de centra zeer verscheiden is. Ze reiken wel oplossingen aan (zie verder) om dit deels te ondervangen.

De eetzaal in sommige centra hebben een *zeer slechte akoestiek* en worden daarbij ook gebruikt als dagzalen waar de televisie permanent opstaat. Deze combinatie met een overvolle eetzaal leidt tot extreme *geluidsoverlast*, waardoor vooral gezinnen met kinderen moeilijkheden ondervinden omdat ze snel afgeleid worden en zich in die omgeving niet altijd op hun gemak voelen. Enkele deelnemers met kinderen klagen over dit probleem en vertellen dat de tijd die ze krijgen om te eten daardoor niet volstaat.

Sommige centra proberen ook te luisteren naar de meningen van de bewoners over het eten: in één bepaald open centrum hebben de centrumverantwoordelijken de klachten van de bewoners m.b.t. het eten onderzocht en is men veranderd van cateringbedrijf.

Een oplossing voor de ontevredenheid over de maaltijden zien de deelnemers in de *mogelijkheid om zelf te koken*. In de centra waar bewoners zelf kunnen koken, is de *tevredenheid en het enthousiasme hierover zeer groot en ook zichtbaar*. Ze vertellen dat ze zich daardoor veel beter voelen in het centrum, temeer omdat ze dan het gevoel krijgen dat ze op zelfstandige basis kunnen zorgen voor zichzelf of voor hun gezin. Koken behoort bovendien tot één van de meest favoriete activiteiten bij de deelnemers, vooral wanneer ze de kans krijgen om traditionele gerechten klaar te maken. Ook de meeste centrumverantwoordelijke(n) bevestigen deze positieve impact maar vertellen daarbij dat dit niet overal mogelijk is omwille van *infrastructurele beperkingen*. Eén centrum speelt daar creatief op in door de bewoners de mogelijkheid te bieden om één à tweemaal per maand 'eigen' streekgerechten te bereiden. In een centrum waar *kookfornuizen* ter beschikking zijn, blijkt *het aantal te beperkt*, waardoor ruzie (over wie eerst mag koken) en vooral veel onderhuidse spanningen en stress ontstaan tussen bewoners. In een ander centrum staat een prefab keuken maar deze mocht al lang niet gebruikt worden wegens een defecte afzuigkap.

Good practices m.b.t. de voeding:

- **Open centra:**
 - De mogelijkheid om zelf te koken.
 - Aanwezigheid van een winkeltje waar bewoners ingrediënten kunnen kopen en zelf kunnen koken. Wekelijks krijgen bewoners punten om inkopen te doen.
 - Bij gebrek aan plaats in het gebouw: een keuken in een container die uitgerust is met het benodigde materiaal.
 - Op verzoek van de bewoners veranderd van cateringbedrijf: rekening houden met de mening van de bewoners rond de kwaliteit van het eten.

Bad practices m.b.t. de voeding:

- **Open en gesloten centra:**
 - Geen gelegenheid tot individueel koken, of te weinig bekkens/fornuizen voor een te grote groep.

Kledij

In bijna alle bezochte opvangcentra bestaan er 'vestiaires' waar bewoners kledij kunnen kopen tegen een lage prijs. Het aanbod bestaat uit schenkingen en giften: vnl. tweedehands kleren voor heel het gezin, met uitzondering van enkele centra waar nieuw ondergoed wordt aangekocht en meestal gratis wordt aangeboden. Deelnemers vertellen dat de meeste kleren van slechte kwaliteit zijn. Daarbij vinden ze de stukken te duur in verhouding met het zakgeld dat ze ontvangen (bijvoorbeeld: 3 € voor een trui).

Het systeem van 'vestiaires' verschilt van centrum tot centrum: gratis/betalend, beperkt/onbepaald aantal stukken per beurt... Enkele centra hanteren hiervoor een puntensysteem waarmee bewoners een beperkt aantal kledingsstukken kunnen halen. Door dit systeem hebben sommige deelnemers met schoolgaande kinderen soms te weinig kleren omwille van het beperkte aantal stukken die ze maandelijks kunnen krijgen. Er is dus geen gediversifieerde reglementering rond het aanbod van kleren die bewoners kunnen verkrijgen.

Opvallend is de invulling van het begrip ondergoed: onderbroeken en kousen. Bijna geen enkel centrum stelt bh's ter beschikking van de vrouwen, behalve één centrum dat enkele tweedehands bh's in voorraad heeft. De centrumverantwoordelijke(n)/medewerker(s) vertellen dat daar geen vraag naar is en er daarom nog nooit aan gedacht hebben. Daarnaast beschikken weinig centra over (tweedehands) kledij voor zwangere vrouwen omdat die niet vaak worden geschonken.

Het wassen van kledij is in de meeste centra een vorm van gemeenschapsdienst waarbij bewoners de was doen voor medebewoners. In andere centra kunnen bewoners zelf hun was doen in de waszaal. De meeste deelnemers vertellen dat het *beperkt aantal wasmachines* veelal leidt tot *lange wachtrijen*, kapotte wasmachines (door herhaaldelijk gebruik) en de *onmogelijkheid om de was te sorteren* volgens de kleur. Op de vraag of de bewoners niet de behoefte hebben om hun was te sorteren en in aparte wasmachines te wassen, vertelt een medewerker zeer simplistisch dat de bewoners dat niet kennen. De lange wachtrijen gelden volgens de deelnemers bovendien soms ook voor het gebruik van het strijkijzer, het fornuis, de koelkast...

Voor het wassen van lakens en dekens doen bijna alle centra beroep op een wasbedrijf.

Bad practices m.b.t. de kledij:

- **Open en gesloten centra:**
 - Geen aanbod van bh's. Weinig/geen aanbod van (tweedehands) kledij voor zwangere vrouwen.

Medische, psychologische en maatschappelijke hulpverlening

Artikel 17 van de Europese opvangrichtlijn stelt dat de *individuele behoeften* van de asielzoeker moeten geëvalueerd worden. Concreet houdt dit artikel in dat men moet nagaan (evalueren) welke de *specifieke behoeften* zijn van de begunstigde van de opvang, om te kunnen achterhalen of de begeleiding die hij/zij krijgt tegemoet komt aan die behoeften. Het KB m.b.t. deze evaluatieⁱ stelt dat bij de eerste evaluatie onmiddellijk moet worden gepeild naar *eventuele specifieke kwetsbaarheden*, zoals personen die het slachtoffer zijn geworden van folteringen of andere vormen van psychisch, seksueel of fysiek geweld. Deze bepaling is omgezet in Belgisch recht (artikel 22 in de opvangwet) voor wat betreft de open centra, maar niet voor de gesloten centra.

Bij aankomst in het centrum volgt de bewoner een *intake procedure*. De organisatie hiervan (sociale intake, administratieve intake, medische intake,...) verschilt naargelang het centrum. Voor de *medische intake* gaan bewoners langs bij de medische dienst. Zowel de deelnemers als de centrumverantwoordelijke(n) laten verstaan dat tijdens deze intake *niet gepeild wordt naar de confrontatie met (seksueel) geweld in het land van herkomst of tijdens de vlucht*. Voor slachtoffers van geweld is het uiteraard niet evident om hierover openlijk te praten maar om tegemoet te komen aan de specifieke behoeften van deze kwetsbare groepen is deze informatie essentieel.

Volgens sommige verantwoordelijken van de open centra is deze *individuele begeleiding en de individueel aangepaste hulpverlening* zoals omschreven in de opvangwet niet altijd mogelijk wegens het *personeelstekort*. Ook een uitvoerige intake procedure waar bewoners voldoende informatie kunnen krijgen m.b.t. hun rechten en plichten in het centrum zou door *personeelstekort* en *tijdsgebrek* onmogelijk zijn. Daarnaast dienen in de meeste centra de medewerkers niet enkel in te staan voor de maatschappelijke begeleiding, maar ook voor *andere taken* zoals animatie, verdeling van maaltijden... Uit onze rondvraag blijkt ook dat *het aantal personeelsleden én het budget per bewoner verschillen naargelang de opvangorganisator*. De meeste centrumverantwoordelijke(n) zijn hiervan op de hoogte en vertellen dat ze hierover niet zelf beslissen. Een centrumdirecteur merkt op dat bepaalde centra met minder personeel erin slagen een betere werking te realiseren in vergelijking met centra die een grotere bezetting hebben.

De meningen van de deelnemers over de **medische hulpverlening** in de opvangstructuren zijn niet positief, en dit vooral in de gesloten centra.ⁱⁱ Veelgehoorde klachten handelden over: *ontoereikende hulp, ontevredenheid over de aard en de organisatie ervan, lange wachttijden, oppervlakkige controles, de afwezigheid van arts(en) bij momenten, op voorhand moeten inschrijven voor een consultatie bij de dokter, niet weten of begrijpen waarom men geen medicamenten voorgeschreven krijgt, geen vertrouwensrelatie met de verplegers...*

ⁱ Het KB van 25 april 2007 tot bepaling van de nadere regels van de evaluatie van de individuele situatie van de begunstigde van de opvang. (B.S. 07/05/2007)

ⁱⁱ Dezelfde bevinding vindt men ook terug in het rapport van Europees mensenrechtencommissaris T. Hammarberg: European Commission, Report by the Council of Europe commissioner for Human Rights, Thomas Hammarberg, on his visit to Belgium 15-19 December 2008. Strasbourg, June 2009. Hierin stelt Hammarberg dat de levensomstandigheden en de toegang tot medische hulp in sommige gesloten centra ontoelaatbaar zijn en verbeterd moeten worden. Bovendien adviseert hij de herziening van de huidige praktijk van speciale regimes in gesloten centra. Hij verwijst hierbij naar het strikte groepsregime in sommige gesloten centra.

In de gesloten centra vertellen een aantal deelnemers dat ze medicatie nemen maar niet weten waarom. Ze denken dat het kalmeringsmiddelen zijn waardoor ze heel slapeloos en lusteloos worden. De rapporten van de Federale ombudsman over de werking van de centra en zijn evaluatierapport over de medische zorgverlening in de gesloten centra in België bevestigen deze *algemene ontevredenheid* over de aard van de medische zorg.ⁱ Sommige deelnemers, vooral in de open centra, vertellen dat ze *heel tevreden* zijn over de medische begeleiding die ze krijgen.

Andere drempels in de context van hulpverlening zijn volgens de deelnemers de *taal- en communicatieproblemen* en dat ze *niet* altijd bij de dokter *durven* gaan. In het geval van taalproblemen worden vaak medebewoners gevraagd om te tolken. In sommige gevallen worden mannelijke bewoners gevraagd om te tolken voor vrouwelijke bewoners in medische kwesties.

Good practices m.b.t. medische begeleiding:

- **Open en gesloten centra:**
 - Samenwerking met externe organisaties over seksuele en reproductieve rechten en gezondheid, bijvoorbeeld: GAMS, Sensoa.

Bad practices m.b.t. medische begeleiding:

- **Gesloten centra:**
 - Grote ontevredenheid en wantrouwen over de medische hulpverlening: lange wachttijden,...
 - Onefficiënte aanpak van taal- en communicatieproblemen en andere drempels

Zoals vermeld (in het theoretische luik), geeft de opvangwet de **maatschappelijke begeleiding** - en dus de *maatschappelijke werkers* - in de opvangcentra een grote en belangrijke rol. Artikel 31 van de wet stelt dat de asielzoeker recht heeft op een *geïndividualiseerde en permanente maatschappelijke begeleiding* verstrekt door de *maatschappelijke werker*. Ook een *sociaal dossier* wordt actueel gehouden door de maatschappelijke werker.

De deelnemers in de open centra vinden de *begeleiding van de maatschappelijke werkers of sociaal assistenten* erg belangrijk. De meesten vertellen dat ze *tevreden* zijn over deze hulp. Voor enkele deelnemers is er zelfs een goede vertrouwensband met deze hulpverleners die hen een zekere steun boden. Sommige deelnemers echter vinden dat de maatschappelijke werkers *te veel opdrachten* krijgen en bijgevolg *niet genoeg tijd* hebben voor hen. De opvangwet kondigt een KB aan m.b.t. de kwalificaties van de maatschappelijke werker dat meer concrete regels zal vastleggen - en dus een oplossing kan bieden voor deze obstakels-, maar dit KB zou wegens – voor ons - onbekende redenen afgevoerd zijn.

i Over de beperkingen van de toegang tot gezondheidszorg van asielzoekers in de EU, zie een Deense studie uit 2004: M. Norredam, A. Mygind & A. Krasnik, 'Access to health care for asylum seekers in the European Union: a comparative study of country policies', Eur J. Public Health, 2005, 16: 285-289

Over de gezondheid van asielzoekers, zie een recente Zwitserse epidemiologische studie: A. Bischof, M. Schneider, K. Denhaerynck & E. Battegay, 'Health and ill health of asylum seekers in Switzerland: an epidemiological study', Eur J. Public Health, 2009, 19: 59-64; N. Verbruggen (ed.), 'Health Care for Undocumented Migrants: Germany, Belgium, the Netherlands, United Kingdom. Brussel, Platform for International Cooperation Undocumented Migrants (PICUM), 2001

In sommige opvangcentra ontvangen de deelnemers *weinig of geen informatie* over externe (hulp) organisaties die werken rond asiel en migratie. Slechts enkele deelnemers waren op de hoogte van het bestaan van ngo's die hen kunnen helpen bij juridische vragen e.a.

In de gesloten centra staat de *maatschappelijke assistent(e)* in voor de maatschappelijke begeleiding van de gedetineerden. De meeste deelnemers geven aan dat *de wachttijd tussen de vraag en het uiteindelijke gesprek met de assistenten soms zeer lang duurt* en dat het *vertrouwen in de assistenten* – net zoals bij de verplegers – *niet groot* is. Dit wordt wellicht veroorzaakt door de *diverse rollen en taken* die de maatschappelijke assistenten moeten vervullen. Bijvoorbeeld de rol van de maatschappelijke assistent als 'terugkeerfunctionaris' veroorzaakt misverstanden en leidt tot wantrouwen. Daarnaast vertellen de deelnemers dat ze *veel vragen hebben over hun opsluiting*. Ze weten dat ze niet op het Belgische grondgebied mogen blijven, maar begrijpen niet waarom dat niet kan. De informatie en communicatie hieromtrent vinden ze zeer gebrekkig en dat veroorzaakt bij hen veel ongenoegen. Ook dit is o.a. te wijten aan de veelheid aan opdrachten van maatschappelijke assistenten en de moeilijkheid om onafhankelijk advies te geven. Een vaststelling die ook door Hammarberg gemaakt is.ⁱ

Good practices m.b.t. maatschappelijke begeleiding:

- **Open centra:**
 - Duidelijke en zichtbare informatieverstrekking over ngo's, hulporganisaties, asielinstanties, klachtenprocedure, in de vorm van affiches, brochures en mondelinge toelichtingen. Het louter afficheren van informatie en activiteiten is geen voldoende communicatiemiddel omwille van verschillende barrières: taal, analfabetisme, geen gewoonte om informatie via ad valvas berichtgeving in te winnen, nood aan persoonlijke briefing en aanmoediging.

Bad practices m.b.t. maatschappelijke begeleiding:

- **Open en gesloten centra:**
 - Onvoldoende tot geen aandacht voor gender, beeldvorming, interculturele communicatie in de opleiding van maatschappelijke werkers/sociaal assistenten. KB (opvangwet) m.b.t. kwalificaties van de maatschappelijke werker dat maar concrete regels zal vastleggen, nog niet aangenomen.
 - In sommige centra: onvoldoende tot geen informatie over externe (hulp)organisaties op het terrein van asiel en migratie.
- **Gesloten centra:**
 - Veelheid aan opdrachten van maatschappelijke assistenten: meerdere rollen, ook terugkeerfunctionaris, leidt tot misverstanden, wantrouwen en de moeilijkheid om onafhankelijk advies te geven.

De centra bieden **psychologische begeleiding** aan de bewoners (artikel 30 van de opvangwet, artikelen 3 en 6 van het KB gesloten centra). De *nood aan psychologische bijstand is zeer hoog* waar de omkadering ervan verschilt van centrum tot centrum. In alle centra zijn er duidelijke tekenen van *psychologische stress* onder de deelnemers. Slechts enkele deelnemers geven aan dat ze reeds een gesprek gehad hebben met de psycholoog. Enkele andere vrouwen hebben deze stap niet gezet omdat de psycholoog een man is en zij niet gewend zijn om met onbekende mannen te spreken. Voor wat betreft individuele psychologische consultatie is er ook een enorme *taalbarrière*. Voor sommige psychische of psychiatrische problemen bij

ⁱ European Commission, Report by the Council of Europe commissioner for Human Rights, Thomas Hammarberg, on his visit to Belgium 15-19 December 2008. Strasbourg, June 2009

asielzoekers is het vinden van een hulpaanbod moeilijk, soms zelfs onmogelijk.ⁱ Daarom doen de meeste centra de laatste jaren beroep op externe expertise voor de opvang van bewoners met zwaar psychische of psychiatrische problemen, zoals het project *Carda* (Centre d'Accueil Rapproché pour Demandeurs d'Asile) en een recent initiatief van de Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ) m.b.t. de opname van illegalen en asielzoekers uit gesloten centra in bepaalde psychiatrische ziekenhuizen.ⁱⁱ

Vooraf in de gesloten centra is de *stress* die verbonden is aan *de detentie* en *de vrijheidsberoving* merkbaar bij de deelnemers. Ze spreken hierover tijdens het groepsgesprek en getuigen van de psychologische moeilijkheid om hun vrijheidsberoving te verdragen omdat ze in een sfeer van voortdurende onzekerheid en angst leven om gerepatriëerd te worden. Het rapport van de ombudsman m.b.t. de medische zorgverlening in de gesloten centra in Belgiëⁱⁱⁱ bevestigt dit ook. Hierin staat ook vermeld dat meer dan de helft van de medische klachten van *psychosomatische aard* zijn en dat er een hoog percentage van zelfverminking, poging tot zelfmoord en agressie bestaat. Ook andere onderzoeken^{iv} bevestigen dit probleem van *psychische klachten* ten gevolge van de *detentie*, *de onzekerheid over de toekomst*, *het groeps- en gevangenisregime*, *de duur van de detentie*...

Bewoners van de open centra hopen na verloop van tijd (vier maanden, zoals vermeld in de opvangwet) het opvangcentrum te kunnen verlaten en door te stromen naar een (meer) individuele opvangstructuur. Indien dit niet gebeurt en het verblijf in het collectieve opvangcentrum veel langer duurt, begint dit te wegen en vertonen bewoners steeds meer *psychosomatische klachten*. Ook hier speelt de rol van *de duur van de opvang* in het centrum een grote rol in het welzijn van de bewoners in de open centra.

Naast de aanwezigheid van de (*externe*) *psycholoog* in alle centra waar alle bewoners terecht kunnen voor individuele gesprekken, organiseren sommige centra ook *gezamenlijke activiteiten zoals groepsgesprekken* voor bewoners (al dan niet m/v apart) om over deze (psychische) klachten te spreken. In de bezochte centra vinden deze praatgroepen echter niet meer plaats omwille van het *gebrek aan personeelsleden en tolken*. De centrumverantwoordelijke(n) geven aan dat ze dergelijke activiteiten wensen te organiseren maar niet kunnen wegens het personeelstekort en de *taaldrempel*. Bij de deelnemers is de *wil om hieraan deel te nemen* en de *tevredenheid na verloop van de focusgroepen enorm groot*. Alle deelnemers vertellen dat ze veel voldoening hebben gehad aan het focusgroepsgesprek en hebben dit ook zo meegedeeld aan de centrummedewerkers. De nood om te praten met anderen, ook met mensen van buiten het centrum is enorm groot bij de deelnemers.

Good practices m.b.t. psychologische begeleiding:

- **Open centra en gesloten centra:**
 - De meeste centra doen een beroep op externe expertise voor de opvang van bewoners met zwaar psychische of psychiatrische problemen, zoals het project *Carda* (Centre d'Accueil Rapproché pour Demandeurs d'Asile). *Carda* is een open opvangproject dat i.s.m. Fedasil asielzoekers uit de federale centra en de centra van de partners opvangt die lijden aan psychische/mentale stoornissen waarvoor geen opname in de psychiatrie vereist is. Personen die herstellen na een verblijf in een psychiatrische afdeling van een ziekenhuis worden er ook behandeld. Bewoners krijgen specifieke medische en psychologische begeleiding. Ze kunnen zelf kiezen voor de tijdelijke opvang in *Carda*, op advies van de geneesheer of de medische dienst.

i Rode Kruis Vlaanderen, Croix-Rouge de Belgique, Fedasil, Onderzoek naar psychosociale en therapeutische hulpverlening aan asielzoekers. maart 2004

ii In: De Huisarts, Psychiatrie opent deuren voor asielzoekers, 15 oktober 2009

iii Decat P., Evaluatierapport: medische zorgverlening in gesloten centra. Bijlage bij het onderzoeksrapport 2009/2 van de federale Ombudsman: Onderzoek naar de werking van de gesloten centra beheerd door de DVZ. Brussel, 2009

iv Artsen zonder Grenzen, De menselijke kost van detentie. De gesloten centra voor vreemdelingen in België. 2007; UNHCR, Being a Refugee. Age, Gender and Diversity Mainstreaming Report 2007. How Refugees and Asylum Seekers Experience Life in Central Europe. UNHCR, Budapest, August 2008; UNHCR, Female Asylum-Seekers and Refugees in France. UNHCR, 2009; De Gryse P. (v.u.) et al., De situatie in de gesloten centra voor vreemdelingen. Vluchtelingenwerk Vlaanderen e.a., 2006

Bad practices m.b.t. psychologische begeleiding:

- **Open en gesloten centra:**
 - Een psycholoog van het mannelijke geslacht is voor sommige vrouwen een extra drempel voor een gesprek.
 - Ondanks de grote vraag van bewoners worden geen groepsgesprekken georganiseerd om over (psychologische) klachten te spreken.

Opvoedingondersteuning, ouderschap, ervaringen met de kinderen en toegang tot kinderopvangⁱ

Zoals vermeld, bestaan in de meeste bezochte centra initiatieven voor kinderen die samen met hun ouder(s) in het centrum leven. Dit zijn *recreatieve activiteiten, huiswerkklassen ondersteund door vrijwilligers, een speelkamer, een buiten- en/of binnenspeeltuin...* Enkele centra organiseren ook *oudervergaderingen* om bepaalde situaties m.b.t. de opvang van gezinnen, ouder(s) met kinderen te bespreken.

We hebben ook aangegeven dat *alleenstaande vrouwen met kinderen* het leven in een opvangcentrum soms als zeer moeilijk ervaren omwille van specifieke redenen en kwetsbaarheden. Om de ouder(s) daarin te ondersteunen werken alle centra samen met Kind en Gezin. Toch ondervinden de meeste deelnemers een *tekort aan ondersteuning van vrouwen met jonge kinderen* en hebben ze *nood aan initiatieven die hen kunnen helpen in het opvoeden van hun kinderen*. Ook infrastructurele moeilijkheden komen ter sprake: *in sommige centra is er niet de nodige infrastructuur voor de opvang van gezinnen met kinderen* zoals ouders en kinderen (kleine kinderen maar ook tieners) die *samen een kamer delen zonder enige afscheiding of opdeling*.

Een belangrijk tekort (gender bias) dat bijna in alle focusgroepen vernoemd wordt, is het ontbreken van *kinderopvang*. Veel vrouwen vertellen dat ze hierdoor niet of moeilijk kunnen deelnemen aan activiteiten (die enkel voor vrouwen bestemd zijn), taallessen, cursussen, dokterbezoeken, gemeenschapsdiensten... In één centrum is er wel mogelijkheid tot kinderopvang voor bewoners die een inburgeringcursus volgen. Kamergenotes proberen soms op elkaars kinderen te letten, bij gesprekken in het kader van de asielpcedure, maar dit blijkt niet altijd gemakkelijk te verlopen. In een centrum dat dichtbij de stadskern gelegen is, kunnen alleenstaande moeders beroep doen op de dienst kinderopvang van de stad en dat vinden ze heel positief.

De bezorgdheid om de kinderen is groot bij de deelnemers en dit beïnvloedt in sterke mate de tevredenheid over het leven in het centrum van de meeste deelnemers. Ze klagen erover dat het zeer moeilijk is om kinderen op te voeden in een setting als het centrum. Zo vertellen ze dat kinderen op termijn *het gedrag van aanwezige mannen overnemen* (roken, onbeleefd taalgebruik...) en dat ze *weinig (financiële) mogelijkheden* hebben om samen met de kinderen zelf activiteiten te plannen. Hoe strikter het *collectief regime* hoe meer het normale gezinsleden verstoord wordt. Als het centrum beslist wanneer en wat er gegeten wordt, wanneer de kinderen zich kunnen wassen, wat kan en wat niet kan... wordt het voor de ouders immers moeilijk of zelfs onmogelijk om zelf beslissingen te nemen en hun normale ouderrol te vervullen.

ⁱ Deze vaststellingen gelden enkel voor de collectieve *open* opvangcentra. Families met minderjarige kinderen worden niet meer opgesloten in de gesloten centra maar ondergebracht in open woonunits waar ze op intensieve wijze begeleiding krijgen van zgn. terugkeercoaches. Een wettelijke verankering van dit verbod op de opsluiting van kinderen in de gesloten centra bestaat (nog) niet.

Deelnemers vinden ook dat ze *onvoldoende tot geen mogelijkheid hebben om die (positieve) ouderrol te vervullen*. In één centrum wordt hieraan een *negatieve invulling* gegeven vanuit het beleid van het centrum door de ouders voornamelijk de rol van controleur, bestraffer te geven. Daarnaast wordt in een ander centrum het *ouderlijke gezag ondermijnd* door de ouder(s) in het bijzijn van kinderen te berispen of te straffen. Moeders vertellen dat ze beoordeeld worden op en gestraft worden voor het gedrag van hun kinderen en dat ze dit zeer denigrerend en ontmoedigend vinden. In twee bezochte centra worden *ouders verantwoordelijk gesteld en zelfs gestraft voor het negatieve gedrag van hun kind*. Als straf moet die ouder een dag gratis gemeenschapsdienst uitvoeren, wat niet strookt met de opvangwet die stelt dat de centra enkel sancties mogen opleggen die voorzien zijn in artikel 45 van de wet.

Good practices m.b.t. opvoedingondersteuning, ouderschap, ervaringen met de kinderen en toegang tot kinderopvang:

- **Open centra:**
 - Samenwerking met Kind en Gezin voor opvoedingsondersteuning.
 - Een kleine crèche die wordt opengehouden door andere bewoners (N.B.C.).
 - 'Vrouwenbabbel' voor vrouwen met jonge kinderen (N.B.C.).
 - Cursus van Vormingplus rond 'opvoedingsondersteuning' (N.B.C.).

Bad practices m.b.t. opvoedingondersteuning, ouderschap, ervaringen met de kinderen en toegang tot kinderopvang:

- **Open centra:**
 - Het gebrek aan georganiseerde kinderopvang (voor zowel jonge als schoolgaande kinderen) belemmert de participatie van vrouwen – en vooral van alleenstaande vrouwen – aan het maatschappelijk leven binnen en buiten het centrum, evenals hun emancipatie, zelfontplooiing en voorbereiding op een zelfstandige toekomst (hier of in het land van herkomst). De facto betekent dit een achterstelling en discriminatie van vrouwen t.o.v. mannen, gezien de vigerende genderpatronen die de hoede over de kinderen zo goed als uitsluitend als een verantwoordelijkheid van vrouwen duiden.
 - Beloning- en strafsysteem: ouders straffen (gratis doen werken) omwille van het negatieve gedrag van de kinderen. Ouders berispen, straffen in het bijzijn van de kinderen.

Stille ruimte

Omwille van bepaalde kwetsbaarheden, zoals psychische klachten, traumatische ervaringen voor of tijdens de vlucht, ervaren de meeste bewoners in de opvangcentra nood aan *rust of stille ruimte om zich terug te trekken van het groepsgebeuren en van het lawaai*. Daarom organiseren sommige centra relaxatioefeningen die bewoners kunnen helpen in het omgaan met (posttraumatische) stress. Op de vraag welke oplossingen de deelnemers zelf zoeken wanneer ze deze nood ervaren, geven de meeste deelnemers aan dat ze op zo'n momenten vaak bidden en zich daardoor sterker voelen.

Vooral in de **gesloten centra** kwam deze behoefte sterk naar voren. Het is wellicht daarom dat in het KB voor gesloten centra de artikelen 46-51 zijn opgenomen m.b.t. *de morele en religieuze beleving in het*

centrum. Deze artikelen voorzien morele en religieuze bijstand voor bewoners door de bedienaars van een erkende eredienst. De bewoners die morele ondersteuning wensen kunnen een beroep doen op een moreel consulent die een niet-confessionele overtuiging vertegenwoordigt. Daarnaast dienen de gesloten centra, volgens artikel 50 van hetzelfde KB, ook een *aangepast lokaal* ter beschikking te stellen voor deze morele en religieuze beleving. In sommige gesloten centra wordt zo'n ruimte georganiseerd (bijvoorbeeld de eetruimte die voor enkele uren veranderd wordt in een bidruimte), enkel tijdens geregelde bidmomenten, bijvoorbeeld enkel op vrijdag, opengesteld. In alle centra geven de deelnemers aan dat ze deze ruimtes *weinig of nooit betreden omdat er meestal mannen aanwezig zijn waar zij 'bang van zijn'*. In een ander centrum wordt deze ruimte *slechts op bepaalde dagen en uren opengesteld*, terwijl de nood om te bidden in die ruimte en de nood aan religieuze ondersteuning groot is bij de meeste bewoners.

De deelnemers vertellen ook dat ze niet begrijpen waarom er voor de mannen wel (*mannelijke*) bedienaars kwamen en voor vrouwen niemand. De centrumverantwoordelijken antwoorden hierop dat de bedienaars komen voor alle bewoners v/m die daar nood aan hebben, maar dat vrouwen daar minder of helemaal geen beroep op doen. Volgens de centra komt dit o.a. omdat vrouwelijke bewoners zich hiervoor liever op hun kamer terugtrekken.

In de **open centra** vertellen enkele deelnemers dat ze naar de dichtstbijzijnde kerk of moskee gingen wanneer ze willen bidden. In de meeste open centra, ook de afgelegen centra, is *geen stille ruimte* voor bezinning, religie, rust voorzien. Een kamer voor seksuele betrekkingen is evenmin voorzien, wat bv. voor alleenstaanden die een gemeenschappelijke kamer delen, problematisch kan zijn.

In de periode van het veldwerk is ook naar voor gekomen dat geen enkel gesloten centrum beschikt over een *kamer/ruimte voor seksuele beleving of intimiteit*. Rekening houdend met de beslissing van de Raad van State (RvS nr. 188.705)ⁱ is dit met het KB van 8 juni 2009 betreffende de reglementering die van toepassing is in andere gesloten centra (B.S. 25.06.09) veranderd en kan er voortaan intiem bezoek plaatsvinden in een gesloten centrum.

Bad practices m.b.t. stille ruimte:

- **Open en gesloten centra:**
 - Nauwelijks stille ruimte om tot rust te komen of om zich terug te trekken van het groepsgebeuren en het lawaai.
 - Gesloten centra:
 - De aangepaste lokalen voor religieuze –en morele beleving zijn slechts op bepaalde dagen en uren open en worden weinig of bijna nooit betreden door vrouwen omdat er meestal mannen aanwezig zijn waar zij 'bang van zijn'.

Mobiliteit ⁱⁱ

Deelnemers verlaten het centrum voor uiteenlopende – en vaak noodzakelijke – redenen: een afspraak met de advocaat of anderen in het kader van de asielprocedure, naar de taalles of andere cursus, naar de winkel, naar kennissen, naar de dokter, naar school om de kinderen af te zetten en af te halen... De meesten *verplaatsten zich in de mate van het mogelijke te voet en indien mogelijk gebruiken ze het openbaar vervoer*. De meeste deelnemers vinden de toegekende middelen voor het openbaar vervoer ontoereikend. De verplaatsingskosten (trein, tram, bus) worden door sommige centra in bepaalde gevallen wel

ⁱ http://reflex.raadvst-consetat.be/reflex/index.reflex?page=cervs&c=detail_get&d=detail&docid=129153

ⁱⁱ Niet van toepassing op de gesloten centra.

terugbetaald en in andere centra helemaal niet. Sommige centra geven wel aan dat ze iets soepeler zijn in de zomermaanden omdat kinderen dan niet naar school gaan en bewoners meer nood hebben aan een omgeving buiten het centrum.

De meeste deelnemers uit de centra in het Vlaamse gewest beschikken over *een goedkoop abonnement bij De Lijn (25 €/jaar)* maar voor deelnemers uit het Brusselse en Waalse gewest is dit niet mogelijk omdat *een dergelijke regeling niet bestaat bij de TEC en STIB*. Voor bewoners van deze centra vormt dit een bijkomend probleem omdat deze centra (in het Waalse gewest) voornamelijk landelijk gelegen en moeilijk bereikbaar zijn. In het verleden zouden onderhandelingen gevoerd zijn met deze vervoersmaatschappijen maar zonder resultaat. De centravertwoordelijken betreuren deze mislukte onderhandelingen en hopen deze regeling in de toekomst alsnog te kunnen realiseren.

In bepaalde centra bestaan *onvoldoende alternatieven* om zich gratis te verplaatsen. *Het aantal fietsen en belbussen* (voor dagelijkse behoeften) - en het aantal plaatsen op die bussen - vinden sommige deelnemers zeer beperkt, waardoor ze zich verplicht voelen om in het centrum te blijven. In een bepaald centrum geeft een deelnemer het voorbeeld van de buspendeldienst die 's ochtends om 6u vertrekt vanuit het centrum, wat ze onhaalbaar vindt voor vrouwen met schoolgaande kinderen.

Sommige deelnemers in de centra die geïsoleerd liggen, zeggen dat *de bushalte* zich zeer ver van het centrum bevindt en dat dit vooral voor jonge schoolgaande kinderen moeilijk is. Enkele deelnemers vertellen dat hun kinderen daardoor moe zijn nog voor ze op school geraken. De centrumverantwoordelijken zijn op de hoogte van dit probleem en hebben gesprekken gestart met de vervoersmaatschappij, maar zonder resultaat. In één bepaald centrum is zelfs *geen schoolbus* beschikbaar. Dit vinden zowel de ouders als de kinderen zeer vervelend in de wintermaanden.

Good practices m.b.t. mobiliteit:

- Goedkoop abonnement bij De Lijn (25 €/jaar).

Bad practices m.b.t. mobiliteit:

- Weinig verplaatsingsmogelijkheden voor bewoners die in centra verblijven die landelijk en ver van het centrum gelegen zijn.

(On)veiligheidsgevoel

Een opvangcentrum hoort een veilige plek te zijn voor alle bewoners, maar dat blijkt het helaas niet altijd te zijn. Dit hangt uiteraard ook samen met het ontbreken van een welbepaalde norm voor veiligheid in de opvang in het algemeen. Op de vraag of de deelnemers zich veilig voelen in en rond het centrum, wanneer wel/niet, antwoordt de meerderheid van de deelnemers in de **open centra** dat ze zich in het centrum *onveilig voelen en dit omwille van een aantal concrete redenen* die de leefbaarheid in de centra in het geding brengen.ⁱ Dit is vooral het geval in de *open centra waar verhoudingsgewijs grote groepen jonge mannen verblijven*.

Dit gevoel wordt volgens de deelnemers versterkt door de *gebrekkige infrastructuur van de centra of de huisvesting*: het verblijf in gemengde gangen v/m, onafsluitbare slaapkamers en sanitaire voorzieningen, onverlichte gangen en toegangswegen, weinig privacy... Daarom durven sommige vrouwen 's nachts niet alleen naar het toilet gaan uit angst voor onbekende mannen (en bijgevolg urineren ze in emmers of in de lavabo's op de kamer). Om dezelfde reden nemen ze (soms) ook niet deel aan avondactiviteiten. Deze (bovengenoemde) vaststellingen worden ook in buitenlandse opvangcentra gemeld en gerapporteerd.ⁱⁱ

Vooraf alleenstaande deelnemers klagen over de onveiligheid in en rond het centrum. Ze geven aan dat ze vaak *lastig gevallen* worden door (jonge, alleenstaande) mannen in het centrum die hen *oneerbiedige seksuele voorstellen* doen en *ongewenste aandacht* geven/vragen door vrouwen aan te spreken en hen vragen te stellen. De deelnemers die er *met een partner* verblijven, vertellen dat zij *minder of helemaal niet* aangesproken worden door mannen. Moeders met *jonge dochters* zijn bang dat hun dochter(s) lastiggevallen worden door mannelijke medebewoners of niet-gewenste relaties met mannen zouden aanknopen. Een moeder geeft aan dat ze haar dochters hiertegen tracht te beschermen door hen vaak te waarschuwen voor ongewenste aandacht van mannen.

Als antwoord op de vraag wat zichzelf en anderen zouden kunnen doen om zich veiliger te voelen geven de meeste vrouwen in de open centra aan dat de aanwezigheid van *minder 'onbekende mannen' in het centrum* dit probleem zou kunnen voorkomen. Een andere suggestie is dat *mannen die vrouwen lastigvallen aangesproken worden op hun gedrag en over de regels* en hen eventueel een cursus rond respect voor vrouwen geven. Sommige vrouwen zien geen oplossingen en vertellen dat ze zich daarom *afsluiten van andere bewoners om problemen te vermijden met medebewoners of met hun partner*.

Enkele centra proberen dit onderwerp te bespreken met de vrouwen door o.a. *vrouwenvergaderingen* te organiseren waar vrouwen hun frustraties bij elkaar kwijt kunnen. De centrumverantwoordelijken geven echter wel aan dat dit niet altijd vlot verloopt omdat vrouwen hier niet altijd over durven praten en/of zich weerbaar opstellen.

In de **gesloten centra**, waar veiligheidsagenten en bewakers steeds aanwezig zijn, voelen de deelnemers zich wel *veilig, maar toch oncomfortabel wegens de vrijheidsberoving*. Al vinden ze de aanwezigheid van agenten die in de gangen met sleutelbossen zwaaien soms storend omdat het hen doet denken aan negatieve ervaringen m.b.t. hun vlucht of aan de angst voor repatriëring. Het feit dat in de meeste gesloten centra vrouwen en mannen in afzonderlijke leefeenheden verblijven maakt de kans op contact met mannen klein en dit komt het veiligheidsgevoel bij bewoners ten goede. In een gesloten centrum echter waar vrouwen en mannen in gemeenschappelijke leefruimtes verblijven, vertellen deelnemers dat er mannen zijn die 's nachts bij hun vriendin in de vrouwenslaapzaal slapen en dat deze situatie hen erg angstig maakt.

ⁱ Er werd gepeild naar zowel de objectieve veiligheidssituatie als de beleving van veiligheid van de deelnemers.

ⁱⁱ Brouns M. et al., Het lange wachten op een veilige toekomst. : onderzoek naar veiligheid van vrouwen en meisjes in asielzoekersopvang. Rijswijk: Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA), Nederland, 2003

- Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) & Movisie, Eindrapport: Verbeteren Veiligheid Vrouwen en Meisjes in de opvang. Rijswijk, Nederland, 2005

Good practices m.b.t. (on)veiligheidsgevoel:

- **Open centra:**
- Bijeenkomsten met vrouwen om het thema (on)veiligheid te bespreken.

Bad practices m.b.t. (on)veiligheidsgevoel:

- **Open centra:**
 - De aanwezigheid van een groot aantal jonge, alleenstaande mannen (in vergelijking met het aantal aanwezige vrouwen en meisjes).
 - Sanctiebeleid om bepaalde vormen van gedrag 'af te dwingen' met enkel negatieve interventies en geen verweermogelijkheid van de bewoners.
- **Open en gesloten centra:**
 - Geen beleid (protocol, 'draaiboek') m.b.t. preventie van geweld en respect voor vrouwenrechten.

Confrontatie met en/of getuige van fysiek/verbaal/seksueel geweld

In de meeste bezochte centra geven centrumverantwoordelijken aan dat er *geregeld spanningen* zijn tussen bewoners onderling en tussen bewoners en het personeel. Geweld is in al zijn vormen aanwezig in de centra: *fysiek, verbaal, psychologisch, seksueel geweld, intimidaties en bedreigingen, beschadigingen en vandalisme, geweld op zichzelf*. Dit is onvermijdelijk gezien het feit dat verschillende personen dienen samen te leven 'onder een dak', binnen een bepaalde groepsregime in een onbekende omgeving, met soms schaarse infrastructuur en onder de vaak stresserende omstandigheid van 'onwetendheid en onzekerheid' over de toekomst.

Dat *gewelddadig gedrag* ontoelaatbaar is in het centrum, staat vermeld in het *huishoudelijk reglement* dat bewoners ontvangen bij aankomst. In sommige reglementen echter wordt bij de omschrijving van de verschillende soorten geweld *het seksueel en/of het huiselijk geweld* niet expliciet vernoemd. De brede definitie van sommige aspecten zoals 'het is verboden overlast te veroorzaken' biedt bovendien te veel ruimte voor interpretatie.

Zoals hierboven vermeld klagen vooral alleenstaande deelnemers dat ze in het centrum worden *lastiggevallen* door vooral jonge, alleenstaande mannen. Voorbeelden van dergelijk gedrag zijn *seksueel getinte opmerkingen, voorstellen en aansprekingen, (te) schaars gekleed gaan, het tonen van seksueel getinte afbeeldingen, het draaien van pornofilms, opdringerig gedrag*... De deelnemers geven ook aan dat mannen vaak *roddelen* over het gedrag en mogelijke (seksuele) intenties van vrouwelijke bewoners. Deze roddels zouden ertoe leiden dat vrouwen op hun kamer blijven en niet deelnemen aan activiteiten. Andere concrete voorbeelden die deelnemers aangeven zijn de *respectloosheid van mannen ten opzichte van vrouwen* en ernstige incidenten van vrouwen die zich *prostituëren* in het centrum voor geld of sigaretten.

i Dezelfde bevinding vindt men ook terug in het onderzoek van Keygnaert I., Wilson R., Dedoncker K. et al., *Hidden violence is a silent rape: prevention of sexual and gender-based violence against refugees and asylum seekers in Europe, a participatory approach report*, Ghent, International Centre for Reproductive Health, Universiteit Gent, 2008.

Incidenten die ook heel vaak voorkomen in de centra hebben te maken met *huiselijk of intrafamiliaal geweld*. Sommige deelnemers geven aan dat *de druk op de vrouw in het gezin erg groot* is, zeker wanneer er kinderen zijn. Ze wijten het partnergeweld toe aan stress, verveling en onzekerheid. Zowel de deelnemers als de centrumverantwoordelijken geven aan dat er zich wekelijks enkele soms zeer ernstige gevallen van intrafamiliaal geweld voordoen. Om met dit soort geweld (en de vermoedens ervan) om te gaan was in weinig centra een concreet beleid uitgewerkt dat kan dienen als richtlijn of regel. Sommige deelnemers geven aan dat ze niet altijd weten waarvoor ze bij centrummedewerkers terecht kunnen en dat ze geen klachten meer indienen omdat 'daar toch niets mee gedaan wordt'. In verband met de klachtenprocedure adviseert EU-mensenrechtencommissaris Hammarberg dat de klachten van individuele bewoners van de centra moeten behandeld worden door een onafhankelijk orgaan wil men op een objectieve, onpartijdige manier de bezwaren behandelen.

Om geweld in al zijn vormen aan te pakken en/of te voorkomen hebben de meeste centra reeds *verscheidene initiatieven* genomen: *agressiebeheersingsplannen, een werkgroep van medewerkers die het thema geweld in het kader van het agressiebeleid behandelt, praatgroepen, bewonersvergaderingen of bijeenkomsten...* Deze laatste vorm van bewonersparticipatie verloopt in de meeste centra zeer moeizaam omdat de verwachtingen van bewoners en de centrummedewerkers bij dergelijke overlegmomenten verschillend liggen. Zo vertelt een deelnemer dat ze eenmaal naar een bewonersoverleg geweest is en dat die bijeenkomst bestond uit het voorlezen van een lijst van regels en dat er *weinig dialoog* aan te pas kwam. De centrummedewerkers geven ook aan dat de deelname van vrouwen aan deze bewonersvergaderingen zeer beperkt is. Daarom spelen ze met het idee om bijeenkomsten te organiseren die enkel bestemd zijn voor vrouwen, hetgeen in enkele centra in het verleden al gedaan werd.

Om de leefbaarheid in de opvang te handhaven staan in de meeste reglementen *diverse regels* omschreven maar deze blijken in de praktijk niet gemakkelijk te hanteren of waren onbekend bij sommige medewerkers. In de meeste centra was er *weinig of geen proactief beleid rond geweld (preventie)*. Een protocolⁱ of 'draaiboek' om met agressie om te gaan en om agressie te voorkomen was quasi onbestaande. Tevens blijkt ook dat medewerkers *niet altijd zicht hebben op de onveiligheid van vrouwen*. En wanneer zij dat wel hebben weten ze niet altijd hoe te handelen. Vaak verwijzen ze naar het huishoudelijk reglement, maar kunnen zelf niet aangeven hoe ze precies zouden reageren in een bepaalde situatie, behalve het signaleren van onveilige situaties of ruzies aan collega's en/of centrumverantwoordelijke(n).

Wat de *ordemaatregelen en sancties* in de open centra betreft, is er dringend nood aan de koninklijke besluiten (zoals vermeld in de opvangwet) die de ordemaatregelen en de te volgen procedure vastleggen voor het nemen van de sancties. Die besluiten moeten een einde maken aan bepaalde actuele praktijken die indruisen tegen de opvangwet. Immers, in sommige centra worden maatregelen of sancties genomen die onredelijk zijn en zelfs een grove vorm van geweld betekenen, zoals bijvoorbeeld het sanctioneren van de ouder(s) met werkstraffen op basis van het gedrag van hun kind(eren) of het 'afnemen' van uitstapjes met de kinderen. In dit opzicht ontbreekt het duidelijk ook aan een genuanceerd en gediversifieerd beleid dat rekening houdt met de verschillende (uitgangs)posities van mensen. Bijvoorbeeld, een werkstraf van x aantal uren is de facto veel zwaarder voor een alleenstaande moeder dan voor een persoon in gezinsverband.

Maar zelfs als hiervoor een beleid wordt uitgewerkt en als dit beleid gekend is, zijn er belangrijke drempels voor het indienen van klachten rond geweld: gaande van moedeloosheid (het haalt toch niets uit) en wantrouwen (er wordt niets mee gedaan) tot angst (daarna moeten we wel nog met die persoon samenleven). Dit hangt nauw samen met het *probleem van incrowd* of het ontbreken van vertrouwen om geweld te rapporteren omdat men niet wenst over te komen als verrader of omdat men achteraf nog met die persoon in contact moet blijven. De dominantie van bepaalde (soms macho) 'meerderheidsgroepen' versus 'minderheidsgroepen' leidt soms ook tot al dan niet racistische ruzies tussen groepen bewoners. Een ander voorbeeld zijn ruzies die vooral ontstaan tussen vrouwelijke bewoners omwille van de te beperkte infrastructuur: vaak delen bewoners een kookfornuis met 4 of zelfs meer andere gezinnen, wat soms moeilijkheden met zich meebrengt. Specifiek voor vrouwen zijn ook de ruzies omwille van de kinderen.

ⁱ Een protocol biedt een richtlijn over de manier waarop men moet handelen bij een incident en waaraan je moet denken. Een dergelijke richtlijn kan medewerkers meer duidelijkheid bieden over welke stappen ze bij een incident moeten nemen.

Good practices m.b.t. confrontatie met en/of getuige van fysiek/verbaal/seksueel geweld:

- **Open en gesloten centra:**
 - Verscheidene initiatieven om geweld aan te pakken en/of te voorkomen: agressie-beheersingsplannen, een werkgroep van medewerkers die het thema geweld in het kader van het agressiebeleid behandelt, praatgroepen, bewonersvergaderingen of bijeenkomsten.

Bad practices m.b.t. confrontatie met en/of getuige van fysiek/verbaal/seksueel geweld:

- **Open centra:**
 - KB m.b.t. de procedureregels voor het nemen van sancties en voor de behandeling van de klachten is nog niet genomen.
 - Sanctioneren van de ouder(s) met werkstraffen op basis van het gedrag van hun kind(eren) of het 'afnemen' van uitstapjes met kinderen.
- **Open en gesloten centrum:**
 - In het huishoudelijk reglement staat bij de omschrijving van de verschillende soorten geweld het seksueel en/of huiselijk geweld niet expliciet vermeld.
 - In weinig centra wordt een concreet beleid gevoerd rond het omgaan met intrafamiliaal geweld of met vermoedens ervan.
 - Individuele klachten van bewoners worden niet door een onafhankelijk extern orgaan behandeld.
 - Weinig of geen proactief beleid rond geweld(preventie): geen protocol of 'draaiboek' of richtlijn.

ZELFBEELD – EMPOWERMENT

Risico op isolement, empowermentⁱ

Doorheen de verschillende thema's die we behandeld hebben in de focusgroepsgesprekken is de precare situatie van de meeste deelnemers zeer duidelijk naar voor gekomen. De meeste vrouwen beschikken over *weinig zeggingskracht en mondigheid* om bijvoorbeeld hun noden en behoeften ter sprake te brengen. Sommige deelnemers vertellen dat ze zich *op/afsluiten* om geen problemen te krijgen met hun partner of met medebewoners. Door o.a. het verlies van de eigen sociale en/of familiale netwerken, het (te lange) verblijf in een onvertrouwde omgeving, de veelal traditionele rolverdelingen m.b.t. vrouwen en mannen, de grote afhankelijkheid van anderen en de passiviteit waarin vele vrouwen in de opvangcentra leven, is *(fysieke én psychische) ruimte voor vrouwen een absolute noodzaak*.

ⁱ Voor een uitgebreidere analyse van empowerment verwijzen we naar volgende werken: Commissie Vrouwen en Ontwikkeling, Empowerment van vrouwen: een methodologische gids, Brussel, juni 2007; Kabeer N., Resources, Agency Achievements, Reflections on the Measurement of Women's Empowerment, in SIDA/Swedisch International Development Cooperation Agency, Discussion Women's Empowerment. 2001, Theory and Practice, Sida Studies nr. 3, pp. 17-57; Charlier S., L'économie solidaire au féminin: quel apport spécifique pour l'empoderamiento des femmes? Une étude de cas dans les Andes Boliviennes; Petronilia S. (red.), Een heleboel mensen, een zee van vuurlichtjes: empowermentstrategieën van zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen, Utrecht, 1997.

Vrouwen leven in een opvangcentrum in een situatie die veel van hen vraagt. Zowel op psychisch als op fysiek vlak. Hun situatie wordt gekenmerkt door *angst en onzekerheid*: 'Wat brengt de toekomst? Wat als niemand in België ons kan helpen? Hoe ontsnap ik, minstens eventjes, aan de frustraties en de uitzichtloosheid omdat ik het gevoel heb dat niemand om mijn capaciteiten en verlangens geeft?'

Sociale contacten met mensen en organisaties van buiten het centrum, kennis over de nieuwe maatschappij en vaardigheden om daarin te functioneren, leren omgaan met spanningen die een nieuwe situatie met zich meebrengt, (h)erkenning en ervaren van solidariteit, doorbreken van sociaal isolement zijn enkele voorbeelden van hefboomen die vrouwen kunnen versterken. Hierbij is het concept van *empowerment* van cruciaal belang.ⁱ

Zoals vermeld, ontbreekt bij het aanbod van *activiteiten* meestal de *methodiek* van 'empowerment' en worden er weinig activiteiten gepland die de positie van vrouwen kan versterken. Een voorbeeld: in de meeste centra worden zelden *praatgroepen* of *groeps gesprekken* georganiseerd. Na elk groeps gesprek (in het kader van dit onderzoeksproject) maken de deelnemers hun tevredenheid over dit initiatief duidelijk en vertellen ze dat het hen sterker maakt, ook alleen al door het feit dat naar hen wordt geluisterd.

Er bestaan – in niet-bezochte centra - reeds kleinschalige initiatieven die empowerment als methodiek hanteren bij de opvang van asielzoekers, vooral in de vorm van *groeps werking* waarbij deelnemers van elkaar leren en zich aangesproken voelen op hun capaciteiten.ⁱⁱ

Een ander voorbeeld van empowerment dat slechts in een klein aantal van de (bezochte) centra operationeel is, is een *vrouwen werking*. De meeste centrumverantwoordelijken geven aan dat ze er niet volledig in slagen om een vrouwenwerking op te starten of in stand te houden. Soms bestaat die mogelijkheid niet omwille van een tekort aan personeel, budget en/of infrastructuur. Daarom doen sommige centra beroep op vrijwilligers of stagiaires die na een bepaalde periode soms noodgedwongen afhaken. Structurele inzet voor een vrouwenwerking is in weinig centra aanwezig en in sommige gevallen ontbreken de wil en/of het inzicht om daarin te investeren. Participatie van en overleg met de vrouwen in de voorbereiding van dergelijke activiteiten vormen op dit vlak sleutelfactoren voor succes. Er is nood aan een methodisch verantwoorde implementatie van een vrouwenwerking in de context van een opvangcentrum.

ⁱ Commissie Vrouwen en Ontwikkeling, Empowerment van vrouwen: methodologische gids, Brussel, juni 2007, pg. 6.

Het concept empowerment omvat vier aspecten:

- o *hebben* (macht tot)
Dit aspect verwijst naar een sterkere economische macht in de vorm van materiële voordelen zoals een inkomen, grond, werktuigen of technieken. Die economische macht is niet beperkt tot het bezit van hulpmiddelen en rijkdommen. Het gaat ook over een betere gezondheid, het winnen van tijd, de toegang tot bepaalde diensten die bijvoorbeeld krediet, informatie en opleiding geven, tot gezondheidscentra, tot de markt, enz.
- o *kennen en knowhow* (macht tot)
Kennen heeft te maken met grotere praktische en intellectuele kennis of vaardigheden die het mogelijk maken om optimaal de kansen te benutten die zich voordoen voor een individu of voor een gemeenschap. Het gaat ook over leiderschap, het gebruik van methodes, niveau van alfabetisatie en het vermogen om kritisch te analyseren en te redeneren. Knowhow wijst op het belang van het toepassen van kennis of het vermogen om kennis om te zetten in acties of in middelen.
- o *willen* (innerlijke macht)
Hierbij gaat het om innerlijke macht, psychologische kracht of spirituele macht: iemands waarden, angsten, zijn of haar zelfvertrouwen, zijn of haar zelfbeeld. Het vermogen en de wil om zelf keuzes te maken met betrekking tot de eigen toekomst; de bewustwording van het eigen levensproject en ook van de uitdagingen die zich stellen voor de eigen gemeenschap. Het concept 'willen' omvat ook weer twee elementen: de geestestoestand (zijn) en het vermogen om die te gebruiken tegenover anderen (kunnen zijn).
- o *kunnen* (innerlijke macht en macht met)
Dit aspect slaat op de mogelijkheid om beslissingen te nemen, om zelf verantwoordelijkheid te dragen, om vrij te zijn in het eigen handelen en om de eigen middelen te gebruiken (hebben, kennen, willen).
Het nemen van beslissingen heeft te maken met verschillende aspecten:
 - de mogelijkheid om beslissingen te nemen voor zichzelf; de mogelijkheid om deel te nemen aan de besluitvorming; de mogelijkheid om invloed uit te oefenen op de besluitvorming of controle uit te oefenen op de personen die de beslissingen nemen in iemands naam. In die zin heeft kunnen ook te maken met het zich organiseren om op die manier meer invloed te hebben op besluitvorming;
 - de mogelijkheid om beslissingen te nemen voor anderen, om gezag uit te oefenen (omdat in bepaalde situaties iemand de beslissing moet nemen).

ⁱⁱ Van den Buys E., Vanbilsen S., Cupers M. en Clijsters K., Empowerend groepswork met asielzoekers. Ervaren van het OCMW Heusden-Zolder. Heusden-Zolder, 2007

Good practices m.b.t. risico op isolement, empowerment:

- **Open en gesloten centra:**
 - Extra aanmoediging van vrouwen om deel te nemen aan activiteiten: bijvoorbeeld, bij zoveel mogelijk vrouwen op de deur kloppen om ze uit te nodigen.

Bad practices m.b.t. risico op isolement, empowerment:

- **Open en gesloten centra:**
 - Duur van het verblijf in het centrum: maanden, soms jaren in open centra.
 - Geen vrouwenwerking die structureel ingebed is in de organisatie.
 - Bij het aanbod van activiteiten ontbreekt meestal de methodiek van empowerment. Weinig activiteiten die de positie van vrouwen kan versterken.
- **Gesloten centrum:**
 - Verregaande vorm van groepsregime zoals bv. in groep naar de douches, de bewoners zijn opgedeeld in verschillende leefeenheden die hermetisch van elkaar afgescheiden zijn en binnen elke leefeenheid heerst een strikt groepsregime. Zo moeten alle bewoners op vastgestelde uren en in groep opstaan, een douche nemen, eten, in de ontspanningsruimte verblijven, buiten wandelen en gaan slapen. Elke verplaatsing van de groep gebeurt onder toezicht van veiligheidsagenten die ermee belast zijn om de deuren van de plaatsen waar de bewoners zich bevinden te sluiten. Dit geldt ook m.b.t. het tijdschema in sommige open centra.

Participatie, inspraak en overleg

Artikel 14 § 6 van de Europese richtlijn (2003/9/EG) m.b.t. de minimumnormen voor de opvang van asielzoekersⁱ voorziet een *representatieve adviesraad van bewoners om asielzoekers te betrekken bij het beheer van de materiële middelen en bij immateriële aspecten van het leven in het centrum*. Bij de omzetting van deze richtlijn in Belgisch recht is dit artikel echter niet overgenomen. Ondanks de afwezigheid van dit artikel in de opvangwet organiseren sommige centra in de praktijk wel *bewonersvergaderingen* en *oudervergaderingen*. Daarnaast bestaan in sommige centra ook *ideeënbusen*.

Uit de rondvraag blijkt echter dat *vooral mannen aanwezig* zijn op deze vergaderingen omdat vrouwen veelal *andere (zorg)taken* hebben en/of niet durven/mogen van hun partner of *niet geïnteresseerd* zijn. Maar ook onwetendheid en taalbarrières vormen een belemmering voor de participatie van vrouwen aan deze bijeenkomsten. Sommige centrumverantwoordelijken klagen dan ook over de *lage opkomst* bij zulke momenten. Zoals vermeld blijken de deelnemers andere *verwachtingen* te hebben dan de centrummedewerkers: enkele deelnemers vertellen dat er bij deze bijeenkomsten meestal *geen ruimte is voor dialoog* maar wel enkel voor het opsommen van regels en afspraken. Daarom wonen enkele alleenstaande vrouwen deze vergaderingen naar eigen zeggen niet meer bij.

i <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:031:0018:0025:NL:PDF>

Zoals in verschillende thema's aangehaald, worden in de centra *te weinig praatgroepen of groepsgesprekken* georganiseerd omwille van uiteenlopende redenen (zie hierboven). Deze praatmomenten zouden volgens sommige centrummedewerkers en de deelnemers ideale momenten kunnen zijn om over het leven in het centrum te spreken waarbij bewoners suggesties kunnen geven en het gevoel van inspraak krijgen. Nu bestaat er bijna geen enkele vorm van inspraak in de organisatie van het leven in een centrum of heeft men het gevoel dat men niet luistert naar de verzuchtingen en/of wensen van de bewoners.

Nochtans kan het betrekken van bewoners in de werking en bij beslissingen die hen aanbelangen zeer *empowerend* werken (zie hierboven). Samen met de betrokken bewoners nadenken over de werking en de organisatie van het leven in een centrum, vormt een belangrijk signaal van een empowerende aanpak. wij denken hierbij aan de evaluatie van de georganiseerde activiteiten, een praktijk die in weinig centra gehanteerd wordt. De mogelijkheid tot het maken van *keuzes* is immers een bruikbaar uitgangspunt om empowerment in beeld te brengen. De mogelijkheid om te kiezen gaat zowel over concrete mogelijkheden als over de subjectieve inschatting van wat die mogelijkheden zijn. Het draait dus niet enkel om observeerbaar gedrag en een geuite voorkeur. Het impliceert ook de mate waarin mensen geloven dat ze een keuze hebben. De organisatie van groepsgesprekken door 'buitenstaanders' en/of de deelname aan gespreksgroepen buiten het centrum - die niet noodzakelijk over praktisch organisatorische aangelegenheden i.v.m. het leven in het centrum gaan -, werkt eveneens ondersteunend en versterkend voor de bewoners.

Good practices m.b.t. participatie, inspraak en overleg:

- **Open centra:**
 - Op verzoek van de bewoners veranderd van cateringbedrijf. Rekening gehouden met de mening van de bewoners rond de kwaliteit van het eten.
 - Bevraging naar de voorkeur van de bewoners voor activiteiten.
 - Vrouwen worden regelmatig bevraagd om hun noden te leren kennen m.b.t. het leven in het centrum (N.B.C.).
- **Gesloten centra:**
 - Bewoners inspraak geven bij de inrichting/decoratie van de ruimte en hen ook betrekken bij de uitvoering. Project rond kunst in het centrum.

Bad practices m.b.t. participatie, inspraak en overleg:

- **Open en gesloten centra:**
 - Weinig tot geen praatgroepen of groepsgesprekken voor suggesties of andere vormen van inspraak, overleg en participatie.

Deel 4

Aanbevelingen voor het beleid

Aanbevelingen voor het beleid

De wet voorziet een *kwaliteitsvolle opvang* voor alle begunstigden van de collectieve opvang. Vanuit dit perspectief dringen zich drie prioriteiten op:

- werken aan een *betere en aangepaste infrastructuur* voor de collectieve opvang van asielzoekers,
- nemen van maatregelen die de *vrijheid en zelfstandigheid* van asielzoekers beter respecteren en die hun *zelfredzaamheid* bevorderen.
- invoeren van een *gendermainstreamings- en gelijkheidsbeleid* in de opvang, gaande van de overheid tot het individuele opvangcentrum.

Op alle beleidniveaus (regering, inrichtende macht, opvangcentra) is er nood aan een *gender mainstreamingsbeleid*. De integratie van een *genderdimensie* in het collectieve opvangbeleid en de *empowerment* van vrouwen in de open en gesloten collectieve opvangcentra zijn noodzakelijk voor de realisatie van gelijke rechten en kansen voor vrouwen en mannen en voor het bevorderen van *gendergelijkheid*. Bijgevolg is er nood aan een meer *gediversifieerd* en *flexibel* beleid dat rekening houdt met de *specifieke noden en behoeften* van vrouwen, met de socio-economische positie van vrouwen en mannen in de samenleving en met de machtsverhoudingen tussen vrouwen en mannen.

De aanbevelingen bestaan uit *twee delen: algemene aanbevelingen* voor een menswaardig en kwaliteitsvolle opvang van vrouwen en mannen en *specifieke aanbevelingen* m.b.t. vrouwen in de opvangcentra.

Om een **menswaardig en kwaliteitsvolle opvang** te realiseren voor vrouwen en mannen bevelen we aan om:

GENDER & BELEIDSPLAN

- een *algemeen (beleids)plan m.b.t. gendergelijkheid* op te stellen dat zowel voor de koepels als voor de opvangcentra een leidraad biedt voor de integratie van een *genderdimensie* in alle fasen van het opvangbeleid, met daarin een overzicht van maatregelen, ingezette instrumenten en concrete acties. Hiervoor kan gebruik gemaakt worden van de brochure "Vrouwen en collectieve opvang bij asiel en migratie. Tips&Tricks voor een gendergevoelige aanpak" en publicaties van het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen zoals "*Handleiding voor de toepassing van gender mainstreaming binnen de Belgische federale overheid*".
- Instructies of richtlijnen op te stellen met alle opvangpartners om de genderdimensie in hun beleid te integreren.
- een *aangepast beleid* te voeren voor de *opvang van bijzonder kwetsbare groepen*, m.n. (zwaar) getraumatiseerde personen, zwangere vrouwen, alleenstaande vrouwen met/zonder kinderen. Dit vereist een veelheid aan maatregelen waaronder, zoals de opvangwet voorziet, een *individuele evaluatie* binnen de maand na de start van de opvang, *voldoende aantal opvangplaatsen en budgettaire ruimte, aangepaste infrastructuur en activiteiten*, extra en aangepaste *interne begeleiding en hulpverlening* indien nodig, alsook een nauwe samenwerking met *gespecialiseerde instellingen* indien nodig zoals Centra voor Geestelijke gezondheidszorg, Centre d'Accueil Rapproché pour Demandeurs d'Asile (Carda)...

KONINKLIJKE BESLUITEN

- prioritair werk te maken van de uitvaardiging van de aangekondigde *Koninklijke Besluiten*, zoals voorzien in de Opvangwet, inzake de *kwaliteitsnormen* voor de *infrastructuur*, de uitvoering en de vergoedingen van *gemeenschapsdiensten*, de procedureregels voor het nemen van sancties

en voor de behandeling van de *klachten*. Bij de opstelling van deze K.B.'s is een *voorafgaande genderscreening* noodzakelijk met het oog op de realisatie van gelijkheid v/m.

VORMING

- voor directie en personeel in de centra *gendertrainingen* te organiseren, alsook vormingen m.b.t. de methodiek van *empowerment, genderbudgeting, interculturele communicatie, beeldvorming over asielzoekers, signaleren van onveiligheid bij vrouwen en kinderen*.
- voor *vrijwilligers* die de opvangcentra ondersteunen een (inleidende) *vorming* te geven over het opvangleven en over gendergelijkheid.

INFRASTRUCTUUR

- bij de inrichting van de gemeenschappelijke *slaapzalen* en de *sanitaire voorzieningen* de nodige *privacy* en *veiligheid* van bewoners te respecteren.
 - Slaapzalen:
 - aparte gangen en/of blokken voor alleenstaande v/m
 - minder aantal personen/kamer: maximum 4 personen/kamer
 - vaste of verplaatsbare wanden tussen de bedden
 - stapelbedden enkel voor kinderen
 - de mogelijkheid voor een individuele kamer
 - Sanitaire voorzieningen:
 - afsluitbare douches en toiletten
 - voldoende aantal douches en toiletten: 1 per kamer (max. 4 personen) of per gezin
- *positieve vormen* van leefsituaties te creëren die meer autonomie en privacy toelaten zoals een 'foyer' of woonunit dat bestaat uit 3 à 4 kamers, waarbij elke kamer (van max. 4 personen of per gezin) over een eigen sanitair en een gezamenlijke keuken beschikt.
- een *stille ruimte* te voorzien voor bewoners die willen ontsnappen van de drukte en van het groepsgebeuren en om maatregelen te nemen tegen overdreven *geluidsoverlast* in de gemeenschappelijke ruimtes, zoals de eetzaal.

KINDEROPVANGVOORZIENINGEN

- *kinderopvanginitiatieven* te voorzien of de toegang tot kinderopvang te faciliteren zodat (alleenstaande) vrouwen/mannen met (jonge) kinderen voldoende kunnen participeren aan het maatschappelijk leven binnen en buiten het centrum: activiteiten waar geen kinderen toegelaten zijn, (taal)lessen, cursussen, gemeenschapsdiensten, sport,... en/of nagaan of de partner hiervoor kan instaan opdat de verantwoordelijkheid zich niet enkel op de vrouwen zou berusten. Tijdens initiatieven voor volwassenen kunnen gelijktijdig ook activiteiten voor kinderen georganiseerd worden.

OPVOEDINGONDERSTEUNING

- initiatieven rond *opvoedingondersteuning* uit te bouwen, zoals praatgroepen rond relevante opvoedingsthema's. Daarbij zijn meer mogelijkheden nodig om een (positieve) ouderrol te vervullen zoals gezamenlijke *vrijtijdsmogelijkheden* voor ouder(s) en kind(eren).

- ouders niet te straffen voor het (negatieve of foute) *gedrag van kinderen*.
- ouders niet te berispen of sanctioneren *in het bijzijn van hun kind(eren)*.

PARTICIPATIE, INSPRAAK EN OVERLEG

- *alle bewoners v/m* systematisch te *betrekken* bij het beleid in het centrum. Dit kan d.m.v. praatgroepen, groeps gesprekken, representatieve adviesraden of bewonersvergaderingen waarbij rekening wordt gehouden met een evenredig quotum v/m (volgens het aantal v/m in het centrum). *Maatregelen* om o.a. iedereen aan het woord te laten, kunnen gebundeld worden in een *protocol* waarin het inhoudelijke en financieel kader duidelijk vermeld staat: doelstellingen, verwachtingen,... Hierbij moet verzekerd worden dat de inhoud van het overleg voldoende relevant is (dus niet enkel over catering of openingsuren vestiaire...)

COMMUNICATIE EN INFORMATIE

- aan vrouwen en mannen meer op *actieve en interactieve* wijze informatie te verstrekken over het opvangleven: meer *persoonlijke, mondelinge toelichtingen en briefingen* i.p.v. 'passieve informatieverstrekking' met borden, affiches, ad valvasberichten... Hiertoe zou voor een betere *toegang tot en samenwerking met (sociale) tolkendiensten* mogelijk gemaakt moeten worden in functie van vlote en efficiënte communicatie met alle bewoners.
- alle maatregelen regelmatig te *evalueren* inzake de *begrijpelijkheid* en inzake de benodigde *vertalingen* en de bewoners hierbij actief betrekken.
- bij het geven en krijgen van informatie rekening te houden met de *uitgangspositie*, de *diversiteit* binnen de groepen (taal, leeftijd, opleidingsniveau, gezinssituatie, socio-economische situatie van vrouwen en mannen in herkomstlanden,...).
- *duidelijke en zichtbare* informatie te verstrekken over *ngo's, vrouwenorganisaties, hulporganisaties, asielinstanties*,...
- te vermijden dat mannelijke medebewoners *tolken* voor vrouwen in *medische, sociale en juridische kwesties*. Aanwenden van kinderen als tolken altijd vermijden.

TOEGANG TOT (BEROEPS)OPLEIDING, FORMING EN ARBEIDSMARKT

- een *aangepast opleiding- en vormingsaanbod* en *opleidingstrajecten-op-maat* te voorzien in functie van het opleidingsniveau, interesses, mobiliteit, gezinssamenstelling... waarbij vrouwen zowel als mannen geïnformeerd, begeleid en ondersteund worden gedurende hun traject. Dit houdt in dat bewoners voldoende geïnformeerd worden over het bestaand aanbod aan (externe) cursussen en dat hiertoe de nodige faciliteiten worden voorzien zoals kinderopvang.
- de toegang tot de reguliere beroepsopleidingen (via VDAB, Forem, Actiris...) *los te koppelen* van de toegang tot de arbeidsmarkt (conform artikel 12 EU Opvangrichtlijn) en de toegang tot de arbeidsmarkt mogelijk maken na 4 maanden asielprocedure.

VERBLIJFSDUUR IN OPEN COLLECTIEVE OPVANGSTRUCTUREN

- *maatregelen* te nemen die de *verblijfsduur* in de open collectieve opvangcentra daadwerkelijk beperken tot 4 maanden, zoals voorzien in de Opvangwet. Na deze periode in een collectief opvangcentrum zouden zij de keuze moeten krijgen om door te stromen naar kleinschalige opvang of om op individuele basis zelfstandig te gaan wonen (leven en werken). Dit vereist maatregelen voor o.a. het uitbreiden van de *capaciteit van de individuele opvangstructuren* opdat een *vlotte doorstroming* naar individuele(re) opvanginitiatieven mogelijk wordt en voor het toekennen van *meer zelfstandigheid* aan bewoners door zich voor te bereiden op of toe te laten tot de arbeidsmarkt. Daarbij moet de opvangwet herzien worden zodat het recht op een zelfstandig leven mogelijk wordt.

- een proactief en participatief *beleid* te voeren rond *geweld(preventie) en veiligheid*, hiervoor een *protocol of plan* op te maken met de hulp van gespecialiseerde instellingen, organisaties, experts. In dit protocol moet specifieke aandacht zijn voor:
 - het omgaan met (vermoedens van) *intrafamiliaal geweld*
 - een systematische en uniforme *registratie* van incidenten
 - aanscherpen van het *huishoudelijk reglement* met
 - het verbod op *alle vormen van discriminatie* en verbaal en non-verbaal geweld, alsook het verbod op seksueel geweld.
 - informatie over het individueel *klachtrecht* en het recht op verweer tegen sancties
- vastleggen van *infrastructurele en fysieke aanpassingen en normen* in functie van de veiligheid:
 - goede verlichting van de gebouwen, gangen, toegangswegen, ook 's nachts
 - aparte gangen en/of blokken v/m
 - strikt gescheiden sanitaire voorzieningen v/m (ligging, indeling, grootte, bereikbaarheid)
 - wegnemen van doorkijkmogelijkheden bij sanitair en slaapzalen

Deze normen op te nemen als minimale eisen ten aanzien van de infrastructuur.
- voor alle bewoners: voorlichtingssessies m.b.t. het verbod op geweld en discriminatie.

MOBILITEIT

- op regeeringsniveau (i.s.m. de deelstaten) een *akkoord* te sluiten met de *vervoersmaatschappijen TEC en STIB* in het Waalse en het Brusselse Gewest voor een goedkoop abonnement zoals De Lijn abonnement van 30€/jaar in het Vlaamse Gewest opdat vrouwen en mannen kunnen deelnemen aan de samenleving. Daarbij aansluitend zijn voor de terugbetaling van de *verplaatsingskosten* met de trein *flexibeler regels* zijn nodig tijdens bijvoorbeeld vakantieperiodes of om een cursus te volgen zijn. Dit kan resulteren in het recht op een *minimum budget* aan vervoersonkosten per maand.
- voldoende aantal *fietsen* ter beschikking te stellen voor alle bewoners en fietsrijlessen voorzien. Mannen/jongens mogen de fietsen niet volledig voor zich opeisen.

Specifiek voor vrouwen bevelen we aan om:

VROUWENWERKING & SAMENWERKING MET VROUWENORGANISATIES EN DERDEN

- de *vrouwenwerking* in alle collectieve opvangstructuren structureel in te bedden en te verruimen, o.a. voor de organisatie van *activiteiten* zoals *praatgroepen* voor vrouwen, vormingssessies voor de bewoners v/m over mensenrechten, gelijkheid v/m en andere thema's
- *structurele samenwerkingsverbanden –en projecten* op te starten met (lokale) *vrouwenorganisaties* voor o.a. de organisatie van educatieve, (re)creatieve, sportieve,... activiteiten voor vrouwen en voor andere (gezamenlijke) initiatieven voor vrouwen in het kader van de opvang. Deze mogelijkheid zo breed mogelijk *aanmoedigen en bekendmaken* bij zowel (de koepels van de) vrouwenorganisaties als bij de (koepels van de) opvangcentra.

- op regelmatige basis, zowel binnen als buiten het centrum én *in overleg met de bewoners v/m* emanciperende en diverse (recreatieve, culturele, educatieve, sportieve, creatieve,...) *activiteiten* te organiseren die bijdragen tot de empowerment van bewoners v/m zoals de organisatie van groeps gesprekken over thema's zoals het opvangleven, mensenrechten, gelijkheid v/m,...
- v/m te sensibiliseren m.b.t. gelijkheid van vrouwen en mannen en gendergelijkheid.

AUTONOMIE & GROEPSREGIME

- *maatregelen* te nemen die vrouwen en mannen toelaten om hun leven zoveel als mogelijk zelf in handen te nemen en om *zelfstandig beslissingen* te nemen. Alle maatregelen en organisatorische aspecten binnen de collectieve opvang zouden vanuit dit perspectief gescreend en aangepast moeten worden. Bijvoorbeeld: vanuit het oogpunt van *maximale zelfstandigheid, autonomie* moeten alle bewoners de mogelijkheid krijgen om zelf te *koken* en hiervoor de nodige kwaliteitsvolle producten kunnen aanschaffen.
- de organisatie van het (verregaande) *groepsleven* en van de *collectieve uurroosters* te evalueren in functie van de tijdsbeperking om een *maximale vrijheid* en een *eigen tijdsbeheer* mogelijk te maken.

AANGEPASTE INFRASTRUCTUUR VOOR VROUWEN

- bij de *inrichting en benutting* van de ontspanningsruimte(s) of dagzalen ook rekening te houden met de noden en behoeften van vrouwen: bijvoorbeeld niet enkel een 'mannelijke' inkleding van fitnesszalen maar ook attributen die vrouwen kunnen aanspreken.
- een *vrouwenkamer* in te richten die enkel voor vrouwen (en evt. kinderen) bestemd is en indien mogelijk altijd vrij toegankelijk is: om te lezen, te ontspannen, tv te kijken, muziek te beluisteren, voor activiteiten voor vrouwen,...
- maatregelen te nemen zoals aparte uurregelingen voor vrouwen en mannen zodat ook vrouwen '*publieke ruimtes en faciliteiten*' in de centra zoals TV's, computers, internetruimte, fitnessruimtes,... vrij kunnen gebruiken.

FYSIEK, VERBAAL, SEKSUEEL GEWELD & (ON)VEILIGHEID(SGEVOEL)

- constante *aandacht* besteden aan de veiligheid en het (on)veiligheidsgevoel bij vrouwen en meisjes en hierover *praatgroepen, vergaderingen, ontmoetingsmomenten met vrouwen* organiseren en/of vrouwen hierover aanspreken in individuele gesprekken. De genomen *maatregelen* m.b.t. de veiligheid van vrouwen continu *evalueren* in samenwerking met de vrouwen.
- wanneer de groepen (alleenstaande mannen, alleenstaande vrouwen, gezinnen) in de centra gemengd zijn, het *aantal v/m evenwichtig* te verdelen en minstens *aparte vleugels* te voorzien voor v/m en koppels, families.
- mannen en vrouwen te sensibiliseren m.b.t. ongewenste aandacht en aansprekingen. Mannen die vrouwen lastigvallen *aanspreken* op hun gedrag en dit ook bespreken met vrouwen.
- voor centrummedewerkers:
 - beleidsmaatregelen, methodieken, vormingsmateriaal, infopakketten, gedragscodes te ontwikkelen m.b.t. *preventie en hulpverlening* die medewerkers meer handvatten bieden in de uitvoering van hun werk, bijvoorbeeld een *protocol of richtlijn* 'omgaan met geweld', 'geweldloze opvoeding van kinderen'.
 - trainingen te organiseren over het *signaleren van onveilige situaties en geweldplegingen*, bijvoorbeeld train-de-trainer-traject m.b.t. het signaleren van onveiligheid bij vrouwen en meisjes, weerbaarheidstrainingen, voorlichtingssessies rond (on)veiligheid(sgevoel).

- voor vrouwen en meisjes:
 - *weerbaarheidstrainingen, voorlichtingssessies m.b.t. assertiviteit* te organiseren.
- mannen actief betrekken bij de preventie van geweld en hen sensibiliseren en informeren m.b.t. (intrafamiliaal) geweld.

VROUWEN BETREKKEN BIJ PARTICIPATIE, INSPRAAK, OVERLEG EN VORMING

- collectieve en individuele *gesprekken en bijeenkomsten* te organiseren met vrouwen en meisjes om te komen tot een gediversifieerd en flexibel beleid dat rekening houdt met de *specifieke noden en behoeften* van vrouwen en meisjes. Bijvoorbeeld: op participatieve wijze de tevredenheid over de aangeboden maaltijden nagaan en indien nodig bijsturen, het aanbieden van bh's en zwangerschapskledij indien nodig.
- sommige vrouwen die *extra aanmoediging* nodig hebben voor een *actieve deelname* aan initiatieven (zoals activiteiten, oudervergaderingen, bewonersvergaderingen,...) erbij te betrekken door *mondelinge en persoonlijke toelichting* over het initiatief te geven.
- bijzondere inspanningen te leveren voor vrouwen en alleenstaande moeders en hiertoe de nodige faciliteiten te voorzien waaronder kinderopvang.

GEMEENSCHAPSDIENSTEN

vrouwen en mannen *evenveel kansen* te geven om technische 'jobs' en huishoudelijke 'jobs' op te nemen: technische taken niet enkel door mannen laten uitoefenen en kuisopdrachten niet hoofdzakelijk door vrouwen laten uitvoeren (genderneutraal en seksneutrale functieclassificatie).

een billijke *vergoeding* voor de 'jobs' die elders door professionele hulp of onderhoudspersoneel uitgevoerd worden, zoals het onderhoud van het sanitair en de gangen.

loondiscriminatie (en dus de loonkloof) tussen 'meer technische taken en 'kuisopdrachten' weg te werken: de ongelijke weging van deze functiekenmerken vermijden.

SPECIFIEK VOOR DE GESLOTEN OPVANGSTRUCTUREN

Voorgaande aanbevelingen gelden ook voor de gesloten centra, met uitzondering van de aanbevelingen die onuitvoerbaar zijn in de context van detentie.

- – de *Europese Opvangrichtlijn* ook om te zetten in Belgisch recht voor wat betreft de gesloten opvangcentra.
- - op het niveau van Dienst Vreemdelingenzaken *maatregelen* te nemen die het *groepsregime* tot een minimum beperken en die een *maximale vrijheid, zelfstandigheid en levenskwaliteit* van de opgesloten vrouwen verzekeren. Bijvoorbeeld: opgesloten personen moeten de mogelijkheid krijgen om zelf te beslissen wanneer en hoelang ze naar 'buiten' gaan voor frisse lucht.
- detentie te beperken tot gevallen waar het *absoluut noodzakelijk* is en om betrouwbare (cijfer) gegevens beschikbaar te stellen over o.a. de duur van de vasthouding per bewoner, met een duidelijke opsplitsing naar het geslacht (seksstatistieken).
- *dagelijkse toegang* tot de douches mogelijk te maken.
- structurele *samenwerkingsverbanden* af te sluiten met (geaccrediteerde) bezoekersorganisaties en vrouwenorganisaties voor o.a. de organisatie van activiteiten en de bezoekenmomenten met geaccrediteerde verenigingen en bezoekers beter bekend te maken bij de vrouwelijke gedetineerden en deze bezoekers ook vrije toegang te geven tot de (gemeenschappelijke) dagzalen.

- *Veiligheidspersoneel en directie* te sensibiliseren over de impact van het dragen van politie-uniformen en het meedragen van uiterst zichtbare sleutelbossen op de bewoners.
- bij het betreden van de *kamers* (bvb. bij kamercontroles) de privacy van bewoners te garanderen d.m.v. bvb. eerst aankloppen, voorafgaande verwittiging.
- maatregelen te nemen die een *vrije communicatie* met de buitenwereld mogelijk maken (via telefoon, post, internet,...)
- de rol van *terugkeerfunctionaris* toe te vertrouwen aan specifiek daarvoor aangestelde medewerkers (en niet te combineren met de functie van maatschappelijk assistent).

BUDGET

- voor de realisatie van deze aanbevelingen (1 tem 20) en de opvolging ervan zijn inspanningen en *extra budgetten* noodzakelijk. Daarom bevelen we de overheid aan om *extra middelen* te voorzien in functie van kwaliteitsvolle en menswaardige opvang en de integratie van een genderperspectief in het opvangbeleid.
- de opvangcrisis niet als hindernis te zien om een aantal essentiële beleidsmaatregelen te nemen of uit te voeren. Het merendeel van bovenstaande aanbevelingen vergen wel inspanningen, maar hebben weinig budgettaire impact.

Deel 5

Vormingsbrochure

Vormingsbrochure

De vormingsbrochure is een praktisch werkinstrument om de levensomstandigheden van vrouwen en meisjes in de opvangcentra te verbeteren en voor integratie van een genderdimensie in het Belgische opvangbeleid.

Vrouwen en collectieve opvang
bij asiel en migratie

Tips & tricks voor een
gendergevoelige aanpak

Deel 6

Bibliografische lijst en bijkomende literatuur

Bibliografische lijst en bijkomende literatuur m.b.t. de thematiek 'Vrouwen en collectieve opvang bij asiel en migratie. Naar een gendergevoelig opvangbeleid'

DOCUMENTEN EN RAPPORTEN

België

- Antwerps Minderhedencentrum De ACHT, *Sociale kaart vluchtelingen*. De Acht, Antwerpen, 2008
- Basic S., Van Hespen D. & Poppe I., *Handboek voor begeleiders bij de asielprocedure*. Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2008
- Bertaux D., *L'enquête et ses méthodes. Les récits de vie*. Parijs, Armand Collin, 2006
- Beys M., *Vluchtschrift. Feiten en signalen. Trimestrieel tijdschrift. Januari-juni 2008. Dossier 'Praktische vragen rond de wet betreffende de opvang van asielzoekers.'* Caritas international, juni 2008 (<http://www.caritas-int.be/nl/publicaties/vluchtschrift.html>, geraadpleegd op 25 november 2008)
- Bulcaen C. & Blommaert J., *Eindrapport V.F.I.K-Project 307: Begeleiding van migrantenvrouwen en – meisjes in centra voor residentieel welzijnswerk*. 1997
- CARDA, *Centre d'Accueil Rapproché pour Demandeurs d'Asile (CARDA): brochure*. Yvoire, 2008
- Coene G., *Eindrapport. De realisatie van een studie met het oog op het bepalen van actielijnen inzake gender en migratie in het kader van de projecten van het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen*. Gent, Centrum voor Interculturele communicatie en Interactie & Centrum voor Genderstudies, Universiteit Gent, 2005
- Comité contre la torture, *Examen des rapports présentés par les états parties en application de l'article 19 de la Convention. Observations finales du Comité contre la torture: la Belgique*. November, 2008 (<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/cats41.htm>, geraadpleegd op 26 februari 2009)
- Commissie van de Europese Gemeenschappen, *Een routekaart voor de gelijkheid van vrouwen en mannen 2006-2010*. EC, Brussel, 2006 (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0092:FIN:NL:PDF>, geraadpleegd op 2 februari 2009)
- committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Belgium*. CEDAW, November 2008 (<http://www.mensenrechten.be/pdf/CEDAW-C-BEL-CO-6.pdf>, geraadpleegd op 9 december 2008)
- Commissie Vrouwen en Ontwikkeling, *Empowerment van vrouwen: een methodologische handleiding*. Brussel, juni 2007 (http://www.dgci.be/documents/nl/cvo/CFD_empowerment_vrouwen.pdf, geraadpleegd op 14 november 2008)
- Decat P., *Evaluatierapport: medische zorgverlening in gesloten centra. Bijlage bij het onderzoeksrapport 2009/2 van de federale Ombudsman: Onderzoek naar de werking van de gesloten centra beheerd door de DVZ*. Brussel, 2009
- De Gryse P. (vu) et al., *De situatie in de gesloten centra voor vreemdelingen*, Vluchtelingenwerk Vlaanderen, Aide aux Personnes Déplacées, Caritas International België, CIRE, Jesuit Refugee Service Belgium, Ligue des Droits de l'homme asbl, MRAX, Point d'Appui, Protestants Sociaal Centrum, Sociale Dienst Socialistische Solidariteit oktober 2006 (http://www.vluchtelingenwerk.be/pdf/RAPPORT_GESLOTEN_CENTRA.pdf, geraadpleegd op 14 november 2008)
- Devillé A., *Schuilen in de schaduw. Mensen zonder wettig verblijf in de Belgische samenleving. Een kwalitatieve 'multi-method' benadering*. Wolters Kluwer Belgium NV, 2008
- Devisscher L., *Asielzoekers op de arbeidsmarkt? Een gemiste kans!* Vluchtelingenwerk Vlaanderen, Brussel, 2003
- (<http://www.vluchtelingenwerk.be/pdf/samira.pdf>, geraadpleegd op 12 maart 2009)

- European Parliament, *Report on a visit to closed detention centers for asylum seekers and immigrants in Belgium by a delegation from the Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs (LIBE)*. EC, 2008
- European Commission, Report by the Council of Europe commissioner for Human Rights, Thomas Hammarberg, on his visit to Belgium 15-19 December 2008. Strasbourg, June 2009 geraadpleegd op 22 juni 2009)
- Fedasil, De opvang van asielzoekers in België: praktijk en wetgeving. Vergelijkende juridische studie ten aanzien van de richtlijn van 27 januari 2003 tot vaststelling van minimumnormen voor de opvang van asielzoekers in de Lidstaten. Fedasil, 2004
- Fedasil, *Informatieve nota bij de wet van 12 januari 2007 betreffende de opvang van asielzoekers en van bepaalde andere categorieën van vreemdelingen en de Koninklijke uitvoeringsbesluiten*. Brussel, januari 2007 (<http://www.fedasil.be/home/attachment/i/13557>, geraadpleegd op 7 november 2008)
- Fedasil, *Jaarverslag 2007*. mei 2008
- Fedasil, *Responsabilisering van asielzoekers. Een aangepast doelgroepenbeleid in het opvangcentrum Broechem: brochure*. Brussel, 2007
- Federale Ombudsman, *Onderzoek naar de werking van de open centra beheerd en erkend door Fedasil*. Brussel, April 2009
- Federale Ombudsman, *Onderzoek naar de werking van de gesloten centra beheerd en erkend door Fedasil*. Brussel, April 2009
- Foblets M.C. & Vanbeselaere N., *Asielzoekers en terugkeer. Een kwalitatief en kwantitatief onderzoek*. Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, april 2006
- Gevaert J. & Rydberg E., *Meer dan een bed. Twintig jaar opvang van asielzoekers*. Fedasil en uitgeverij Epo vzw, 2007
- Henkens N., *Verslag bezoek repatriëringcentrum 127bis 01/04/08*. Brussel, 2008
- Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, *Handleiding voor de toepassing van gender mainstreaming binnen de Belgische federale overheid*. Brussel, 2009
- International Centre for Reproductive Health (ICRH), *Workshop recommendations: Hidden violence is a Silent Rape: Prevention of Sexual & Gender-based violence against Refugees & Asylum Seekers in Europe: a Participatory Approach Report*. ICHR-Ghent University, 2008
- Janssens K. et al., *Sexual reproductive health and rights of refugee women in Europe. Workshop Proceedings*. International Centre for Reproductive Health (ICRH), juni 2005
- Janssens K. et al., *Sexual reproductive health and rights of refugee women in Europe. Rights, Policies status and Needs*. International Centre for Reproductive Health (ICRH), juni 2005
- Janssens K. et al., *Sexual reproductive health and rights of refugee women in Europe. Survey analysis*. International Centre for Reproductive Health (ICRH), juni 2005
- Kohlman C. Leven in niemandsland. De positie van vrouwen en meiden in de asielopvang. In: Kohlman et. al., *Vrouwen in het migratiebeleid*. Den Haag: E-Quality, 2003, p. 75-92
- Kabeer N., *Women's development: to what end? Conferentie van de Commissie Vrouwen en Ontwikkeling. Investeren in Gelijke Rechten en kansen voor vrouwen en mannen is investeren in ontwikkeling*. Brussel, 16 december 2008
- Kabeer N., *Empowerment van vrouwen: met welke doel? Lezing van Prof. Dr. Naila Kabeer*. In: Rol en Samenleving vzw (RoSa), jrg.15, nr.3, pp. 2-6, 2009
- Keygnaert I. et al., *Hidden Violence is a Silent Rape: Prevention of Sexual & Gender-based Violence against Refugees & Asylum Seekers in Europe: a Participatory Approach Report*. ICHR-Ghent University, 2008
- Kormoss S., *Het asielbeleid op EU-vlak sedert het verdrag van Amsterdam en de wisselwerking met het Belgische asielbeleid*. Ministerie van Binnenlandse Zaken, Brussel, januari, 2001
- Maly I., *De Parasiet van de Taal. Over beeldvorming en hulpverlening*. Tolk- en vertaalservice Gent, 2005 (<http://www.flwi.ugent.be/cie/CIE2/maly7.htm>, geraadpleegd op 9 februari 2009)
- Marx I. & Verbist G., Rea A, V. Corluy, M. Godin, *Before & After. De sociale en economische positie van personen die geregulariseerd werden in de uitvoering van de wet van 22/12/1999*. Centrum voor Sociaal Beleid (UA) en GERME (ULB) op initiatief van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding, Brussel, 2008 (http://www.diversite.be/?action=publicatie_detail&id=47&thema=4, geraadpleegd op 9 februari 2009)

- Meurs P. & Gailly A., *Wortelen in andere aarde. Migrantengezinnen en hulpverleners ontmoeten cultuurverschillen*. Leuven/Amersfoort, Acco, 1998
- Nederlandstalige Vrouwenraad, *De asielprocedure vanuit genderperspectief. Richtlijnen en aanbevelingen voor de behandeling van de vrouwelijke asielzoeker*. NVR werkgroep vrouwelijke vluchtelingen, Brussel, 1997
- Nederlandstalige Vrouwenraad, *Infodossier gender en diversiteit*. NVR, Brussel, december 2006 (http://www.vrouwenraad.be/dossiers/2006/gender_diversiteit/gender_diversiteit.pdf, geraadpleegd op 1 december 2008)
- Nederlandstalige Vrouwenraad, *Krachtlijnen voor een emancipatorisch beleid. Aanbevelingen n.a.v. de Peking+5-conferentie*. NVR, Brussel, 2000
- NVR, HOM, UNHCR, *Toward a gender-sensitive Asylum Policy in Europe*. Conference Report. Brussel, 1999
- Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen, *Advies nr 57 van 13 september 2002 van de Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen betreffende 'Vrouwen en het asielrecht'*. Brussel, 2002 (<http://www.raadvandegelijkekansen.be/navigatieframesetcontact.htm>, geraadpleegd op 7 januari 2009)
- Ravesloot S. et al., *Charter van de politieke partijen in België. Gelijkheid van vrouwen en mannen als permanente doelstelling van de politieke partijen in België*. Brussel, januari 2007
- Rode Kruis Vlaanderen, Croix-Rouge de Belgique, Fedasil, *Onderzoek naar psychosociale en therapeutische hulpverlening aan asielzoekers*. Maart 2004 (<http://www.fedasil.be/home/attachment/i/2690>, geraadpleegd op 19 februari 2009)
- Scheepers S. et al., *Trajecten van vrouwen in de Belgische politiek (2005-2006). Resultaten van de focusgroepen en voorstel tot Empowermentstrategie*. Katholieke Universiteit Leuven & Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en mannen, 2007
- Sensoa, *Verslag Netwerkdag Seksuele Gezondheid en Culturele Diversiteit*. Brussel, 23 oktober 2007
- Tiebos K., *Ontspan maar, het is tijd om vrouw te zijn. De ontwikkeling van een methodisch verantwoorde vrouwenwerking in het Rode Kruis Opvangcentrum Antwerpen Linkeroever*. Scriptie tot het behalen van het diploma bachelor sociaal werk, Karel De Grote Hogeschool, 2008 (<http://www.fondspascaldecroos.org/EN/index.php?page=44&cat=16&id=1025>, geraadpleegd op 8 februari 2009).
- Van den Buys E., Vanbilsen S., Cupers M. en Clijsters K., *Empowerend groepswork met asielzoekers. Ervaringen van het OCMW Heusden-Zolder*. Heusden-Zolder, 2007
- Verstraete G. & Pinxten R., *Het oude slot en zijn nieuwe bewakers*. Gent, 1999 (<http://www.acsim.be/images/stories/Documents/Vrije%20woord.pdf>, geraadpleegd op 16 februari 2009)
- Vink J., *De leefsituatie en maatschappelijke positie van vrouwelijke vluchtelingen in België*. YWCA-Antwerpen, november 2001
- Vluchtelingenwerk Vlaanderen et al., *Recht op recht in de gesloten centra. De toegang tot de juridische bijstand in de gesloten centra voor vreemdelingen in België*. november 2008 (<http://www.vluchtelingenwerk.be/bestanden/recht-op-recht.pdf>, geraadpleegd op 16 december 2008)
- Vluchtelingenwerk Vlaanderen, *Een integrale omkadering in de asielopvang. Opvang, terugkeer en integratie van asielzoekers vakkundig op elkaar afgestemd via een systeem van trajectbegeleiding*. Brussel, 2008 (<http://www.vluchtelingenwerk.be/bestanden/EEN-INTEGRALE-OMKADERING-IN-DE-ASIELOPVANG.pdf>, geraadpleegd op 29 januari 2009)
- Vluchtelingenwerk Vlaanderen et al., *Right 2 Learn-project: opleidingsproject*, 2007 (<http://www.vluchtelingenwerk.be/projecten/opleidingen.php>, geraadpleegd op 18 maart 2009)
- Young Women's Christian Association-Antwerpen (YWCA) & Nederlandstalige Vrouwenraad, *Opvang en begeleiding van vrouwelijke vluchtelingen: nood aan een genderbenadering. Besluiten en aanbevelingen uit het onderzoek 'De leefsituatie en maatschappelijke positie van vrouwelijke vluchtelingen in België'*. YWCA en NVR, juni 2003 (<http://www.vrouwenraad.be/pdf/ywca.pdf>, geraadpleegd op 18 november 2008)
- Young Women's Christian Association-Antwerpen (YWCA), *Verslag studiedag 30/11/2001: De leefsituatie en maatschappelijke positie van vrouwelijke vluchtelingen in België*. YWCA-Antwerpen, 2001

Andere landen

- **Asylum Aid**, *The Rights of Women Seeking Asylum: A Charter*. Asylum Aid, 2008 (<http://www.asylumaid.org.uk/data/files/charter.pdf>, geraadpleegd op 16 februari 2009)
- Berkowitz N. & Jarvis C., *Asylum Gender Guidelines*. The Immigration Appellate Authority, 2000 (<http://refugeestudies.org/UNHCR/64%20-%20Asylum%20Gender%20Guidelines.pdf>, geraadpleegd op 12 januari 2009)
- Asylum Aid, *The Rights of Women Seeking Asylum: A Charter*. Asylum Aid, 2008 (<http://www.asylumaid.org.uk/data/files/charter.pdf>, geraadpleegd op 16 februari 2009)
- Brouns M. et al., *Het lange wachten op een veilige toekomst. : onderzoek naar veiligheid van vrouwen en meisjes in asielzoekersopvang*. Rijswijk: Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA), 2003
- Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) & Movisie, *Eindrapport: Verbeteren Veiligheid Vrouwen en Meisjes in de opvang 2004 - 2005*. CAO, Rijswijk, Nederland 2005
- Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) & Movisie, *Eindrapport: Verbeteren Veiligheid Vrouwen en Meisjes in de opvang 2004 - 2005*. CAO, Rijswijk, Nederland 2005
- Cross-Border Asylum Action, *Reception Conditions and the Impact of the EU Directive in Slovenia*. Ljubljana, mei 2007
- De Ruuk N. et al., *Good practices in mental health and social care for asylum seekers and refugees. Identification study report on the Netherlands*. European Refugee Fund Nederland, 2003 (http://mighealth.net/nl/index.php/Geestelijke_gezondheid_van_vluchtelingen_en_asielzoekers, geraadpleegd op 16 februari 2009)
- De Zulueta A., et al. (red.), *The image of migrants, refugees and asylum seekers in the media*. Council of Europe, 2004 (<http://assembly.coe.int/mainf.asp?Link=/documents/workingdocs/doc04/edoc10280.htm>, geraadpleegd op 2 februari 2009)
- Emancipatieraad, *Deskundigheidsbevordering bij IND: naar een 'genderinclusieve' benadering*. Den Haag, 1996
- Europese Commissie, *Kaderstrategie inzake de gelijkheid van vrouwen en mannen (2001-2005)*. EC, 2000 (<http://europa.eu/scadplus/leg/nl/cha/c10932.htm>, geraadpleegd op 2 december 2008)
- European Commission, *Manual for gender mainstreaming. Employment, social inclusion and social protection*. EC, Brussel, 2008
- European Commission, *Policy plan on asylum. An integrated approach to protection across the EU*. EC, 2008 (<http://www.detention-in-europe.org/images/stories/eu-com-asylum-communication-jun-08.pdf>, geraadpleegd 27 januari 2009)
- European Commission, *Report on the implementation in the European Union of Directive 2003/9/EC laying down minimum standards for the reception of asylum seekers and refugees: visits by the Committee on Civil Liberties 2005-2008*. EC, januari 2009
- European Commission, *Survey on Detention of Asylum Seekers in EU Member States*. Brussel, 2006 (<http://alternatives-to-detention.org/wp-content/uploads/2007/02/Survey%20on%20Alternatives%20to%20Detention%20of%20Asylum%20Seekers%20in%20EU%20Member%20States.pdf>, geraadpleegd op 5 december 2008)
- European Observatory, *Tweede rapport van de EU Observatory, Dokters van de Wereld*. EU Observatory, 2009 (http://www.doktersvandewereld.be/IMG/pdf/Rapport_NL_final.pdf, geraadpleegd op 30 september 2009)
- European Social Forum, *Refugee Women: Rights & Wrongs. Report of seminar 15/10/2004*. ESH, 2004
- European Women Lobby & Refugee Women's Resource Project at Asylum Aid UK, *Asylum is not gender neutral – Protecting women seeking asylum. The need for gender guidelines to implement the EU qualification directive and the asylum procedures directive. A practical advocacy guide*, november 2007, (http://www.womenlobby.org/SiteResources/data/MediaArchive/Publications/migrant-final_en.pdf, geraadpleegd op 3 november 2008)
- Felten H. et al., *Methodieken seksueel geweld hulpverlening en preventie*. Movisie, Utrecht, februari 2007
- Freedman J., *Women's Right to Asylum: Protecting the Rights of Female Asylum Seekers in Europe? Human Rights Review*, 2008, 9(4):413-433 (<http://www.springerlink.com/content/e6021uq3287j8424/>, geraadpleegd op 9 januari 2009)
- Glastra F., *Diversiteit en organisaties. Naar een contextuele benadering van intercultureel management*. Lemma, Utrecht, 2002

- Gower M. en Liisananti A., *Asylum Rights Watch. Summary of responses June - September 2007. Asylum Aid Protection from Persecution*, oktober 2007 (http://www.asylumaid.org.uk/data/files/publications/67/AsylumRightsWatch_summary_report_Oct_07.pdf, geraadpleegd op 1 december 2008)
- Huma Network, *Access to health care for undocumented migrants and asylum seekers in ten EU countries. Law and Practice*. Huma Network, 2009 (<http://www.huma-network.org/content/view/full/501>, geraadpleegd op 30 september 2009)
- Immigration Appellate Authority, *Asylum Gender Guidelines*. Groot-Brittannië, november 2005 (<http://refugeestudies.org/UNHCR/64%20-%20Asylum%20Gender%20Guidelines.pdf>, geraadpleegd op 12 november 2008)
- Jak L., *Goede zorg begint bij heldere registratie: soa bij asielzoekers*, Phaxx, 2003, 4:16-18 (http://www.pharos.nl/uploads/_site_1/Pdf/Phaxxarchief/2003_4_Soa.pdf, geraadpleegd op 21 november 2008)
- Jesuit Refugee Service, *Detention in the 10 New Member States. A Study of Administrative Detention of Asylum Seekers and Irregularly. Staying Third Country Nationals in the 10 New Member States of the EU*. Jesuit Refugee Service, 2007 (<http://www.detention-in-europe.org/images/stories/10%20nms%20report%20summary.pdf>, geraadpleegd op 2 februari 2009)
- Jesuit Refugee Service, *Detention in the European Union*. JRS, 2007 (<http://www.detention-in-europe.org/images/stories/10%20nms%20report%20final.pdf>, geraadpleegd op 9 januari 2009)
- Keefe A. & Hage E., *Vulnerable Women's Project Good Practice Guide: Assisting Refugee and Asylum Seeking Women affected by Rape or Sexual Violence*. Refugee Council Groot-Brittanitië, 2009 (<http://www.refugeecouncil.org.uk/Resources/Refugee%20Council/downloads/researchreports/RC%20Vulnerable%20Women%20GPG%20%20v2b.pdf>, geraadpleegd op 11 februari 2009)
- Kennedy P. & Murphy-Lawless J., *The Maternity Care Needs of Refugee and Asylum-seeking Women. A summary of research by Patricia Kannedy and Jo Murphy-Lawless*. Social science Research Centre. University College Dublin, Ierland, 2002
- Kennedy P. & Murphy-Lawless J., *The Maternity Care Needs of Refugee and Asylum-seeking Women*. Social science Research Centre. University College Dublin, Ierland, maart 2002
- Kramer S., & Cense M., *Overleven op de m2. Veiligheidsbeleving en strategieën van vrouwen in de centrale opvang voor asielzoekers*. Pharos/Transact, Utrecht, 2004
- Kramer, S. (2003). *Binnen de grenzen van het (on)mogelijke: patronen in betekenisverlening en coping van asielzoekers*. Phaxx, 2003, 10:12-15 (http://www.pharos.nl/uploads/_site_1/Pdf/Phaxxarchief/2003_3_betekenisgeving_coping_asielzoekers.pdf, geraadpleegd op 13 januari 2009)
- Leiss A. & Boesjes R., *Female asylum seekers: a comparative study concerning policy and jurisprudence in the Netherlands, Germany, France, the United Kingdom, also dealing summarily with Belgium and Canada*, Dutch Refugee Council. Amsterdam, 1994
- Mitchell G., *Asylum Seekers in Sweden. An integrated approach to reception, detention, determination, integration and return*. Zweden, 2001
- Movisie, *Weerbaarheidstraining in asielzoekerscentra heeft effect*. Amsterdam, 2008. (http://www.weerbaarheid.nu/trainingen/movisie_en_weerbaarheidstrainingen/weerbaarheidstrainingen_in_azc_s, geraadpleegd op 16 juni 2009)
- Muus P., *Migration and Asylum in Europe. International Migration and Ethic Relations (IMER)*, Malmö/ Zweden, 2001
- National Development Plan Gender Equality Unit, *Gender equality and work with refugees*. Ierland/ Dublin, 2003
- National Thematic Network on Asylum & Integration in Sweden, *National policy proposal 2007*. Zweden, 2006 (<http://www.temaasyl.se/Templates/Page.aspx?id=63>, geraadpleegd op 9 januari 2009)
- Odysseus, Academic Network for Legal Studies on Immigration, *Comparative Overview of the Implementation of the Directive 2003/9 of 27 January 2003 Laying Down Minimum Standards for the Reception of Asylum Seekers in the EU Member States*. 2007. (<http://www.unhcr.org/refworld/docid/484009fc2.html>, geraadpleegd op 2 februari 2009)

- Platform for European Red Cross Cooperation, *Guidelines on the reception of asylum seekers for National Red Cross and Red Crescent Societies. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies*, Zweden 2001 (http://www.ifrc.org/cgi/pdf_perco.pl?perco-asylum-en.pdf, geraadpleegd op 9 januari 2009)
- Petronilia S. (red.), *Een heleboel mensen, een zee van vuurlichtjes: empowermentstrategieën van zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen*, Utrecht, 1997.
- Platform for European Red Cross Cooperation on Refugees (PERCO), *Asylum Seekers and Migrants, Guidelines on the reception of asylum seekers for National Red Cross and Red Crescent Societies*. Genève, 2001
- Refugee Council Policy & Research, *Refugee and Asylum Seeking Women Affected by Rape or Sexual Violence: a Literature Review*. Groot-Brittannië, 2009
- Refugee Women's Resource Project & Asylum Aid, *Women asylum seekers in the UK: A gender perspective. Some facts and figures*. Groot-Brittannië, februari 2003 (<http://www.asylumaid.org.uk/data/files/publications/29/Women%20asylum%20seekers%20in%20the%20UK%20a%20gender%20perspective.pdf>, geraadpleegd op 10 december 2008)
- Sarolea S. & Dermine C. (red.), *National Report done by the Odysseus Network for the European Commission on the implementation of the directive on reception conditions for asylum seekers in Belgium*. Brussel, 2007 (http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/asylum/studies/doc_asylum_studies_en.htm, geraadpleegd op 18 november 2008)
- Shadid, W.A., *Interculturele communicatieve competentie*. Nederland, 2000 (<http://www.interculturelecommunicatie.com/download/competentie.html>, geraadpleegd op 17 februari 2009)
- UNHCR, *A thematic compilation of executive committee conclusions UNHCR*. UNHCR, augustus 2008 (<http://www.unhcr.org/publ/PUBL/3d4ab3ff2.pdf>, geraadpleegd op 24 november 2008)
- UNHCR, *Age Gender Diversity Mainstreaming project in Belgium (niet-gepubliceerd eindrapport)*. UNHCR Brussel, 2008
- UNHCR, *Being a Refugee. Age, Gender and Diversity Mainstreaming Report 2007. How Refugees and Asylum Seekers Experience Life in Central Europe*. UNHCR, Budapest, August 2008 (http://www.unhcr-budapest.org/images/stories/2008/agdm/UNHCR-AGDM_report_2007-ENfinal.pdf, geraadpleegd op 6 november 2008)
- UNHCR, *Ensuring sensitivity in the context of refugee status. Determination and resettlement. Resource package*. UNHCR, Genève, 2005
- UNHCR, *Female Asylum-Seekers and Refugees in France*. UNHCR, 2009 (<http://www.unhcr.org/4a8d0fc19.html>, geraadpleegd op 30 oktober 2009)
- UNHCR, *Guidelines on the protection of Refugee Women. A synopsis of the UNHCR Guidelines*. UNHCR, Genève, 1997
- (http://www.reliefweb.int/library/GHARKit/files/GUIDELINES_PROTECTION_SYNOPSIS.PDF, geraadpleegd op 22 december 2008)
- UNHCR, *Handbook for the Protection of Women and Girls*. UNHCR, Genève, januari 2008 (<http://www.unhcr.org/refworld/docid/47cfc2962.html>, geraadpleegd op 30 oktober 2009)
- UNHCR, *Listening to the Refugees. Report in the Gender, Age and Diversity Roll-Out in Hungary, Poland, the Slovak Republic and Slovenia*. UNHCR, Budapest, november 2005
- UNHCR, *Manual on a Community Based Approach in UNHCR Operations*. UNHCR, Genève, januari 2008
- UNHCR, *Mental health of refugees*. UNHCR/WHO, 1996 (http://www.unhcr.se/Pdf/publications/Mental_refugees.pdf, geraadpleegd op 20 januari 2009)
- UNHCR, *Prevention and response to sexual and gender-based violence in refugee situations. Inter-agency lessons learned conference proceedings*. UNHCR, Genève, 2001
- UNHCR, *Reception of Asylum Seekers. Including Standards of Treatment in the Context of Individual Asylum Systems*. UNHCR, Genève, september 2001
- UNHCR, *Refugee women and Mainstreaming a Gender Equality Perspective. Standing Committee Paper*. UNHCR, Genève, juni 2001

- UNHCR, *Sexual and Gender-Based Violence Against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons. Guidelines for Prevention and Response*. UNHCR, mei 2003 (<http://www.unhcr.org/refworld/docid/3edcd0661.html>, geraadpleegd op 26 februari 2009)
- UNHCR, *The UNHCR Tool for Participatory Assessment in Operations*. UNHCR, Genève, mei 2006
- UNHCR, *UNHCR annotated comments on council directive 2003/9/EC of 27 January 2003 laying down minimum standards for the reception of asylum seekers*. UNHCR, 2003
- UNHCR, *UNHCR Guidelines on International Protection: Gender-Related Persecution within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol relating to the Status of Refugees* (2002). UNHCR, 2002 (<http://www.unhcr.org/cgi-bin/txis/vtx/refworld/rwmain?page=search&docid=3d36f1c64>, geraadpleegd op 28 november 2008)
- UNHCR, *UNHCR's Response to the European Commission's Green Paper on the Future Common European Asylum System*. UNHCR, Genève, september 2007 (<http://www.unhcr.org/refworld/docid/46e159f82.html>, geraadpleegd op 26 februari 2009)
- UNHCR, *Women, Children and older refugees. The sex and age distribution of refugee populations with special emphasis on UNHCR policy priorities*. UNHCR, Genève, 2001
- United Nations, *General comment 24 on Article 12: Women and health* (1999), CEDAW. 20th edition, 1999 (<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom24>, geraadpleegd op 17 november 2008)
- Van Rooijen M., *Abortus onder asielzoeksters. Met alleen voorlichting zijn we er niet*. Phaxx, 2007, 1: 15-17 (<http://www.pharos.nl/directnaar/phaxx/45>, geraadpleegd op 26 januari 2009)
- Vloeberghs E., *Van Bob Marley tot Sjef de Vris. Empowerment, de inhoud van een containerbegrip*. Phaxx, 2003, 3: 35-38
- Vluchtelingenorganisaties Nederland, *Vluchtelingen op de bres voor vluchtelingen*. Amsterdam, 2000
- Wihtol de Wenden C., *Démographie, immigration, intégration*. Fondation Robert Schuman, Parijs, 2008 (<http://www.robert-schuman.org/doc/actualites/qe-111-112-113-fr.pdf>, geraadpleegd op 13 november 2008)
- Wilson R. et al., *Sexual health, asylum seekers and refugees. A handbook for people working with refugees and asylum seekers in England*. Groot-Brittannië, 2007

GERAADPLEEGDE WEBSITES

België

- Aanbevelingen van het CEDAW-comité: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/comments.htm>
- Belgisch Staatsblad: www.ejustice.just.fgov.be/cgi/welcome.pl
- Belgische Comité voor Hulp aan Vluchtelingen: www.cbar-bchv.be/introNL.htm
- Caritas International België: www.caritas-int.be
- Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding: www.diversiteit.be
- Comité inzake de Uitbanning van alle Vormen van Discriminatie van Vrouwen (CEDAW): www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/index.htm
- Comité ter preventie van foltering en – België (EU): <http://www.cpt.coe.int/fr/etats/bel.htm>
- Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen: www.cgvs.be
- Conseil des femmes francophones de Belgique: www.cffb.be
- Coordination et Initiatives pour et avec les Réfugiés et Étrangers (CIRE): www.cire.irisnet.be

- Croix-Rouge Communauté francophone: www.croix-rouge.be
- De Liga voor Mensenrechten: www.mensenrechten.be
- De Meeting, onthaal- en steunpunt voor mensen zonder wettig verblijf: http://www.linkbrussel.be/mambo/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=12&Itemid=54
- De Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen: www.raadvandegelijkekansen.be
- Dienst Vreemdelingenzaken: www.dofi.fgov.be
- Documentatiecentrum, Bibliotheek en Archief voor Gelijke Kansen, Feminisme en Vrouwenstudies: www.rosadoc.be
- Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers (Fedasil): www.fedasil.be
- Forum asiel en migratie: www.f-a-m.be
- Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen: <http://igvm-iefh.belgium.be/>
- Internationale Organisatie voor Migratie België: www.belgium.iom.int
- Jesuit Refugee Service Belgium: www.jrsbelgium.org/index.php?lang=nl
- Medimmigrant: www.medimmigrant.be
- Mouvement d'insertion des réfugiés, Convivial: www.convivial.be
- Nederlandstalige Vrouwenraad: www.vrouwenraad.be
- Raad voor Vreemdelingenbetwistingen: <http://www.cce-rvv.be/index.asp>
- Rode Kruis Vlaanderen: www.rodekruis.be
- Steunpunt Gezondheid & Vreemdelingenrecht: www.vmc.be/vreemdelingenrecht/index.aspx
- The International Centre for Reproductive Health (ICRH): www.icrh.org
- Vaste Beroepscommissie voor Vluchtelingen: www.vbv.fgov.be
- Vlaams Minderhedencentrum, afdeling rechtspositie: www.vreemdelingenrecht.be
- Vluchtelingenwerk Vlaanderen: www.vluchtelingenwerk.be
- ZebrArt (Kunst en vluchtelingen): www.zebrart.be

Andere landen

- Asylum Aid, Protection from Persecution (Women's Asylum News): www.asylumaid.org.uk
- BRIDGE, Development and Gender: www.bridge.ids.ac.uk/bridge
- British Red Cross Refugee Unit: www.redcross.org.uk
- Center for Gender and Refugee studies (CGRS) : <http://cgrs.uchastings.edu/>
- Centraal Orgaan Opvang asielzoekers: www.coa.nl
- Central Service of the Protection System for asylum seekers and refugees, Italy: www.serviziocentrale.it
- Cimade – Service oecuménique d'entraide: www.cimade.org
- Committee against Torture (VN): <http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/cat/index.html>
- Denemarken, Danish Red Cross Asylum Department: www.asylum.redcross.dk
- Detention for vulnerable asylum seekers (DEVAS): www.jrseurope.org/DEVAS/intro.htm
- Detention in Europe: www.detention-in-europe.org/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=67
- European Centre for the Study of Migration & Social Care (MASC): <http://www.kent.ac.uk/masc/index.html>
- European Committee for the prevention of torture: <http://www.cpt.coe.int/en/default.htm>
- European council on Refugees and Exiles: www.ecre.org

- European Network of Asylum Reception Organisations (enaro): www.enaro.eu
- European Programme for Integration and Migration: www.epim.org
- European Women's Lobby: www.womenlobby.org
- Europees Hof voor de Rechten van de Mens: www.echr.coe.int/echr
- Fédération Internationale des droits de l'homme: www.fidh.org
- Forced Migration Review: www.fmreview.org
- Forum Réfugiés: www.forumrefugies.org
- Groupe d'information et de soutien des immigrés: www.gisti.org
- Het Centraal Orgaan opvang asielzoekers: www.coa.nl
- International Detention Coalition (IDC), human rights for detained refugees, asylum seekers and migrants: www.idcoalition.org
- Information Centre about Asylum and Refugees in the UK (ICAR): www.icar.org.uk
- International Committee of the Red Cross: www.icrc.org
- Migration Policy Group: www.migpolgroup.com
- Movisie, kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling: www.movisie.nl
- National Development Plan Gender Equality Unit: www.ndpgenderequality.ie
- National Thematic Network on Asylum & Integration in Sweden (NTN): www.temaasyl.se/Templates/Page.aspx?id=63
- Odysseus Network, Academic Network for legal studies on immigration and asylum in Europe: <http://www.ulb.ac.be/assoc/odysseus/index2.html>
- Pharos, kennis- en adviescentrum gezondheid en asielzoekers: www.pharos.nl
- Phaxx, kwartblad vluchtelingen en gezondheid: www.pharos.nl/directnaar/phaxx
- Publicatieblad van de Europese Unie: <http://eur-lex.europa.eu/nl/index.htm>
- Pro Asyl, national working Group for refugees, Duitsland: <http://www.proasyl.de/en/index.html>
- Reception and Integration Agency, Ierland: www.ria.gov.ie
- Refugee Facilities Administration, Tsjechië: www.suz.cz
- Researching Asylum in London: www.researchasylum.org.uk
- Refugee Action: www.refugee-action.org.uk
- Refugee Council Policy & Research: www.refugeecouncil.org.uk
- Refugee Women's Association: www.refugeewomen.org
- Refworld: www.refworld.org
- Stichting vluchtelingenwerk Amsterdam: www.vwamsterdam.nl
- The North of England Refugee Service (NERS): www.refugee.org.uk/welcome.htm
- The Refugee Law Reader: www.refugeelawreader.org
- The refugee Women's Resource Project (RWRP): www.asylumaid.org.uk/pages/the_projects_purpose.html
- Vluchtelingenwerk Nederland: www.vluchtelingenwerk.nl
- VN-Hoge commissaris voor de vluchtelingen (UNHCR): www.unhcr.org
- Vrouwen tegen uitzetting: www.vrouwentegenuitzetting.nl
- Weerbaarheid: www.weerbaarheid.nu

Internationale instrumenten

- Verdrag betreffende de status van vluchtelingen, ondertekend op 28 juli 1951 te Genève (Wet van 26 juni 1953 – B.S., 4 oktober 1953)
- [Gewijzigd door het Protocol van New York op 31 januari 1967 (B.S., 3 mei 1969)]
- Verdrag van 10 december 1984 tegen Foltering en andere Wrede, Onmenselijke of Onterende Behandeling of Bestrafing, aangenomen op 10 december 1984 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, door België ondertekend op 4 februari 1985 en in werking getreden op 25 juli 1999 (het Antifolterverdrag)
- Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (EVRM) van 4 november 1950
- Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (1966)
- Universele Verklaring van de Rechten van de Mens van 10 december 1948 (B.S. 31/03/1949)
- Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (1966)
- Verdrag inzake de Uitbanning van alle Vormen van Discriminatie van Vrouwen, 18 december 1979 (VN-Vrouwenverdrag of CEDAW-verdrag) en het Facultatief Protocol bij het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van Discriminatie van Vrouwen, New York, 6 oktober 1999
- Verklaring inzake de uitbanning van geweld tegen vrouwen van 20 december 1993 (UN Doc. A/ Res/48/104, New York, 12 februari 1994)

Europese Instrumenten

- Richtlijn 2003/9/EG van de Raad van 27/01/2003 tot vaststelling van minimumnormen voor de opvang van asielzoekers in de lidstaten (P.B. L. 6 februari 2003, afl. 31, 18)
- Europees Sociaal Handvest (B.S. 10/05/2004)
- **Europees Verdrag ter voorkoming van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing**, Straatsburg, 26 november 1987
- Geconsolideerde versie van het verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap (P.B. 24/12/2002)
- Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie (2000/C 364/01) (P.B. 18/12/2000)
- Het verdrag van Amsterdam (2 oktober 1997, van kracht sedert 1 mei 1999)
- Het Verdrag van Lissabon (13 december 2007)

Belgische wetgeving

- De gecoördineerde Belgische Grondwet (1994)
- De wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen (B.S. 10/05/2007)
- Koninklijk besluit van 25/04/2007 tot bepaling van de nadere regels van de evaluatie van de individuele situatie van de begunstigde van de opvang (B.S. 10/05/2007)
- Koninklijk besluit van 9/04/2007 tot bepaling van de medische hulp en de medische zorgen die niet verzekerd worden aan de begunstigde van de opvang omdat zij manifest niet noodzakelijk blijken te zijn en tot bepaling van de medische hulp en de medische zorgen die tot het dagelijks leven behoren en verzekerd worden aan de begunstigde van de opvang (B.S. 07/05/07)
- Koninklijkbesluitvan02/08/2002houdendevaststellingvanhetregimeendewerkingsmaatregelen, toepasbaar op de plaatsen gelegen op het Belgisch grondgebied, beheerd door de Dienst

Vreemdelingenzaken, waar een vreemdeling wordt opgesloten, ter beschikking gesteld van de regering of vastgehouden, overeenkomstig de bepalingen vermeld in artikel 74/8, § 1, van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen (B.S. 12/09/2002)

- Koninklijk besluit van 1 april 2007 betreffende het zakgeld zoals bedoeld in artikel 62, § 2bis, van de programmawet van 19 juli 2001 (B.S., 18 april 2007)
- Koninklijk besluit van 08/06/2009 tot wijziging van KB 2/8/2002 over de gesloten centra houdende vaststelling van het regime en de werkingsmaatregelen, toepasbaar op de plaatsen gelegen op het Belgisch grondgebied, beheerd door de Dienst Vreemdelingenzaken, waar een vreemdeling wordt opgesloten, ter beschikking gesteld van de regering of vastgehouden, overeenkomstig de bepalingen vermeld in artikel 74/8, § 1, van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen (B.S. 25/06/2009)
- Wet strekkende tot controle op de toepassing van de resoluties van de wereldvrouwenconferentie die in september 1995 in Peking heeft plaatsgehad en tot integratie van de genderdimensie in het geheel van de federale beleidslijnen, 12 januari 2007 (B.S. 13/02/2007)
- Wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen (B.S. 31/12/1980)
- Wet van 21 januari 2007 betreffende de opvang van asielzoekers en van bepaalde andere categorieën van vreemdelingen (B.S. 7/05/2007)
- Wet houdende diverse bepalingen van 30 december 2009 (B.S. 31/12/2009)
- Koninklijk besluit van 22/12/2009 tot wijziging van artikel 17 van het koninklijk besluit van 9 juni 1999 houdende uitvoering van de wet van 30 april 1999 betreffende de tewerkstelling van buitenlandse werknemers (B.S. 12/01/2010)

Bijlagen

- BIJLAGE 1: VRAGENLIJST VOOR DE (VERKENNENDE) GESPREKKEN/ INTERVIEWS MET BELEIDSMEDEWERKERS VAN DE CENTRA EN VOOR VERANTWOORDELIJKE/ PERSONEELSLEDEN VAN DE OPVANGCENTRA EN CENTRALE ADMINISTRATIE

Interviewvragen (topics)

Wat betekent '**gendergelijkheid**' voor u (of jullie) als medewerker(s)? Wat verstaat u daaronder?

Werkt uw organisatie rond '**gendergelijkheid**', m.a.w. wordt er aandacht geschonken aan de gelijkheid van vrouwen en mannen in het beleid van de centra (gendergevoelig beleid) en wordt er eveneens gewerkt rond het bevorderen van het gedachtegoed van gelijke kansen in uw organisatie? Op welke manier? Terug te vinden in de visie/missie van de organisatie? Verder inspanningen geleverd hieromtrent? Voor sommige beslissingen: onderscheid gemaakt tussen vrouwelijke en mannelijke asielzoekers? Zo ja, welke?

Is er een (**apart**) **intern opvangbeleid of regelgeving om de vrouwen** een veilig en goed uitgerust verblijf te garanderen in de centra?

Welke zijn de **specifieke problemen/vragen** waarmee de vrouwen worden geconfronteerd in de centra? Op welke wijze geïdentificeerd?

Wordt er aandacht geschonken aan die **specifieke noden en behoeften van vrouwen**? En zo ja, op welke manier? Concreet voorbeelden (specifieke faciliteiten)? Welke zijn volgens u de **obstakels** om tegemoet te komen aan die noden en behoeften van de vrouwen?

(Indien niet besproken hierboven) Hoe wordt in de centra omgegaan met (**gendergebonden**) **geweld op vrouwen**? (EU richtlijn, Artikel 14: Preventie van geweldpleging in de opvangcentra.)

Kunt u mogelijke **suggesties** geven voor de **verbetering** van de levensomstandigheden van vrouwelijke bewoners in de centra?

Wordt in de verdeling van de **middelen** rekening gehouden met de specifieke vragen van vrouwen (cfr. genderbudgetting)?

Kunt u in dit verband (levensomstandigheden van vrouwelijke vluchtelingen in opvangcentra) **goede en minder goede praktijken** identificeren?

Worden de **medewerkers** van de centra gesensibiliseerd en krijgen ze vorming rond dit thema? Indien ja, op welke manier gebeurt dat?

De opvangwet:

- Art. 51. Het Agentschap of de partner organiseert een **multidisciplinaire en doorlopende opleidingscyclus** die bestemd is voor de personeelsleden van de opvangstructuren.
- **Maatschappelijke werkers** wordt een belangrijke functie toebedeeld, Art. 31: geïndividualiseerde en maatschappelijke begeleiding van de asielzoeker en Art. 32: opstellen van een sociaal dossier.

Leven in collectiviteit brengt vaak moeilijkheden met zich mee (geweld etc). Welke problemen doen er zich in het centrum zoal voor? Krijgen jullie **vragen, klachten** van vrouwen? Hoe worden die vragen behandeld?

Enkele concrete vragen voor beleidsmedewerkers:

In de **opvangwet** van 12 januari 2007 artikel 3 lezen we dat elke asielzoeker recht heeft op een opvang die hem/haar in staat moet stellen om een leven te leiden dat beantwoordt aan de **menselijke waardigheid**? Wat moeten we daaronder verstaan?

- Art. 56. § 1. Het Agentschap heeft onder meer de taak om de organisatie, het beheer en de **kwaliteitscontrole** van de materiële hulp, toegekend aan de begunstigden van de opvang, te verzekeren. -> Fedasil coördineert de opvangstructuren en waakt over de kwaliteit ervan -> zijn er **kwaliteitsnormen** bepaald?
- Art. 14: **informatiebrochure** die de asielzoeker krijgt. Inhoud?
- Art. 20: recht op de eerbiediging van zijn/haar **privé-leven** -> hoe wordt dat ingevuld?
- De wet voorziet dat het Agentschap een **multidisciplinaire en doorlopende opleidingscyclus** organiseert voor de personeelsleden van de opvangstructuren. Deze opleidingen zullen in het bijzonder een aantal specifieke thema's behandelen, zoals het vreemdelingenrecht, pedagogie en psychologie, multiculturele opvang, deontologie, conflictbeheersing, **genderkwesties** en de opvang van kwetsbare groepen. Kunt u hierover meer vertellen? Wat houdt het deel 'genderkwesties' precies in?
- Voor de **evaluatie** van de opvangwet werden uitwisselingsdagen georganiseerd (bron: website). Wie waren de partners? Is er in de evaluatie aandacht geschonken aan de specifieke noden/behoefte van vrouwen in de centra?
- Wanneer wordt dat rapport gepubliceerd?

Om de kwaliteitszorg te integreren in de dagelijkse werking van een opvangcentrum is Fedasil in 2007 van start gegaan met een **kwaliteitsnetwerk** bestaande uit een netwerk van een groep referentiepersonen. Wie zijn dat? Worden er genderexperten bij betrokken? Welke thema's worden hierbij behandeld? Gender?

Varia:

- Rapport 2006 over de omzetting van deze EU richtlijn
- Voorstel van thema's voor de groepsgesprekken?
- Geldt de federale 'opvangwet'ⁱ ook voor de gesloten centra?

i Wet van 21 januari 2007 betreffende de opvang van asielzoekers en van bepaalde andere categorieën van vreemdelingen (de 'opvangwet' of de 'wet')

INTERVIEWS EN/OF VERKENNENDE GESPREKKEN MET BELEIDSMEDEWERKERS VAN DE BELGISCHE OPVANG-CENTRA, NGO'S ACTIEF OP HET TERREIN VAN ASIEL EN OPVANG VAN KANDIDAAT-VLUCHTELINGEN EN BE-PAALDE ANDERE GROEPEN PERSONEN.

Machiels B., Verantwoordelijke Dienst Voorbereiding Opvangbeleid, Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers (Fedasil), 9/01/2009, Brussel

Adam A., Strategisch ontwikkelaar, Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 22/01/2009, Brussel

Bergans K., Dienst Vreemdelingenzaken Directie Centra - Algemene Coördinatie en Controle Centra, 6/02/09, Brussel

Dal F., Directrice Centre d'Accueil Rapproché pour Demandeurs d'Asile (CARDA)/Croix-Rouge België, 19/01/2009, Yvoire

de Aguirre A., Hoog Commissariaat van de Verenigde Naties voor de Vluchtelingen (UNHCR), 20/01/2009, Brussel

Franssens M., Coördination et initiatives pour réfugiés et étrangers (Ciré), 28/01/2009, Brussel

Hespen D., Diensthoofd opvang en bescherming, Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 22/01/2009, Brussel

Janssens B., Rode Kruis Vlaanderen Departement Opvang Asielzoekers, 26/01/2009, Mechelen

Vanwaeyenberg G., Dienst Vreemdelingenzaken Directie Centra - Algemene Coördinatie en Controle Centra, 6/02/09, Brussel

Dedoncker K., Beweging tegen geweld, vzw Zijn en voormalig onderzoeker bij International Centre for Reproductive Rights (ICRH), 25/02/09, Brussel

Salazar N., Jesuit Refugee Service-Belgium, bezoeker gesloten centra, 25/06/09

Stockmans P., Vluchtelingenwerk Vlaanderen, werkgroep gesloten centra, 25/06/09

GESPREKKEN MET VERANTWOORDELIJEN/PERSONEELSLEDEN VAN DE OPVANGCENTRA.

04/03/09, Transitcentrum 127, Dienst Vreemdelingenzaken, centrumdirectrice, adjunct-directeur, sociaal assistente en verpleegkundige.

20/03/09, Repatriëringscentrum 127bis, Dienst Vreemdelingenzaken, sociaal assistent.

24/03/09, Centrum voor illegalen Brugge, Dienst Vreemdelingenzaken, centrumdirecteur, psycholoog en bewaakster.

30/03/09, OC Broechem, Fedasil, centrumdirectrice en adjunct-directeur.

07/04/09, OC Jumet, Fedasil, centrumdirecteur en diensthoofd animatie.

23/04/09, OC Rixensart, Fedasil, diensthoofd animatie en stagiaire.

05/05/'09, OC Klein Kasteeltje Brussel, Fedasil, coördinatrice animatiedienst.

12/05/09, OC Oignies, Croix-Rouge, sociaal-assistent.

15/05/09, OC Yvoir, Croix-Rouge, adjunct-directeur en sociaal assistent.

25/05/09, OC Brugge, Rode Kruis, centrumdirecteur en adjunct-directeur.

27/05/09, OC Lanaken, Rode Kruis, begeleidster.

02/06/09, OC Menen, Rode Kruis, sociaal assistent.

03/06/09, OC Klein Kasteeltje Brussel, Fedasil, stafmedewerker Dienst Bewoners

- **BIJLAGE 2: VRAGENLIJST/ TOPICLIJST VAN DE FOCUSGROEPEN IN HET NEDERLANDS.**

Vragenlijst groeps gesprekken NL

Basisvraag:

Heb jij suggesties voor de verbetering van de leefomstandigheden of voorstellen om bepaalde problemen die besproken worden te verhelpen?

Deze vraag zal bij elk besproken thema gesteld worden aan de vrouwen.

Tijdsbesteding

1. Hoe ziet jouw doordeweekse dag eruit? Wat vind je hiervan? Wat is daarin aangenaam, wat is daarin moeilijk? Wat zijn de oplossingen die je zelf zoekt, wat kunnen anderen voor je doen?
-

Subvragen: Wat zou je meer/minder willen doen?

Welke activiteiten zijn er zoal? Welke doe je graag?

Wat vind je van praatgroepen/groeps gesprekken?

Organiseren jullie soms zelf ook activiteiten? Zou je dat willen?

Voor moeders: Zijn er soms activiteiten voor volwassenen waaraan je zou willen deelnemen, maar dat niet altijd mogelijk is omdat je niet weet waar/bij wie je jouw kind kunt laten? Hoe los je dat op?

Mogelijke onderwerpen: deelname aan activiteiten, contacten met de buurtbewoners/ stad/ netwerken/ organisaties, verveling, toegang tot betaalde arbeid, toegang tot opleiding en onderwijs,...

Basishulp/ basisvoorwaarden

2. Heb je soms hulp nodig? Wanneer, waarvoor en hoe vraag je hulp en aan wie?
-

Wat zijn de oplossingen die je *zelf* zoekt? Wat zouden *anderen* voor u kunnen doen?

Subvragen: Wat vind je van de hulp die je krijgt? Wat zou je graag hebben, willen?

Waarom vraag je geen hulp?

Als je je blij voelt, met wie kan je je vreugde dan delen?

Als je je verdrietig, ongelukkig voelt, wat doe je dan? Wat zou je gedaan hebben in je eigen land?

Als je in je eigen land of tijdens je vlucht slachtoffer/getuige was van geweld, kan je daarover praten met een medewerker van het centrum/artsen/andere vrouwen?

Mogelijke onderwerpen: medische, psychosociale hulpverlening en verzorging, dokters, maatschappelijke hulpverlening, sociaal assistenten, medicatie, zwangerschap, obstakels m.b.t. hulpverlening (taal, culturele diversiteit, tekort aan kennis, seksueel gedrag of percepties, religie, het geslacht van de arts of hulpverlener, wantrouwen, de rol van de partner/man), voorlichting/informatie m.b.t. seksualiteit, zwangerschap, abortus, HIV-aids, genitale verminking (FGM), voorbehoedsmiddelen)...

Basishulp/ basisvoorwaarden

3. Wat vind je van het samenleven met anderen?

- Subvragen:
- Wat vind je aangenaam in het samenleven met anderen/landgenoten/je partner/je kinderen? Wat vind je moeilijk in het samenleven met anderen/landgenoten/je partner/je kinderen? Met mensen die anders zijn dan jij, anders leven, andere gewoontes, die uit een andere gemeenschap komen?
- Wat vind je aangenaam of moeilijk om in groep samen te leven met landgenoten (familieleden, mannen, oudere vrouwen...)?
- Wat vind je ervan om met mannen die je niet kent eenzelfde ruimtes te delen?
- [privacy] Elke persoon heeft soms nood aan een omgeving waar jij jezelf kan zijn, waar je ongestoord alleen of met je partner kunt zijn, waar je je kunt afzonderen van de rest. Vind je dat je daar voldoende de kans toe krijgt? Wat vind jij ervan? Hoe voel je je erbij?

Mogelijke onderwerpen: cultuurverschillen en groepsdruk, het leven in een collectiviteit, afscherming toiletten/douches. Intimiteit met partner.

Basishulp/ basisvoorwaarden

4. Wat vind je ervan om hier als moeder te zijn?

- Subvragen:
- Vind jij dat je hier de rol van moeder kan spelen? Op welke manier? Welke opvoeding kan je je kind(eren) hier geven?
- Heb je het gevoel dat je zeggenschap hebt over de opvoeding van je kinderen of laat je dit voornamelijk aan de begeleiding over? Wat maakt dat je er zelf nog veel aan te zeggen hebt of dat dit niet meer lukt?
- Krijg je hierbij ook hulp van je man/partner? Welke rol speelt hij hierin?
- Wat zijn de moeilijkheden die je hier hebt met de kinderen?
- Denk je dat jonge meisjes/dochteren het soms moeilijker hebben dan jongens/zoons in dit centrum?

Mogelijke onderwerpen: opvoedingondersteuning, verzorging, culturele conflicten, kinderopvang, ervaringen van de kinderen, generatieconflicten...

Geweld

5. Voel je je veilig in dit centrum? Wanneer wel en wanneer niet? Wat doe je zelf om je veilig te voelen en wat kunnen anderen voor je doen? Voel je je veilig als je het opvangcentrum verlaat?

- Subvraag:
- Heb je al geweld gezien in het centrum? Ben je getuige van ruzies in het centrum? (Fysiek geweld bijvoorbeeld: iemand zien slaan, verbaal geweld bijvoorbeeld: iemand die kwaad naar iemand roept, seksueel geweld bijvoorbeeld: iemand die seksuele voorstellen doet)
- Hebben jullie soms last van sommige medebewoners die te veel alcohol gedronken hebben of die drugs genomen hebben?
- Zijn er meer moeilijkheden/spanningen met je man/partner door de situatie waarin jullie zich nu bevinden?
- Ben jij reeds lastiggevalen door mannen/vrouwen hier of in de omgeving van het centrum? Hoe ben je precies lastiggevalen (fysiek, verbaal, seksueel)? Ken je iemand die dat meegeemaakt heeft? Wie was het slachtoffer? Wie was de dader: een medebewoner, personeel, van welk geslacht? Hoe werd dat aangepakt?
- Vind je dat er genoeg respect is voor het materiaal in het centrum?

Mogelijke onderwerpen: fysiek, verbaal, seksueel geweld, geweld onder invloed, overlevingsstrategieën, vandalisme, (on)veiligheidsgevoel, partnergeweld als gevolg van stress en onzekerheid, seksuele intimidatie, reactie/beleid in het centrum, overlast...

Basishulp/ basisvoorwaarden

6. Hoe ervaar je jouw leven in dit centrum?

Wat vind je aangenaam? Wat vind je moeilijk?

Subvragen: Als jij het centrum zou mogen inrichten, wat zou je behouden en wat niet?

Mogelijke onderwerpen: huisvesting, voedsel, douches, kamers, zalen, ontspanningsruimte, gezelligheid, privacy, zich veilig/thuis voelen,...

Zelfbeeld/ empowerment

7. Wat zou voor jou een grote steun betekenen? Steunt het personeel jou? Andere medebewoners? Netwerken buiten het centrum?

Vind je dat vrouwen en mannen anders/verschillend behandeld worden door het personeel, bevoordeeld, benadeeld? Op welke manier?

Subvragen:

- Is je verblijf hier een steun om zelf je leven in handen te nemen? Waardoor kan je sterker worden?
- Kan je zelf beslissingen nemen over je leven, over zaken die jij belangrijk vindt?
- Wat is voor jou belangrijk in jouw leven?
- Welke zijn jouw dromen, verlangens? Hoe zie jij jouw toekomst?
- Voel jij je vrij in dit centrum? Kan je hierover praten met iemand? Met wie? (NIET voor GESLOTEN CENTRA)

Mogelijke onderwerpen: afhankelijkheid van de man(nen) of andere leden van de 'groep' omwille van (patriarchale) systemen, participatie/inspraak/overleg, mobiliteit, isolement...

PERSONEEL :

Suggesties voor verbetering van de leefomstandigheden of voorgestelde oplossingen voor bepaalde problemen in het centrum?

BIJLAGE3: UITNODIGING VOOR EEN GROEPSPGESPREEK

(DAG) (UUR) (PLAATS)

Wij nodigen u vriendelijk uit op het **groepsgesprek** dat zal doorgaan op **(dag)** om **(uur)** in het centrum. Dit wordt georganiseerd in het kader van een project rond het **onthaal van vrouwen in asielcentra in België**, op initiatief van de Vrouwenraad in samenwerking met de Conseil des Femmes Francophones de Belgique en het Instituut voor de gelijkheid van kansen voor vrouwen en mannen.

We willen met u als **vrouwelijke** asielzoeker of vluchteling in gesprek gaan over uw **levensomstandigheden** in het centrum, uw **specifieke noden en behoeften**. We vinden het belangrijk om naar u te luisteren. Daarom willen wij u ook de gelegenheid geven om hieraan deel te nemen.

Aan de hand van wat u vertelt willen we een beeld krijgen van hoe vrouwen het **ervaren** om als vrouw in een opvangcentrum te leven. Het is de bedoeling om zo te komen tot **aanbevelingen** om het leven van vrouwen in de centra kunnen verbeteren, aangenamer te maken indien nodig.

De informatie die tijdens dit groepsgesprek wordt verzameld zal **vertrouwelijk** en **anoniem** worden behandeld. De gedeelde informatie zal geen enkele invloed hebben op uw asielprocedure.

Het groepsgesprek zal worden gevoerd in het (taal, met of zonder vertaling) en zal een aantal uren duren.

Als bedanking krijgt elke deelnemer een klein **geschenk**.

Mocht u nog **vragen** hebben, kunt u het personeel van het centrum hierover aanspreken.

Wij danken u hartelijk voor uw medewerking.

Met vriendelijke groeten

Fatma Arikoglu
Projectverantwoordelijke
Vrouwenraad

